

جواب فعالیت ۱ صفحه ۲

کار آگاه برای بررسی جرم و روشن کردن ابعاد مختلف آن نیازمند به چه چیزهایی است؟ آیا او بدون دست رسی به شواهد و مدارک لازم، می تواند در مورد چگونگی وقوع جرم نظر بدهد؟ قاضی چگونه؟ آیا او هم بدون داشتن اسناد و مدارک لازم می تواند حکمی صادر کند؟ با راهنمایی دبیر در این موضوع بحث کنید و کار کار آگاه و قاضی را با کار مورخان، به رغم تفاوت های بنیادینی که با یک دیگر دارند، فقط در این خصوص مقایسه کنید.

تمامی آن ها نیازمند مدارک اسناد و شواهد هستند تا به نتیجه قطعی برسند.

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۳

به نظر شما ابزارها و آثار هنری بر جای مانده از گذشته، چه نوع اطلاعاتی از پیشینیان را به ما ارائه می دهند؟ با یک دیگر بحث و گفت و گو کنید.

جواب فعالیت ۲ صفحه ۵

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر درباره ی شیخ حسن جوری، رهبر مذهبی سربداران از کتاب روضة الصفا، تألیف میرخواند انتخاب شده است. متن را به دقت بخوانید و به سؤالات زیر پاسخ دهید.

شیخ خلیفه را بامدادی از ستون مسجد به حلق آویخته یافتند و خشتی چند در زیر ستون بر یک دیگر چیده دیدند، چنان چه شخصی خود را به ریسمان آویخته باشد. و بعد از این واقعه مریدان شیخ خلیفه دست ارادت به شیخ حسن دادند و خدمتش به طرف نیشابور رفته، اهالی آن دیار را به طریق شیخ خلیفه دعوت کرد و اکثر مردم کوه پایه ی نیشابور قدم در دایره ارادت و متابعت او نهادند و هر که مرید می شد نام او نوشته، می گفت که حالا وقت اختفاست، و می فرمود که آلات حرب داشته موقوف اشارت باشند ... مردم چنان معتقد او شدند که اگر جان می طلبیدی روان می دادند. فقها با امیر ارغون شاه... گفته که شیخ حسن اهل تشیع و سر خروج دارد.

امیر ارغون شاه، امیر محمد باسق را فرستاد احوال او نماید و امیر محمد به مشهد آمده شیخ حسن و اتباع او را مردم نیک معاش یافت که به کسب علم و حرفت انتعاش می نمودند ...». (روضه الصفا، ج ۵، ص ۴۵۰)

۱- اطلاعات ارائه شده در متن فوق بیشتر در بررسی کدام حوزه از تاریخ کاربرد دارد؟

کتاب روضة الصفا تاریخ عمومی است اما مطلب بالا بیشتر تاریخ و قیام های محلی را روایت میکند

۲- به نظر شما میرخواند چه دیدگاهی نسبت به شیخ حسن جوری دارد؟

با توجه به لحن ارائه شده دیدگاهی مثبت دارد

۳- با توجه به متن فوق، آیا می توان گفت میرخواند نسبت به مغولان با دیدگاه انتقادی قلم زده است؟

با توجه به لحن بیان چگونگی به قتل رسیدن شیخ خلیفه میتوان فهمید دید گاهی انتقادی نسبت به آنها(مغولان) داشتند است.

جواب فعالیت ۳ صفحه ۶

جست جوی نقادانه با تکیه بر شواهد و مدارک

قسمتی از متن کتاب عجائب المقدور فی نوائب تیمور ابن عرب شاه درباره کشتار مردم اصفهان به دستور تیمور:

تیمور کسان خویش به ضبط شهر فرستاد، به هر کوی و برزن جمعی از آنان برگماشت و در هر ناحیت و محلّت گروهی پراکنده داشت و آنان سر به تبه کاری و دست به آزار اهالی بر آوردند.

مردم را بنده وار به خدمت گرفتند و آزار و ستم از حد به در بردند. اهل اصفهان که شیوه حمیت داشتند و مرگ را بدان زبونی و خواری ترجیح می نهادند داستان این تناول با رئیس خود در میان آوردند و می گفت من شبانگاه طبل می نوازم چون بانگ آن شنیدید هر کس در میهمان خود در آویزد و چنان که خواهد خون وی بریزد...

پاسی از شب بگذشت بانگ طبل برخاست و باران مرگ بر تیموریان فرو بارید، مردم شهر شش هزار تن از آنان بکشتند ... چون شب به پایان آمد تیمور از ماجرا آگاه شد و به دمدمه ی دیو ناپاک از راه برفت... شمشیر خشم بر آهیخت و ترکش ستم بگشود و چون سگ گزنده یا پلنگ درنده به شهر درآمد... بفرمود تا جان ها تباہ سازند و خون ها بریزند...
زندگان را به دست مرگ سپارند و مال ها به یغما ببرند، آبادی ها ویران کنند و کشت ها بسوزند ... کودکان کشته بر خاک افکنند ... نه بر سال خورده بخشایند و نه بر خردسال رحمت آرند... بالجمله از شهرنشینان تنی زنده نگذارند». (ابن عرب شاه، عجائب المقدور فی نوائب تیمور، ص ۴۸-۴۹)

۱- به نظر شما متن فوق به عنوان بخشی از یک کتاب تاریخی از نوع تک نگاری، حاوی چه نوع اطلاعاتی است و از چه اهمیتی برخوردار است؟
این متن بیانگر هجوم تیمور لنگ به ایران و غارت شهرهای ایران میباشد و اینکه مردم ایران حاضر به تمکین از متجاوزان نشدند و تا از جان خود گذشتند.

۲- با توجه به متن، آیا نگاه ابن عرب شاه نسبت به سیاست های تیمور منتقدانه است؟ به چه دلیل؟
بخشی از متن که میگوید " آنان سر به تبهکاری و دست و آزار و ستم از حد بردند اهل اصفهان که شیوه حمیت داشتند مرگ را به خوار شدن ترجیح دادند این نوع بیان نشان میدهند دیدگاه منتقدانه نسبت به عملکرد تیمور داشته است.

جواب فعالیت ۴ صفحه ۸

بررسی شواهد و مدارک

متن های زیر را که از سفرنامه های ناصر خسرو و پیترو دلاواله برگزیده شده است، بخوانید و به پرسش های مربوط به آن ها پاسخ دهید.

متن ۱: نهم محرم (سال ۴۳۸) به قزوین رسیدم. باغستان بسیار داشت، بی دیوار و خار و هیچ مانعی از دخول در باغات نبود و قزوین را شهری نیکو دیدم، بارویی (دیوار قلعه) حصین (محکم، قلعه محکم) و کنگره بر آن نهاده و بازارهایی خوب، مگر آن که آب در وی اندک بود و منحصر به کاریزها (قنات ها) در زیرزمین و رئیس آن مردی علوی بود و از همه صنّاع ها (صنعت گران) که در آن شهر بود کفش گر بیش تر بود. (سفرنامه ی ناصر خسرو قبادیانی، ص ۵)

متن ۲: «به محض رسیدن به ایران، هر کس متوجه برتری شایانی که این سرزمین (ایران) از لحاظ خوبی و صفای مردم و تمدن و فرهنگ و هر گونه کیفیات دیگر... دارد، می شود و من به جرأت می توانم بگویم این خطه به هیچ وجه کم تر از سرزمین های مسیحی نیست». (سفرنامه ی پیترو دلاواله، ص ۱۶)
در مورد باغ های چهارباغ اصفهان می نویسد:

«این باغ ها متعلق به شاه هستند، ولی مردم با آزادی کامل از آن استفاده می کنند و آن قدر میوه در آن وجود دارد که برای تمام شهر کافی و حتی زیاد است. در طول باغ راه روهای زیادی وجود دارد که اطراف آن را درخت های سرو کاشته اند ... خیابان های متعددی که چهارباغ را قطع می کنند، گرچه در زیبایی به آن نمی رسند، ولی چندان دست کمی نیز از آن ندارند؛ زیرا آب به اندازه ای فراوان است که از وسط همه ی آن ها نهری می گذرد... روی هم رفته به دلیل این که چهارباغ به شاه تعلق دارد، واقعاً دارای عظمتی بی نظیر است و باید با طیب خاطر اعتراف کنیم که خیابان پوپولو (Popolo) در رم و خیابان پوجورئال (Poggio Reale) در ناپل و خیابان خارج از شهر ژن و خیابان مونرئال (Monreale) در شهر پالرمو ... (Palermo) هیچ کدام به پای آن نمی رسند ...». (سفرنامه ی پیترو دلاواله، ص ۳)

۱- از متن های فوق برای تحقیق در چه موضوع یا موضوع هایی از تاریخ ایران می توان استفاده کرد؟
موقعیت اقتصادی ایران در زمان صفویه - موقعیت کسبه ایران در زمان صفویه - موقعیت اصفهان در زمان صفویه - موقعیت قزوین در قرن پنجم

۲ - چه تفاوت یا شباهتی میان اطلاعات ارائه شده در متن ۱ با متن ۲ وجود دارد؟
متن ۱ موقعیت قزوین و کسبه از زبان یک ایرانی در قرن پنج هجری است اما متن دوم در زمان صفویه و در اصفهان که توسط یک اروپایی نقل شده است

۳- اطلاعات ارائه شده در این دو متن از نظر موضوع و محتوا چه تفاوتی با مطالب متن نقل شده در فعالیت ۳ دارد؟
دو متن از جنس سفرنامه میباشند اما متن فعالیت ۲ تاریخ نگاری بود که اطلاعات تاریخی را بیان میکرد در سفرنامه مشاهدات بیان میشود.

جواب فعالیت ۵ و ۶ صفحه ۹

فعالیت ۵ (صفحه ی ۱۰ کتاب درسی)

بحث و گفت و گو

آیا اقلیم های گوناگون در کشور ما در ایجاد تنوع فرهنگی و آداب و رسوم ویژه ی محلی تأثیر داشته است؟ در این باره بحث و گفت و گو کنید و برای نظرات خود شواهدی ارائه و استدلال کنید.

بله ، زیرا در هر منطقه ای بنابر موقعیت جغرافیایی و اقلیم منحصر به فرد ، نوع سکونت گاه (شهری،روستایی یا ایلی) ، نوعی از مناسبات فرهنگی ، آداب و رسوم ، معماری ، وضعیت اقتصادی و شیوه در آمد (مانند کشاورزی ، دامداری ، صنایع دستی و...) وجود دارد که با سایر مناطق متفاوت است. برای مثال : آداب و رسوم کوچ نشینان (مثلا ایل قشقایی) با روستانشینان (مثلا کشاورزان گیلان) متفاوت است.

فعالیت ۶ صفحات ۹ و ۱۰ : استنباط و تحلیل شواهد و مدارک

متن زیر از گلستان سعدی نوشته شده در سال ۶۵۶ ق است. آن را بخوانید و به پرسش های مربوط به آن پاسخ دهید.
بازرگانی را دیدم که صد و پنجاه شتر بار داشت و چهل بنده و خدمت کار. شبی در جزیره کیش مرا به حجره خویش درآورد. همه شب نیارمید از سخنان پریشان گفتن، که فلان انبازم (شریک). در برخی از نسخه ها انبار آمده به معنی جای ذخیره کردن کالا) به ترکستان و فلان بضاعت به هندوستان است و این قبالة ی (سند) فلان زمین است و فلان چیز را فلان ضمین (ضامن). گاه گفתי خاطر اسکندریه دارم که هوایی خوش است. باز گفתי نه [که] دریا(ی) مغرب مشوش است.

سعدیا، سفر دیگر[م] در پیش است، اگر آن کرده شود، بقیت عمر خویش به گوشه ای بنشینم. گفتم آن کدام سفر است؟ گفت گوگرد پارسی خواهیم بردن به چین که شنیدم قیمتی عظیم دارد و از آن جا کاسه ی چینی به روم [آورم] و دیبای (پارچه ی ابریشمی ساخت روم) رومی به هند و فولاد هندی به حلب و آبگینه ی حلبی (آینه و شیشه ساخت حلب) به یمن و بُردِ یمانی (جامه ی نگارین خط دار) به پارس و زآن پس ترک تجارت کنم و به دکانی بنشینم. ... انصاف از این ماخولیا (سودا، خیال خام)، چندان فروگفت که بیش طاقت گفتش نماند. گفت: [ای سعدی]، تو هم سخن بگوی از آن ها که دیده ای و شنیده. گفتم:

آن شنیدستی که در اقصای غور / بارسالاری بیفتاد از ستور

گفت چشم تنگ دنیا دوست را / یا قناعت پر کند یا خاک گور

(گلستان، ص ۳۷۰ - ۳۷۳)

۱- به نظر شما اطلاعات مندرج در این متن در کدام حوزه تاریخی کاربرد دارد؟

جغرافیای تاریخی

۲- چه تفاوتی میان محتوای این متن و متن های نقل شده در فعالیت های ۱ و ۳ وجود دارد؟

در این متن گسترش روابط اقتصادی ایران و تنوع کالاها پرداخت شده اما در متن فعالیت ۱ اهمیت مدارک و مستندات بحث شده و در متن فعالیت ۳ هم دوره ای از تاریخ ایران را بیان کرده است.

- ۳- به نظر شما بر اساس چه استدلالی می توان به این متن به عنوان یک شاهد و مدرک تاریخی استناد کرد؟
اگر موضوع بررسی اوضاع اقتصادی ایران در آن دوره باشد می توان به متن استناد کرد
۴- برداشت آزاد شما از متن چیست؟ استدلال کنید.

در متن به خوبی تنوع کالایی را نشان داده و همچنین امنیت اقتصادی را نیز به خوبی نشان داده است.

جواب فعالیت ۲ صفحه ۱۱

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر از کتاب سیاست نامه ی خواجه نظام الملک توسی است، بعد از مطالعه ی دقیق آن به سؤالات زیر پاسخ دهید.
اندر تعظیم داشتن فرمان های عالی نامه ها که از درگاه نویسند بسیارند و هرچه بسیار شد حرمتش برود، باید که تا مهمی نشود از مجلس عالی چیزی ننویسند و چون نویسند باید که حشمتش چنان باشد که کس را زهره ی آن نباشد که آن را از دست بنهد تا فرمان را پیش نبرد. اگر معلوم گردد که کسی به فرمان به چشم حقارت نگریسته است و اندر قیام کردن به سمع و طاعت کاهلی کرده است او را مالش بلیغ دهند، اگر چه از نزدیکان بود ...» (سیاست نامه ص ۱۰۱)

- ۱- اطلاعات مندرج در این متن برای بازشناسی کدام حوزه از تاریخ سلجوقیان مفید است؟

تاریخ سیاسی اجتماعی

- ۲- از دیدگاه شما چرا باید سیاست نامه را به عنوان یک منبع تاریخی قلمداد نماییم؟
زیرا یکی از افراد مهم حکومتی آن را بیان کرده و دقیقاً نشان دهنده موقعیت سیاسی تاریخی حکومت ایران است.

جواب پرسش های نمونه صفحه ۱۲ درس یکم

- ۱- منظور از منابع غیر نوشتاری چیست؟ توضیح دهید.

منابع خمیر نوشتاری شامل سه دسته زیر میشوند: الف) بناهای تاریخی از گذشتگان مثل خار، تعدد جد... ب) کارهای دست انسان این آثار فرهنگ هنر و طرز فکر یذشتگان را نمایش میدهد پ) آثار شفاهی: برخی از خاطرات شفاهی گذشتگان که امروزه بیان میشود مانند لطیفه جدا شعرها این سخنان آداب و رسوم آنها را نشان می دهد.

- ۲- تفاوت ها و شباهت های تاریخ های عمومی و سلسله ای را بیان کنید.

در تاریخ عمومی تاریخ جهان از ابتدا آغاز میشود و شرح زندگی حضرت آدم و دیگر پیامبران می پردازد و بعد تاریخ ایران را از پادشاهی کیومرث آغاز و تا سلسله ساسانی ختم میکنند اما تاریخ سلسله ای کلیه فرمانروایان کوچک و بزرگ ثبت و نوشته میشوند

- ۳- چرا سفرنامه ها از منابع مهم تاریخ نگاری محسوب می شوند؟

سفرنامه در واقع از دیدگاه نشان دادن شرایط اجتماعی جامعه بسیار با ارزش است در سایر روشها به شرایط اجتماعی و نحوه زندگی مردم عادی پرداخته نمیشود

- ۴- متون جغرافیایی چه نوع اطلاعاتی از گذشته ارائه می دهند؟

این نوشته ها اطلاعات خوبی در رابطه با فرهنگ نوع معیشت، آب و هوا، وضعیت اقتصادی، وضعیت راهها و نظامی، بندرها، برج ها، درها، رودها، شهر او حکومت ها محلی میگزارد.

- ۵- به نظر شما از انواع گونه های منابع معرفی شده ی تاریخی کدام یک از اهمیت بیش تری برخوردارند؟ برای اثبات نظر خود چه استدلالی دارید؟

تمامی گونه ها هر کدام در جای خود تاثیر مناسبی دارم و اطلاعات خوبی در اختیار میگزاردند.

فعالیت ۱ صفحه ۱۳ فکر کنیم و پاسخ دهیم

در درس اول آموختید که یک کارآگاه برای روشن شدن ابعاد یک جرم نیازمند شواهد و مدارک است. به نظر شما آیا کارآگاه بعد از یافتن هر نوع مدرک و سندی آن ها را به یک باره تأیید می کند یا آن ها را دقیقاً مورد آزمایش و بررسی قرار می دهد؟ مثلاً برخی از مدارک را به آزمایش گاه می فرستد، یا اثر انگشت را مورد بررسی قرار می دهد و ده ها اقدام دیگر... به نظر شما تا چه میزان این اقدامات ضروری و با اهمیت است؟ بحث کنید.

خیر یکی از وظایف کارها بررسی مدارک و تأیید مدارک موثق و درست می باشد.

بسیار مهم است چون اثبات یک اتهام در گرو مدارک مستدل است و اگر در این زمینه کم کاری شود و بی گناه گناهکار می شود و گناهکار آزاد می باشد.

فعالیت ۲ : تأمل و تبیین کنیم

فرض کنید خبری را در رسانه ای و یا از زبان برخی از افراد می شنوید و یا می خوانید. این خبر ممکن است یک مسئله ی اقتصادی، فرهنگی و یا موضوع دیگری باشد. آیا به محض شنیدن یا خواندن خبر آن را می پذیرید و یا آن که در پذیرفتن آن تأمل و درنگ می کنید؟

چه کارهایی برای تشخیص درستی و نادرستی این خبر انجام می دهید؟ آن ها را فهرست نمایید.

خیر نباید سریعاً مورد پذیرش قرار گیرد و باید در این زمینه بررسی انجام داد و صحت خبر را مطمئن شویم از جمله کارهایی که به ما کمک می کند.

الف) آیا خبر با عقل جور در می آید ب) مقایسه با سایر منابع ج) رجوع کردن به منابع دیگر خبری د) پرسیدن از افراد مطلع

جواب فعالیت ۳ صفحه ۱۴

بررسی شواهد و مدارک، تأمل کنید.

این متن از کتاب مروج الذهب و معادن الجوهر اثر علی بن حسین مسعودی، مورخ بزرگ قرن چهارم است. آن را بخوانید و به سؤالات زیر پاسخ دهید.

«خاطر ما به سفر و بادیه پیمایی، به دریا و خشکی مشغول بود که بدایع ملل را به مشاهده دریابیم و ویژگی های سرزمین را از طریق مشاهده و رؤیت توانستیم ببینیم. چنان که دیار سند و زنگ و ... چین و ... را درنوردیدیم و شرق و غرب را پیمودیم. گاهی به اقصای خراسان و زمانی در قلب ارمنستان و آذربایجان و آران و ... بودیم. روزگاری به عراق و زمانی به شام بودیم که سیر من در آفاق و سرزمین ها چون سیر خورشید در مراحل اشراق بود.»

در جای دیگر می نویسد: «و آن که در وطن خویش بماند و به اطلاعاتی که از سرزمین خود گرفته قناعت کند با کسی که عمر خود را به جهان گردی و سفر گذرانیده و دقایق و نفایس اخبار را از دست اول گرفته، برابر نتواند بود» (مروج الذهب، ج ۱، ص ۲-۴)

۱- با تأمل در متن بگویید به نظر شما مشاهده ی مستقیم سرزمین ها و دریافت اخبار از سرچشمه های اصلی آن در تاریخ نگاری چه اهمیتی دارد؟

۲- درباره ی مضمون پاراگراف دوم باهم گفت و گو کنید و دلایل خود را در تأیید یا رد نظر نویسنده متن بیان نمایید.

بسیار مهم می باشد چون برای مورخان دست اول بودن خبر یعنی مشاهده کردن راوی برای شان بسیار حائز اهمیت است.

جواب فعالیت ۴ صفحه ۱۵

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر از تاریخ بیهقی است. آن را بخوانید و به پرسش های زیر پاسخ دهید.

«و اخبار گذشته را در دو قسم گویند که آن را سه دیگر نشاسند: یا از کسی بیاید شنید و یا از کتابی بیاید خواند و شرط آن است که گوینده باید که ثقة و راست گوی باشد و نیز «خرد» گواهی دهد که آن خبر درست است ... و کتاب هم چنان است که هر چه خوانده اید از اخبار که خرد آن را رد نکند شنونده آن را باور دارد و خردمندان آن را بشنوند و فراست‌اند ... و آن کسان که سخن راست خواهند تا باور دارند ایشان را از دانایان شمرند و سخت اندک است عدد ایشان، و ایشان نیکو فراست‌اند و سخن زشت را بیندازند..» (بیهقی، تاریخ بیهقی، ص ۶۳۷ - ۶۳۸)

۱- به نظر شما از نظر بیهقی عقل و خرد انسان چه نقشی در تشخیص اصالت و اعتبار یک خبر دارد؟

یکی از مهمترین معیارهای سنجش میدانند از نظر او مغایرت عقل با روایت تاریخی دلیل محکمی بر نادرستی آن

۲- بیهقی درباره نقش خردمندان در تأیید و رد اخبار چه دیدگاهی دارد؟

از نظر بیهقی اخباری که از سوی خردمندان ارائه میشود مغایرتی با عقل ندارد اما انسان های که تفکر و تعلم پایینی دارند امکان بیان سخنان نامعقول زیاد است

جواب فعالیت ۵ صفحه ۱۷

بحث و گفت و گو

۱- به نظر شما کدام یک از معیارها و ملاک های سنجش اخبار و اسناد تاریخی کارایی بیش تری دارد؟ چه دلیلی برای اثبات سخن خود دارید؟

مطابقت با عقل، پیش شرط نقد و بررسی یک خبر تاریخی است و در مرحله بعد، اگر سنجش درستی خبر با بافته های علوم تجربی و انسانی و تحقیقات باستان شناسی ممکن باشد، معتبر ترین منبع محسوب می شوند.

۲- مهم ترین نتایج اعتبار سنجی منابع تاریخی چیست؟ بحث و استدلال کنید.

۱- بافتن منابع، استاد و شواهد موثق و با اصالت برای درک یک واقعه تاریخی

۲- کنار گذاشتن اخبار غلط و نادرست و دقت در استفاده از روایات کم اعتبار

۳- پی بردن به افکار و اندیشه های نویسندگان و زمینه های نگارش اثر

۴- گشوده شدن افق نو در پژوهش های تاریخی

جواب فعالیت ۶ و ۷ صفحه ۱۸

۱- به سه گروه تقسیم شوید و هر کدام در مورد یکی از روش های تاریخ نگاری بحث و بررسی کنید. مثلاً کسانی که در گروه تاریخ نگاری روایی هستند درباره امتیازات این روش دلایلی را فهرست کنند.

۲- شما با مطالعه ی این سه روش تاریخ نگاری، کدام یک را ترجیح می دهید؟ درباره دیدگاه و نظر خود چه استدلالی دارید؟

بحث و گفت و گو

از نظر شما روش سال شماری و روش موضوع محوری چه امتیازاتی نسبت به یک دیگر دارند؟ بحث و گفت و گو کنید.

جواب پرسش های نمونه صفحه ۱۸ درس دوم

۱- سنجش اعتبار و نقد روایت کننده چرا و چگونه صورت می گیرد؟

چون برای پژوهشگران و مورخان روایت کننده بسیار مهم است آنها ویژگی های هویتی، گرایش فکری، مذهبی و سیاسی، سطح علم او را بررسی میکنند و همچنین علایق راوی را نیز مد نظر میگیرند تا کشف کنند چرا خبر را نقل کرده است و همچنین محل زندگی و فاصله آن تا محل رخداد برای آنها مهم است تا متوجه شوند خود او خبر را نقل کرده است یا خیر

۲- سه مورد از معیارهای سنجش اعتبار منابع تاریخی را توضیح دهید.

الف) مطالب بودن با عقل ب) مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد ج) بررسی گزارش ها بر اساس زمان و مکان

۳- روش تاریخ نگاری روایی و ترکیبی را مقایسه کنید.

تاریخ نگاری ترکیبی به صورتی است که مورخ منابع زیادی را در رابطه با یک رخداد بررسی میکند و در نهایت چکیده و وجه اشتراک آنها را در غالب به نوشته بیان مینماید بدون ذکر منابع در این نوع تاریخ نگاری برخی جزئیات حذف میشوند اما در تاریخ روایی مورخ روایت های مختلف از یک حادثه را با ذکر منابع بیان میکند در واقع این تاریخ نگاران بدون هیچ نظری و دیدگاهی روایت های مختلف را بیان مینمایند

۴- مهم ترین نمایندگان تاریخ نگاری تحلیلی و ترکیبی را نام ببرید.

تاریخ نگاری تحلیلی: تاریخ بیهقی، مروج الذهب، تجارب الأمم ابو علی مسکویه تاریخ نگاری ترکیبی: بلاذری با کتاب فتوح البلدان و دینوری نویسنده اخبار الطوال

جواب فعالیت ۱ صفحه ۲۰

تاکنون شنیده یا خوانده اید که دوران پیش از اسلام سرزمین عربستان، به عصر جاهلیت معروف شده است. پیش از مطالعه ی درس، به صورت گروهی، مشخصه های عصر جاهلیت را به یاد آورده و یادداشت کنید و پس از تدریس مباحث این قسمت، نوشته های خود را بازبینی، اصلاح و تکمیل نمایید.

پاسخ: نظام قبیله‌ای، ویژگی تعصب و روحیات عرب جاهلی، عرب جاهلی و خرافات، زنده به گور دختران

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۲۲

هم فکری کنید و با توجه به موقعیت جغرافیایی و شرایط اجتماعی شبه جزیره ی عربستان در دوران پیش از اسلام، چند دلیل برای شکل نگرفتن حکومت فراگیر در آن شبه جزیره بیان کنید.

۱- وجود نظام قبیله ای و عصبیت قبیله ای ۲- دوری از علم و سواد و تمدن و در نتیجه فقدان دستگاه و تشکیلات منسجم اداری ۳- فاصله زیاد شهرها و آبادی ها از یکدیگر ۴- شرایط طبیعی و اقلیمی آن منطقه که باعث پراکندگی جمعیت و مانع شکل گیری مراکز ثروت می شد.

جواب فعالیت ۲ صفحه ۲۳

جست و جو و بررسی شواهد و مدارک

الف) با رجوع به قرآن کریم، ترجمه ی آیه ی ۶۱ سوره عنکبوت و آیه ی ۳ سوره زمر را به دقت بخوانید و بگویید از دیدگاه قرآن:

- الله چه جایگاهی در اعتقادات بت پرستان داشت؟

- دلیل و توجیه بت پرستان برای پرستش و نیایش بت ها چه بوده است؟

ترجمه آیه ۶۱ سوره عنکبوت اگر از مشرکان بپرسی چه کسی آسمانها و زمین را آفرید و خورشید و ماه را رام ساخت؟ بی تردید خواهند گفت خدا

ب) نقد و ایراد شما بر دلیل و توجیه بت پرستان برای پرستش بت ها چیست؟

ترجمه آیه ۳ سوره زمر آنان که جای خدا سرپرست و معبودی برگزیدند ما آنان را جز برای اینکه ما را هر چه بیشتر به خدا نزدیک کنند نمی پرستیم

جواب فعالیت ۳ صفحه ۲۴

بخشی از خطبه ی ۲۶ نهج البلاغه را بخوانید و به پرسش مربوط به آن پاسخ دهید.

«همانا خداوند محمد (ص) را برانگیخت تا مردمان را بترساند و فرمان خدا را چنان که باید رساند. آن هنگام شما ای مردم عرب! بدترین آیین را برگزیده بودید و در بدترین سرای خزیده، منزل گاهتان سنگستان های ناهموار، هم نشیتان گرزها مارهای زهردار. آبتان تیره و ناگوار، خوراکتان گلو آزار. خون یک دیگر، ریزان، از خویشاوندان بریده و گریزان. بت هایتان همه جا برپا، پای تا سر آلوده به خطا»

- به نظر شما منظور امام علی از گوش زد کردن وضعیت اعراب جاهلی به مسلمانان عرب چه بوده است؟

در اینجا حضرت علی (ع) با یادآوری آن دوران میخواهد وضعیت اسفناک آن ها قبل از آمدن اسلام را بازگو کند و برکاتی که اسلام برای آن ها داشته را با مقایسه آن زمان بیان نماید.

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۲۴

با هم فکری، نمونه یا نمونه هایی از فرهنگ و اخلاق جاهلی را در جوامع کنونی شناسایی و به طور مستدل بیان کنید.

با بررسی و مطالعه ی دقیق ترجمه ی آیات فوق بگویید:

(الف) هدف و وسیله ی دعوت الهی در این آیات چیست؟

(الف) اعتقاد به خداوند از طریق آگاهی و علم به آیات و نشانه های خداوند ممکن است.

(ب) به نظر شما معنا و مفهوم نخستین آیات نازل شده بر پیامبر، از چه جهتی در تاریخ اسلام اهمیت دارد؟

(ب) هدف بیان علم و علم آموزی در زمان و مکانی که برای علم ارزشی قائل نمی شدند.

جست و جو و بررسی شواهد و مدارک

تأمل در فهرست مسلمانان نخستین نشان می دهد که بیش تر آنان شامل دو گروه می شدند. یک گروه جوانان متعلق به خاندان با نفوذ و اشرافی قریش و گروه دیگر فقیران و مستضعفان مکه بودند.

طبیعی است کسانی که از چهل سال بالاتر بوده اند به حکم طبیعت سن، محافظه کار بوده اند و به زمان گذشته تعلق داشته اند و دست کشیدن و روی گردانیدن ایشان از دین و سنت آباء و اجداد کاری سخت و دشوار بوده است؛ بر خلاف جوانان که ذهن و قلبشان بیش تر و بهتر مستعد پذیرفتن افکار و عقاید جدید بوده است. این معنا در همه ی انقلاب های فکری و دینی و اجتماعی کم و بیش صادق است.

اما مستضعفان وضع دیگری داشته اند. مقصود از مستضعفان در مکه ی آن روز، کسانی بودند که برده و یا آزاد کرده به شمار می رفتند.

دسته ی دیگری از مستضعفان افرادی بودند که به مناسبتی از قوم و قبیله ی خود جدا شده و در مکه زندگی می کردند. اینان ناچار بودند برای حفظ جان و مال خود تحت حمایت یکی از اشراف یا طایفه ها و قبیله های آن شهر قرار گیرند و موقعیت و منزلت اجتماعی پایین تری داشتند. عمار بن یاسر، مادرش سمیه، بلال بن رباح، ابوذر غفاری و ... از جمله ی نخستین مستضعفانی بودند که اسلام آوردند» (زریاب خویی، سیره رسول الله، ص ۱۱۷، ۱۲۸؛ با اندکی تلخیص)

(الف) به نظر شما، آیا دیدگاه نویسنده برای پیش گامی جوانان در پذیرش دعوت رسول خدا، قابل پذیرش است؟ چرا؟
بله چون آنهایی که پیر تر هستند بر اعتقادات اشتباه خود مسر تر هستند اما جوانان آمادگی و علاقه بیشتری به شنیدن موارد جدید دارند

(ب) دلیل و استدلال شما برای پیش تازی فقیران و مستضعفان در اسلام آوردن چیست؟

دلیل اصلی آن اینست که همه انسان ها در مقابل دین برابرند و ثروت تاثیری بر برتری ندارد و چون در گذشته ثروتمندان مهمترم بودند با آمدن اسلام همگی برابر شدن و فقیران همسطح مابقی قرار گرفتند.

جست و جو و بررسی شواهد و مدارک

با استفاده از فهرست سوره های قرآن، سوره ای را که مربوط به ابولهب است پیدا کنید و ترجمه ی آن را در کلاس بخوانید.

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۲۹

(الف) به نظر شما چرا مشرکان، معاهده ی تحریم اجتماعی و اقتصادی بنی هاشم را بر دیوار کعبه آویختند؟
زیرا هیچ دسترسی و نفوذی به آن جا نبود و حتی حشرات موذی هم نمی توانستند به آنجا رخنه کنند.

(ب) پس از هم فکری توضیح دهید که تحریم اجتماعی و اقتصادی بنی هاشم چگونه پایان یافت؟

(ص) و بنی هاشم و به تعبیری محاصره شدگان، در ایام حج و عمره، در ماه های ذیحجه و رجب می توانستند با افرادی که از نقاط مختلف برای انجام مناسک حج و عمره آمده بودند گفت وگویی داشته باشند. اما در صورتی که خرید و فروشی انجام می شد

اموال آنان را مصادره می کردند. این فشار به حدی رسید که شب‌ها صدای بچه‌های بنی‌هاشم که از گرسنگی گریه می کردند، مکیان سنگدل را آزار می داد.

تا اینکه بر اثر صبر، نوبت ظفر آمد و جبرئیل برای پیامبر (ص) خبری آورد که موریانه پیمان‌نامه را از بین برده است. حضرت ماجرا را به ابوطالب اطلاع داد. ابوطالب نزد مکیان رفت و ماجرا را بازگو کرد. مکیان شرطی گذاشتند که در صورتی پذیرای باز کردن پیمان نامه خواهیم بود که اگر از بین نرفته باشد، ایشان را تحویل ما دهید! تا او را به قتل برسانیم. ابوطالب شرط را خدمت پیامبر (ص) بیان داشت؛ و پاسخ شنید شرط را بپذیرید، فرشته وحی خبر را آورده است.

بزرگان مکه گردهم جمع شدند و بسته را آوردند. همگی گواهی دادند بسته باز نشده است. بسته در مقابل چشم هم‌پیمانان باز شد و آثاری از نوشته‌ها در متن باقی نمانده بود! موریانه نوشته‌ها را از بین برده بود و عملاً پیمان‌نامه باطل شد و بنی‌هاشم از تحریم همه جانبه مکیان رها شدند و به خانه‌های

جواب پرسش‌های نمونه صفحه ۲۹ درس سوم

۱- تأثیر عوامل جغرافیایی و اقلیمی را بر وضعیت اقتصادی و مشاغل ساکنان شبه جزیره ی عربستان به هنگام ظهور اسلام توضیح دهید .

در این شبه جزیره بخش اعظمش صحرا و بیابان خشک میباشد به همین دلیل شغل بسیاری از مردمان دامداری بوده است و در بعضی مناطق به دلیل وجود آب کشاورزی نیز رونق داشته است.

۲- مفهوم جاهلیت را شرح دهید و سه مورد از مصادیق فرهنگ و اخلاق جاهلی اعراب در دوران پیش از اسلام را ذکر کنید.
جاهلیت آن زمان به معنی بدون حلم بودن نیست بلکه منظور فرهنگ و اخلاق بد و خشن و اعتقادات بی خردانه بوده است از جمله این فرهنگ پایین می توان به بت پرستی تعصب قبیله ای ، مقام پایین زن، ارزشمند بودن غارت کردن
۳- دلیل بیاورید که چرا سران قریش در مکه با اسلام و پیامبر به دشمنی و مخالفت پرداختند.

بیشتر آنها با تصور اینکه موقعیت تجاری خودشان و شهرشان به خطر می افتد مخالفت کردند و میگفتند اگر به اسلام روی بیاورند ساکنان سایر شهر ها با آنها تجارت نمیکند همچنین اختلاف طایفه با طایفه حضرت رسول (ص) نیز تأثیر گزار بوده است.

۴- اندیشه ی خروج از مکه چرا و چگونه به ذهن پیامبر و مسلمانان راه یافت؟ نمونه های دیگری از هجرت های مهم در تاریخ اسلام را بیان کنید.

بعد از تحریم اقتصادی پیامبر در سال دهم بعثت حضرت خدیجه و ابوطالب از دنیا رفتند در واقع این دو نفر حامیان بزرگ پیامبر بودند که با درگذشت آنها فشار قریشان بر او زیاد شد تا جایی که فکر مهاجرت افتادند هجرت اما حسین (ع) از مدینه به کوفه

۵- مآخذی را که در این درس به آن ها استناد شده، استخراج و در دو دسته ی منابع و مطالعات (تحقیقات) طبقه بندی نمایید.

تاریخ طبری - تاریخ یعقوبی دسیره ابن اسحاق منابع: قران نهج البلاقه السیره النبویه ابن هشام مطالعات تاریخ طبری تاریخ یعقوبی الکامل (ابن اثیر)

ایران‌نوشته
توشه ای برای موفقیت

جواب فعالیت ۱ صفحه ۳۰ درس چهارم

با رجوع به یک تقویم هجری بگویید:

الف) هم اکنون در چندمین سال هجری شمسی یا هجری قمری قرار داریم؟

پاسخ: سال ۱۴۴۳ هجری قمری

ب) چه رویدادی مبنای مبدأ این تقویم به حساب می آید؟

پاسخ: هجرت پیامبر از مکه به مدینه مبدأ این تقویم است.

پ) چرا این رویداد، مبنای مبدأ تقویم هجری قرار گرفته است؟

پاسخ: زیرا این رویداد یک رویداد تأثیر گزار در اسلام است و مسلمانان توانستند برای داشتن حکومت تلاش کنند.

جواب فعالیت ۲ صفحه ۳۱

استنباط و تحلیل شواهد و مدارک

مطالب فوق را به دقت بخوانید و با راهنمایی دبیر خود به پرسش های زیر پاسخ مناسب دهید.

الف) نقشه های تاریخی یثرب و مکه در صفحات ۲۶ و ۳۱ را مقایسه کنید و تأثیر متفاوت فضای جغرافیایی این دو شهر را بر وضعیت سیاسی و اجتماعی آن ها بیان کنید.

پاسخ: یثرب شهری با آب هوای معتدل برای کشاورزی بسیار مناسب بود و اغلب مردم کشاورز بودند و همچنین مردمان آن از رفاه نسبی برخوردار بودند و به مناطق مسیحی و یهودی نزدیک بود که احتمال گرایش به اسلام را بالا می برد.

اما مکه زمینی خشک بود و مردم اکثراً تجارت می کردند و تضاد طبقاتی زیادی داشت و ثروتمندان به دنبال ثروت بیشتر و مال اندوزی بودند.

ب) تفاوت های یثرب را با مکه از جهات سیاسی، اقتصادی و دینی در زمان ظهور اسلام از متن درس استخراج و دسته بندی نمایید.

پاسخ: سیاسی: در مکه اشراف حاکم بودند. اما در یثرب قبایل به صورت پراکنده حاکم بودند.

اقتصادی: در مکه اکثراً تاجر بودند، اما در یثرب اکثر مردم کشاورز بودند.

دینی: در مکه بت پرست بودند و در یثرب بت پرست و یهودی و مسیحی بودند.

پ) استدلال کنید که هر یک از این تفاوت ها چگونه زمینه را برای استقبال مردم یثرب از دعوت پیامبر فراهم آورد.

پاسخ: مردم یثرب از تفرقه و جنگ به ستوه آمده بودند و از نظر اقتصادی وضع خوبی نداشتند. و حضور یهودیان در آن شهر،

سبب شده بود که بت پرستان، اخبار و اطلاعاتی درباره تاریخ پیامبران الهی کسب نمایند. آنان هم چنین مطالبی از پیروان دین

یهود درباره ی بهشت و جهنم و ظهور پیامبری جدید شنیده بودند. همین دلایل برای استقبال مردم یثرب از دعوت پیامبر را

فراهم آورد.

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۳۲ درس چهارم

با استفاده از جدول مهم ترین رویدادهای مربوط به اسلام در مدینه، نمودار خط زمان پایین صفحه را تکمیل نمایید.

پاسخ: در زیر به ترتیب خط زمان و رویدادهای مهم مربوط به اسلام در مدینه را نوشته ایم:

۵ ق: غزوه دومة الجندل: غزوه احزاب (خندق): برخورد با یهودیان بنی قریظه و دفع خطر آنان

۶ ق: پیمان صلح حدیبیه: ارسال نامه به پادشاهان ایران، روم، حبشه، غسان و مصر و دعوت آنان به اسلام از سوی پیامبر

۷ ق: غزوه خیبر: پیمان صلح با یهودیان ساکن فدک

۸ ق: جنگ موته: فتح مکه؛ غزوه حنین

۹ ق: غزوه تبوک؛ ویرانی مسجد ضرار و دفع توطئه منافقان؛ نزول آیات برائت از مشرکان؛ ورود نمایندگان قبایل عرب به مدینه و پذیرش اسلام

۱۰ ق: ادامه ورود نمایندگان قبایل به مدینه و قبول اسلام؛ حجة الوداع توسط رسول خدا؛ اجتماع غدیر خم و انتصاب علی (ع) به جانشینی پیامبر

۱۱ ق: تجهیز سپاه اسامه برای نبرد با رومیان؛ وفات رسول خدا

۱۱ بعثت: حضرت محمد (ص) شش نفر از مردم یثرب را که برای انجام مراسم حج به مکه آمده بودند به اسلام دعوت کرد. آنان مسلمان شدند و پس از بازگشت به شهر خود به تبلیغ اسلام پرداختند.

۱۲ بعثت: بسته شدن پیمان عقبه اول میان پیامبر و ۱۲ نفر از مردم یثرب

۱۳ بعثت: بسته شدن پیمان عقبه دوم میان رسول خدا و گروهی از مردم یثرب

۱ ق: هجرت رسول خدا از مکه به یثرب؛ بنای مسجد النبی در مدینه؛ عقد پیمان برادری میان مسلمانان؛ انعقاد پیمان نامه عمومی مدینه؛ نزول آیات جهاد؛ تشکیل نیروی نظامی مسلمانان؛ رخ دادن چند سریه و غزوه ابواء

۲ ق: غزوه بدر؛ تغییر قبله از بیت المقدس به کعبه در مکه؛ ازدواج حضرت فاطمه با علی (ع)؛ اخراج یهودیان بنی قینقاع از مدینه

۳ ق: ولادت امام حسن (ع)؛ غزوه احد؛ کشتار فجیع مبلغان مسلمانان در بئر معونه و رجیع

۴ ق: رویارویی با یهودیان بنی نضیر و اخراج آنان از مدینه؛ ولادت امام حسین (ع)

پاسخ فعالیت ۴ صفحه ۳۳

بررسی شواهد و مدارک

بخشی از مفاد پیمان های عقبه ی اول و دوم را به دقت مطالعه کنید و به پرسش های مربوط به آن پاسخ دهید:

در پیمان عقبه ی اول ۱۲ نفر از اهالی یثرب با پیامبر بیعت کردند که: «به خدا شرک نورزند، راهزنی ننمایند، زنا نکنند، فرزندان خود را نکشند، در کارهای خیر از رسول خدا پیروی کنند» (ابن هشام، سیره ابن هشام، ج ۲، ص ۸۱ - ۸۲).

در پیمان عقبه ی دوم، پیامبر فرمود: «با شما بیعت می کنم که از من دفاع کنید همان طور که از زنان و فرزندان خود دفاع می کنید، پیمان شما، پیمان من است، من از شما هستم و شما از من هستید، با هر کس که شما بجنگید، نبرد می کنم و با هر کس که از در صلح و صفا وارد شوید، من نیز صلح می کنم» (همان، ج ۲، ص ۸۹)

الف) از مفاد پیمان عقبه ی اول می توان به چه نکته هایی درباره ی وضعیت اجتماعی ساکنان شبه جزیره ی عربستان در آن زمان پی برد؟

پاسخ: حاکمیت بت پرستی - زنده به گور کردن دختران - راهزنی

ب) محتوای دو پیمان چه تفاوت اساسی با هم دارند؟ علت آن چه می تواند باشد؟

پاسخ: در واقع این دو پیمان در یک جهت بودند و پیمان اول زمینه ساز و بستر ساز پیمان دوم بوده است. پیمان دوم با پذیرش مفاد پیمان اول متعهد می شدند تا از رسول خدا و تفکراتش حمایت شود. پیمان دوم پشتوانه خوبی برای پیامبر بود. چون دفاع از پیامبر و افکار او شرط آن می باشد، حتی اگر به قیمت جنگ باشد.

پ) پیمان عقبه ی دوم به لحاظ سیاسی و اجتماعی چه اهمیتی برای پیامبر و مسلمانان داشت؟ به نظر شما چرا این پیمان به بیعت الحرب معروف شده است؟

پاسخ: پیمان عقبه ی دوم، بیان گر نفوذ و گسترش چشم گیر اسلام در یثرب بود؛ زیرا شمار قابل توجهی از اعضای قبیله های مختلف، به ویژه اوس و خزرج، در آن حضور داشتند. پس از این بیعت بود که رسول خدا (ص) دوازده تن از مردم یثرب را به عنوان نقیب آنان انتخاب کرد. این بیعت، مقدمه هجرت حضرت محمد (ص) به یثرب شد. به این علت که مردم یثرب عهد کردند تا هر که با پیامبر جنگید با او بجنگند از این روی به این بیعت، بیعت الحرب گفته اند.

الف) ترجمه ی آیه ی ۱۰ سوره حجرات و آیه ۱۰۳ سوره آل عمران را بخوانید و بگویید که این آیات به کدام رویداد تاریخی اشاره دارند.

پاسخ: در این آیات صحبت از برادری مسلمانان شده است.

ب) به نظر شما، چرا پیامبر دستور داد که مسلمانان بدون در نظر گرفتن وابستگی قبیله ای خود با یک دیگر پیوند برادری برقرار نمایند؟

پاسخ: به دلیل اینکه در دوران جاهلیت نژاد و قبیله بسیار مهم بود و جایگاه انسان ها اینگونه تعریف می شد و اسلام این اعتقادات را برهم زد.

پ) دلیل بیاورید که چرا پیوند برادری بر پایه ی اعتقادات دینی و مساوات اسلامی در نقطه ی مقابل فرهنگ و ارزش های جاهلی قرار داشت؟

پاسخ: به دلیل: ۱) جایگزین کردن ملاک نزدیکی به خدا به جای همخونی. جایی که هیچ قرابت همخونی وجود ندارد مثل این که دو نفر از دو قبیله یا از دو شهر و دو قبیله باشند که قرب به مبدا و ایمان آنان به دین اسلام به منزله همخونی باشد.

۲) در این نوع برادری خصوصیتی است که حکایت از تشابه روحی بین دو شخص دارد، به ویژه آن که این برادری از جانب رسول خدا صلی الله و علیه و آله یعنی آشناترین فرد به اصحاب خود، تعیین شده باشد، چه آن که هیچ دو نفری از اصحاب پیامبر صلی الله و علیه و آله به شباهت های روحی خود - به اندازه پیامبر صلی الله و علیه و آله - شناخت ندارد.

پاسخ فعالیت ۶ صفحه ۳۶ درس چهارم تاریخ یازدهم انسانی

بررسی و تحلیل شواهد و مدارک

به چهار گروه تقسیم شوید، بندهایی از پیمان نامه ی مدینه را بخوانید و به پرسش های مربوط به گروه خود پاسخ مناسب دهید. این نوشته، پیمان نامه ای است از محمد رسول خدا، تا در میان مؤمنان و مسلمانان قبیله ی قریش (مهاجران) و مردم یثرب و کسانی که پیرو مسلمانان شوند و به آنان پیوندند و با ایشان در راه خدا پیکار کنند، به اجرا در آید. آنان در برابر دیگر مردمان یک امت هستند.

پیروان اسلام نباید مسلمانی را در پرداخت خون بها یا فدیة ی سنگین، تنها گذارند.

هیچ مؤمنی نباید بر ضد مؤمنی با دیگران هم پیمان شود.

همه ی مسلمانان در امان دادن برابر هستند و فرودست ترین مسلمانان، می تواند کافران را پناه دهد.

آشتی همه ی مؤمنان یکی است و به هنگام پیکار در راه خدا، هیچ مؤمنی نباید جدا از مؤمن دیگر، با دشمن آشتی نماید.

هرگاه شما مسلمانان در کاری گرفتار اختلاف شدید، داوری آن را به خدا و محمد واگذار کنید.

هر کس از یهود با ما هم پیمان شود، بی هیچ ستم و تبعیض، از یاری و برابری برخوردار خواهد شد؛ دین یهود از آن ایشان و دین مسلمان از

آن مسلمانان است؛ مگر کسی که با پیمان شکنی ستم کند.

در پیکار با دشمنان، هزینه ی یهود بر عهده خود آنان و هزینه ی مسلمانان بر عهده ی خودشان خواهد بود.

هم پیمانان باید علیه کسی که به شهر یثرب بتازد، به یاری هم بشتابند.

هیچ کس نباید به قریش و یاران ایشان پناه دهد.

درون مدینه برای پذیرندگان این پیمان نامه منطقه ی امن و حرم (شهری که به عنوان حرم یا منطقه ی امن اعلام می شد، دارای محدودیت های ویژه ای از قبیل ممنوعیت جنگ و خونریزی به غیر از وضعیت دفاعی، منع قطع درختان، عدم تعدی به

پناهندگان، حرمت مسافران و ... بود؛ پیامبر پس از تنظیم پیمان نامه به تعدادی از یاران خود مأموریت داد که حدود حرم مدینه را نشانه گذاری نمایند.) است.

هرگاه میان متعهدان این پیمان نامه، اختلافی ناگوار و یا درگیری ای که خطر تباهی داشته باشد، رخ دهد، بی گمان برای حل و فصل آن باید به خدا و پیامبر روی آورید (نامه ها و پیمان های سیاسی حضرت محمد و اسناد صدر اسلام، ص ۱۰۶ - ۱۱۱).

گروه ۱: چرا برخی از محققان، این پیمان نامه را به عنوان قانون اساسی مدینه النبی نامیده اند؟

پاسخ: برخی پژوهشگران و تاریخ نگاران معاصر، دستور المدینه را سندی بسیار مهم و صادر شده از جانب پیامبر (ص) دانسته و معتقدند می تواند منبعی برای شناخت مناسبات جامعه در آغاز تاریخ اسلام در مدینه باشد. بر اساس پیمان مدینه، پیامبر، مرجع اعلام جنگ یا صلح، و همچنین تنها مرجع حل و فصل اختلافات در مدینه است.

گروه ۲: حقوق و مسئولیت هایی که در این پیمان نامه برای مسلمانان ذکر شده، چه تفاوتی با حقوق و مسئولیت های آنان در دوره جاهلی داشت؟

پاسخ: در دوران جاهلیت بین مردم اختلافات طبقاتی بسیاری بود و مردم عادی اهمیتی نداشتند. اما در پیمان نامه ی مدینه همگی در یک راستا هستند و از نظر حقوق مردمی فرقی میان افراد معمولی و ثروتمند وجود ندارد.

گروه ۳: حقوق و مسئولیت هایی که این پیمان نامه برای غیر مسلمانان به رسمیت شناخته، بر چه پایه و اصولی استوار بود؟ پاسخ: آنان در برابر دیگر مردمان یک امت هستند. هر کس از یهود با ما هم پیمان شود، بی هیچ ستم و تبعیض، از یاری و برابری برخوردار خواهد شد؛ دین یهود از آن ایشان و دین مسلمان از آن مسلمانان است؛ مگر کسی که با پیمان شکنی ستم کند. در پیکار با دشمنان، هزینه ی یهود بر عهده خود آنان و هزینه ی مسلمانان بر عهده ی خودشان خواهد بود. هم پیمانان باید علیه کسی که به شهر یثرب بتازد، به یاری هم بشتابند. هیچ کس نباید به قریش و یاران ایشان پناه دهد.

گروه ۴: جایگاه و موقعیت پیامبر از نظر حق حاکمیت و قدرت سیاسی و قضایی در این پیمان نامه چگونه تعریف شده بود؟ پاسخ: هرگاه میان متعهدان این پیمان نامه، اختلافی ناگوار و یا درگیری ای که خطر تباهی داشته باشد، رخ دهد، بی گمان برای حل و فصل آن باید به خدا و پیامبر روی آورید.

جواب کاوش خارج از کلاس صفحه ۳۸

به چند گروه تقسیم شوید و با استفاده از منابعی که دبیر به شما معرفی می کند، درباره ی یکی از غزوه های بدر، احد، بنی نضیر، خندق، بن یقریظه، خیبر، موته، فتح مکه، حنین و تبوک، مطالعه و تحقیق کنید و علل و دلایل، نتیجه ی نظامی و آثار و پیامدهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی هر جنگ را استخراج و فهرست کنید.

پاسخ: در اینجا به عنوان نمونه به توضیح در مورد غزوه بدر پرداخته ایم:

غَزْوَه بَدْر یا بَدْرُ الْکُبْرَى، نخستین جنگ با فرماندهی پیامبر (ص)، میان مسلمانان و مشرکان قریش پس از هجرت پیامبر به مدینه، در هفدهم رمضان سال دوم هجری در منطقه بدر روی داد.

منطقه بدر ناحیه ای سرسبز و برخوردار از منابع آب در حوالی صد و پنجاه کیلومتری جنوب مدینه است. بدر در محل پیوستن راه مدینه به راه کاروان رو مکه به شام قرار داشته و به سبب وجود آب، استراحتگاه کاروان ها بوده است.

مسلمانان پیش از هجرت، در مکه مورد اذیت و آزار، شکنجه و تبعید کافران بودند و از مناسک حج بازداشته شدند. همچنین پس از هجرت، اموال باقی مانده مهاجران، توسط مشرکان قریش مصادره شد و آنان بر حصر اقتصادی مسلمانان تلاش می کردند.

با این وجود مسلمانان از سوی خداوند اجازه جنگ با مشرکان قریش را نداشتند و به صبر فرا خوانده می شدند. تا اینکه خداوند ضمن برشمردن ستم هایی که بر مسلمانان رفته بود به آنان اجازه مبارزه با مشرکان را داد از این رو پیش از جنگ بدر، مسلمانان چند سرب و غزوه با مشرکان داشتند، یکی از آنها سرب نخله بود.

در این سریه که به فرماندهی عبدالله بن جحش و حدود یک ماه و نیم پیش از غزوه بدر رخ داد، عمرو بن حضرمی از مشرکان کشته شد و دو تن از آنان اسیر و کاروان تجاریشان به غنیمت گرفته شد. قریش این شکست را مایه سرافکندگی خود در میان قبایل عرب می‌دانست و طالب خون‌بهای عمرو بن حضرمی بود.

وقایع غزوه: غزوه بدر از غزوه‌های کوتاه به شمار می‌آید زیرا بیش از یک نیم‌روز طول نکشید.

وقایع پس از جنگ: اموال بر جای مانده به دستور پیامبر (ص) یکجا گردآوری شد. پس از دفن کردن پیکرهای شهدا، اجساد مشرکان به درون چاه انداخته شد.

تقسیم غنائم و سرنوشت اسیران: دو اسیر که از عوامل اصلی شکنجه مسلمانان در مکه بودند، در طی همان راه محکوم به قتل شدند و حضرت علی (ع) حکم را اجرا کرد.

اسیران در مدینه بین مسلمانان پراکنده شدند و رسول خدا (ص) به نیک رفتاری با آنها سفارش کرد. بیشتر آنها، از جمله عباس بن عبدالمطلب عموی پیامبر با پرداخت فدیة، آزاد شدند، و چندتن از آنان، از طریق آموختن سواد به زید بن ثابت و دیگر فرزندان انصار از اسارت رهایی یافتند و چند نفر دیگر بدون پرداخت فدیة آزاد شدند.

بازتاب جنگ در مدینه: این پیروزی بسیار مهم بود و در میان مسلمانان، یهودیان و حتی منافقان بازتاب گسترده‌ای داشت. مردم از جمله بزرگان خزرج با شنیدن این خبر به روحا آمدند و پیروزی بدر را به پیامبر (ص) شادباش گفتند و کسانی که در این غزوه حاضر نشده بودند از رسول خدا (ص) عذرخواهی کردند.

بازتاب جنگ در مکه: بازتاب جنگ بدر در مکه بسیار گسترده‌تر از مدینه بود. اهالی مکه نیز در ابتدا همانند مردم مدینه، نتیجه جنگ بدر را انکار کردند. ابوسفیان برای برافروخته نگه‌داشتن خشم مشرکان نسبت به مسلمانان آنان را از هر گونه گریستن و نوحه و مرثیه‌سرایي بر کشتگان و از هر گونه خوشی و لذت‌جویی بر حذر داشت.

مصیبت سنگین بدر بر اهالی مکه نه تنها در سال بعد جنگ احد را در پی داشت؛ بلکه کینه‌ای در دل بزرگان قریش به خصوص امویان نهاده بود که حتی پس از مسلمان شدن هرگاه فرصتی دست می‌داد کینه خود را به گونه‌های مختلف آشکار می‌کردند.

در این میان اهل بیت پیامبر و انصار بیشتر آماج این کینه‌ها بودند، چنان که عثمان بن عفان (که از امویان است) آشکارا بر نفرت قریش از امیرمؤمنان (ع) به جهت غزوه بدر تأکید می‌کند. اوج این دشمنی در واقعه کربلا نسبت به اهل بیت (ع) ظاهر شد، چنان که یزید در اشعار خود صریحاً به انتقام‌جویی از کشته‌های بدر اعتراف کرد.

جواب فعالیت ۸ صفحه ۴۰

با از همفکری به یکدیگر، و مضمون دو حدیث مشهور پیامبر را درباره ی علم آموزی، به فارسی بیان کنید.

پاسخ: حدیث شماره ۱: هر که از خانه خویش به طلب دانش اندوزی بیرون شود، فرشتگان به سبب رضایتی که از رفتار او دارند، بال‌های خویش را برای او بگسترند تا باز گردد. (نشان دهنده جایگاه علم و علم آموزی نزد ملائک و خداوند).

حدیث شماره ۲: هیچ صدقه ای که مردم دهند، از علمی که منتشر شود، بهتر نیست. (رواج علم و آموزش آن از کارهای پسندیده است).

جواب پرسش‌های نمونه صفحه ۴۱

۱- به نظر شما چرا بعد از فتح مکه، شرط مهاجرت به مدینه از شروط بیعت و مسلمانی برداشته شد؟

پاسخ: به دلیل اینکه اکثر شبه جزیره هم پیمان با مسلمانان شدند و مدر مکه اسلام نیز فراگیر شده بود.

۲- هدف رسول خدا از برقراری پیوند برادری میان مسلمانان چه بود؟ و این اقدام چه نتایج عاطفی و اجتماعی داشت؟

پاسخ: این پیوند باعث ایجاد همدلی بین مسلمانان گشت و از طرفی باعث نزدیکتر شدن مهاجر و انصار شد و چون مهاجری که به مدینه آمده بود ثروتی نداشت و نتوانسته بود سرمایه خود را بیاورد، در تنگنا مالی بود که با این فرمان بخشی از مشکلاتش رفع گردید.

۳- سه مورد از اقدامات منافقان را در مدینه علیه پیامبر و مسلمانان فهرست کنید.

پاسخ: (۱) زمانی که یهودیان بنی نضیر در محاصره پیامبر بودند، منافقان به یهودیان وعده یاری دادند و آنها را تشویق به مقاومت کردند.

(۲) تحریک انصار علیه مهاجران

(۳) برخی از منافقان در هنگام جنگ میدان جنگ را ترک کردند و در جنگ شرکت نداشته اند.

۴- منابع درآمد حکومت اسلامی در زمان پیامبر را نام برده و شیوه تأمین و توزیع هر یک از آنها را ذکر کنید.

پاسخ: غنائم جنگی، زکات و جزیه که از پیروان سایر ادیان می گرفتند.

۵- مآخذی را که در این درس به آنها استناد شده است، فهرست و در دو بخش منابع و تحقیقات طبقه بندی نمایید.

پاسخ: منابع: قرآن، نهج البلاغه

تحقیقات: تاریخ اسلام، آبروی، علم در اسلام

بررسی و تحلیل شواهد و مدارک

بخشی از گفت و گوهای اجتماع سقیفه ی بنی ساعده را که منجر به خلافت ابوبکر بن ابی قحافه شد، بخوانید و به پرسش مربوط به آن پاسخ مناسب دهید.

سعد بن عبادۀ رئیس خزر جیان از انصار گفت: «ای گروه انصار شما پیش از دیگران به اسلام گرویدید و از این جهت برای شما فضیلتی است که برای دیگران نیست. پیامبر اسلام بیش از ده سال قوم خود را به خداپرستی و مبارزه با شرک دعوت نمود، جز جمعیت کمی از آنان، کسی به او ایمان نیاورد، ولی هنگامی که پیامبر با شما سخن گفت، شما به او ایمان آوردید و دفاع از او را بر عهده گرفتید و برای گسترش اسلام و مبارزه با دشمنان جهاد کردید ... هر چه زودتر زمام کار به دست بگیرید که جز شما کسی لیاقت این کار را ندارد» (طبری، تاریخ طب—ری، ج ۴، ص ۱۳۴۲-۱۳۴۳).

به دنبال آن، ابوبکر برخاست و چنین گفت: «خداوند محمد را برای پیامبری به سوی مردم فرستاد... گروهی از مهاجران به تصدیق و ایمان و یاری او در لحظات سخت بر دیگران سبقت گرفتند و از کمی جمعیت نهراسیدند، ... آن ها خویشاوندان پیامبرند و به زمام داری و جانشینی شایسته تر می باشند... اگر از گروه مهاجرین بگذریم هیچ کس به مقام و موقعیت شما (انصار) نمی رسد. بنابراین، چه بهتر ریاست خلافت را مهاجرین به دست بگیرند و وزارت و مشاوره را به شما واگذار کنند» (همان، ص ۱۳۴۵). ابوبکر با اشاره به دو دستگی انصار و سابقه ی جنگ و خونریزی میان آنان، گفت هر گاه یک نفر از شما خود را برای خلافت آماده کند، به سان این است که خود را میان کام شیر افکنده باشد (جاحظ، البیان والتبیین، ج ۲، ص ۱۸۱).

آن گاه حُباب بن مُنذر از جانب انصار و عمر و ابوعبیده از طرف مهاجران سخن گفتند و دلایلی را برای تعیین جانشین از گروه خویش بیان کردند. بشیر بن سعد که پسر عموی سعد بن عبادۀ بود و از تمایل انصار به ریاست او به شدت ناراحت بود، برخلاف انتظار گفت: پیامبر از قریش است، خویشاوندان پیامبر برای زمام داری از انصار شایسته ترند، چه بهتر که کار خلافت را به خود آنان واگذار نماییم و مخالفت نکنیم.

پس از آن بود که ابوبکر رو به مردم کرد و گفت به نظر من عمر و ابوعبیده برای خلافت شایستگی دارند. با هر کدام می خواهید بیعت کنید، ولی آن دو نفر برخاستند و به ابوبکر گفتند تو از ما شایسته تری ... چه کسی می تواند در این امر بر تو سبقت بگیرد، و بی درنگ دست بگیرند، یک نوع فضیلت و برتری پیدا می کنند، هر چه زودتر برخیزید و با ابوبکر بیعت کنید». اوسیان نیز همگی به تبعیت از او با ابوبکر بیعت کردند. ولی رئیس خزر جیان و افراد قبیله ی او از بیعت خودداری ورزیدند (طبری، تاریخ طبری، ج ۴، ص ۱۳۴۵-۱۳۴۸).

با توجه به مباحث مطرح شده در سقیفه:

اشخاص و یا نمایندگان هر یک از گروه های مسلمان برای اثبات حقانیت خود در جانشینی پیامبر بر چه معیارهایی تأکید کردند؟

پاسخ: انصار، برتری خود را در این می دیدند که نخستین گروهی بودند که اسلام رو آوردند و اهالی مدینه (و نه مکه) بودند که شهر خود را محل حکومت پیامبر قرار دادند و دفاع از پیامبر را به عهده گرفتند. ابوبکر و سایر مهاجران و اهل قریش نیز اعتقاد داشتند آن ها نخستین ایمان آورندگان به اسلام هستند و حکومت حق قریش است که خویشاوند پیامبر است. همچنین اختلاف و خونریزی بین انصار (قبل از اسلام) را ویژگی منفی آنان شمردند.

به نظر شما آیا این معیارها برای تعیین جانشین پیامبر مناسب و یا کافی بود؟ چرا؟

پاسخ: خیر، نه مناسب بود و نه کافی؛ زیرا پیامبر در زمان حیاتشان میان مسلمانان مهاجر و انصار پیمان مودت و برادری برقرار کرده بودند تا تنها معیار برتری، ایمان و تقوا باشد، نه امتیازات قبیله ای و خویشاوندی.

به سه گروه تقسیم شوید و اعضای هر گروه با استفاده از منابعی که دبیر معرفی می کند، درباره ی زمینه ها، عوامل، نتیجه و پیامدهای سیاسی و اجتماعی یکی از سه جنگ جمل، صفین و نهروان، مطالبی تهیه و در کلاس ارائه دهید.

پاسخ: به عنوان نمونه به توضیح جنگ جمل پرداخته ایم:

جن جَمَل نخستین جنگ دوره خلافت امام علی (ع) بود که چندین ماه پس از خلافت امام توسط گروهی به رهبری عایشه همسر پیامبر اسلام (ص) و طلحه و زبیر علیه امام علی (ع) به راه افتاد. عایشه و همراهانش این جنگ را به بهانه خونخواهی عثمان به راه انداختند. این جنگ در روز ۱۰ جمادی الاولی سال ۳۶ قمری و در اطراف بصره رخ داد و زمان آن از ظهر تا غروب آفتاب بود. عایشه در این نبرد بر شتر نر سرخ مویی سوار بود و علت نامگذاری این جنگ به جمل (شتر نر) همین است.

فرضیه ما در این مساله این است که قدرت طلبی و زیاده خواهی مخالفین عامل اصلی جنگ جمل است و این جنگ سرآغاز درگیری ها و مشکلات بعدی مسلمانان گردید. همچنین باعث به قدرت رسیدن امویان و در راس آنها معاویه شد. جامعه اسلامی پس از رحلت پیامبر (ص) و بیست و پنج سال خانه نشینی علی (ع) دچار انحراف گردید.

عادی شدن پیمان شکنی؛ از بدترین پیامدهای جنگ جمل این بود که قبح پیمان شکنی و بیعت شکنی با خلیفه از بین رفت. تا آن زمان شکستن بیعت با خلیفه بی سابقه بود، ولی اصحاب جمل این کار را کردند و این مسئله باب شد.

سوء استفاده های تبلیغاتی فراوان معاویه از جنگ جمل؛ معاویه می خواست فتح بایی شود و پیش از او کسی با خلیفه بجنگد، تا انگشت نما نشود که او با خلیفه جنگیده است. هم چنین از این درگیری، علیه امیر المؤمنین (علیه السلام) بسیار سوء استفاده کرد. از جمله اینکه اعلام کرد او با همسر پیامبر (صلی الله علیه و آله) و صحابی بزرگ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) جنگیده است!

بصره یک شهر معتبر نظامی بود، اگر چه بعد از شکست، دوباره با علی (علیه السلام) بیعت کردند، اما این بیعت از روی میل نبود، بلکه از قدرت حضرت ترسیدند؛ زیرا بصره در این جنگ لطمه زیادی دید و آنان نسبت به حضرت کینه پیدا کرده و دیگر حاضر به اطاعت از حضرت نشدند.

ست شدن مردم کوفه در اطاعت حضرت؛ کوفیانی که چندان تحت تأثیر ابوموسی اشعری قرار نگرفتند و با مجاهدت های امام مجتبی (علیه السلام) و مالک اشتر و عمار یاسر به یاری حضرت آمدند، این ها هم مسئله دار شدند؛ زیرا با تمام شدن جنگ، آن ها قصد داشتند به داخل بصره ریخته و زنان و بچه ها را به اسارت گرفته و اموال آنان را غارت کنند، اما آن حضرت به ایشان اجازه نداد و فرمود: «این ها مسلمان هستند و زن و فرزند و اموالشان حرمت دارد و جز آن مقداری که به صحنه جنگ آورده اند، دیگر حق غنیمت ندارید»

یکی از میوه های تلخ جنگ جمل شعله ور گشتن آتش جنگ صفین بود؛ زیرا جنگ صفین در واقع دنباله جنگ جمل و یکی از آثار شوم آن است. این دو جنگ، با نخ محکمی که ابتدای آن در کنار بصره و انتهایش در صفین باشد، به هم پیوسته بود.

قیام به خونخواهی عثمان از طرف عایشه، طلحه و زبیر، موجب شد که معاویه خلافت را در میان خاندان خود موروثی کند و انتقال آن را به خاندان دیگر ناممکن سازد.

نتیجه ناگوار دیگر آن، پیدایی جنگ نهروان است چون جنگ جمل و سپس صفین، در روح مردم بدبین، تنگ نظر و کوتاه فکر آثار بدی گذاشت به طوری که به دیگران به دیده عداوت و تکفیر می نگریستند.

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۴۶

پس از مطالعه ی درس، هم فکری کنید و بگوئید، شیوه ی به خلافت رسیدن خلفای نخستین چه تفاوت و شباهتی با هم داشت؟

پاسخ: تفاوت ها: خلیفه سوم و دوم با وصیت ابوبکر در شورای عمومی سقیفه به خلافت رسیدند. خلیفه اول نیز از طریق بیعت مسلمانان به خلافت رسیدند.

شبهات ها: همگی از طریق شورای شش نفره تعیین شده توسط خلیفه قبل، به قدرت رسیدند. حال آنکه خلافت حضرت علی (ع) با حضور و درخواست عموم مردم به وقوع پیوست. و حالی که خلافت علی (ع) اجرای وصیت اول نقش داشت در قبیله ای، در به خلافت رسیدن سه خلیفه سنت های خویشاوندی و انتصاب مستقیم پیامبر بود.

جواب فعالیت ۳ صفحه ۴۷

به جدول خوب دقت کنید و بگویید خلیفه ی دوم برای توزیع بیت المال میان مسلمانان چه معیارهایی را در نظر داشته است؟ پاسخ: خویشاوندی با پیامبر - حضور در غزوه ها و میدان های نبرد مهم صدر اسلام - پیشینه اسلام آوردن افراد - انتساب به مهاجران یا انصار و ...

پاسخ فعالیت ۴ صفحه ۴۷

بررسی شواهد و مدارک

برداشت و تحلیل خود را از متن زیر بیان کنید.

ولید بن عُتبه، حاکم اُموی کوفه، مبلغ زیادی از بیت المال قرض گرفت و نمی خواست آن را پس دهد. عبدالله بن مسعود که مسئول بیت المال بود، به عثمان شکایت برد. خلیفه در پاسخ او گفت: «تو خزانه دار ما هستی و نباید نسبت به ولید از آن چه از بیت المال بر می دارد، تعرض نمایی». ابن مسعود به خشم آمد و گفت: «گمان می بردم که خزانه دار مسلمانان هستم، اما اگر چنین است، مرا بدان حاجتی نیست» (بلاذری، انساب الاشراف، ج ۵، ص ۳۱).

پاسخ: عثمان معیار تقسیم بیت المال را نزدیکی و خویشاوندی خود با افراد قرار داده بود و بذل و بخشش های فراوان از بیت المال مسلمانان به بستگان و حامیان خلیفه انجام می گرفت که این رفتار، موجب بیرون رانده شدن افراد سالم از دستگاه حکومتی عثمان و وراج فساد اقتصادی در آن دوران شد.

جواب فعالیت ۵ صفحه ۵۰

قسمت هایی از متن صلح نامه ی بیت المقدس (ایلیا) را مطالعه کنید و دلایل خود را در پذیرش یا رد ادعای رفتار مسالمت آمیز و مداراجویانه مسلمانان بیان کنید.

این نامه امانی است که عمر، امیرمؤمنان به مردم ایلیا می دهد، خودشان و اموالشان و کلیساهایشان و صلیب هایشان، سالم و بیمارشان و دیگر مردمشان را امان می دهد؛ کلیساهایشان مسکون و ویران نشود و از آن نگاهند و حدود آن را کم نکنند، از صلیب و اموالشان نیز، و در کار دینشان مزاحمت نبینند و کسی از ایشان زیان نبیند و کسی از یهودان در ایلیا با آن ها مقیم نشود.

مردم ایلیا باید جزیه دهند، چنان که مردم شهرها می دهند و باید رومیان و دزدان را از آن جا بیرون کنند. کسانی که بروند جان و مالشان در امان است تا به امان گاهشان برسند و هر که بماند در امان است» (طبری، تاریخ طبری، ج ۵، ص ۱۷۸۹ - ۱۷۹۰).

پاسخ: عدم تعرض به جان ساکنین شهر و محترم شمردن عقاید مذهبی آنان در پرداخت جزیه، بسیار انسانی مدارجویانه بود و موجب آن شد تا مردم مناطق فتح شده نسبت به پیام اسلام، که همانا صلح و برابری و احترام به سایر عقاید الهی است، ایمان بیاورند.

جواب پرسش های نمونه صفحه ۵۰

۱- علل بروز جنگ های رده را بیان کنید.

پاسخ: پس از فوت پیامبر اعظم تعدادی از قبایل و بادیه نشین ها دین اسلام را ترک کردند و شورش کردند این گروه جزو مرتدان شدند و ابوبکر بعد از رسیدن به قدرت سیاهی را جهت سرکوب مرتدان و پیامبران دروغین آماده کرد که شورش ها را فرونشاند.

۲- دلایل شورش مردم بر خلیفه ی سوم در شهرهای مختلف قلمرو اسلامی چه بود؟

پاسخ: عثمان روشش با سایر خلیفه‌ها تفاوت داشت و بسیار خویشاوند دوست بود، او تمام خویشاوندان خود از بنی امیه را به امور خلافت راه داد. گروهی از اصحاب پیامبر همانند ابوذر غفاری به او اعتراض کردند اما او آنها را تبعید نمود. گروهی از مردم نیز برای رساندن صدای اعتراض خود از عراق به مدینه آمدند.

۳- شیوه‌ی تقسیم و توزیع بیت المال توسط علی و سه خلیفه‌ی پیش از او را توضیح دهید.

پاسخ: در دوران خلافت خلیفه‌های دوم و سوم ثروت زیادی بخاطر سرزمین‌های فتح شده کسب شد. خلیفه دوم این ثروت‌ها را به عنوان عطایا بین مردم تقسیم می‌نمود، بر مبنای عدالت واقعی نبود اما از ثروت اندوزی اطرافیان جلوگیری می‌کرد. اما خلیفه سوم بیشتر این ثروت را بین بستگان و بنی امیه تقسیم می‌کرد. اما حضرت علی این ثروت‌ها را به مساوات بین عرب و غیر عرب تقسیم می‌کردند.

۴- دلایل سیاسی و اقتصادی مخالفت و دشمنی سران قریش با خلافت امام علی (ع) را شرح دهید.

پاسخ: حضرت علی (ع) سعی داشتند سنت پیامبر و فرامین قرآن را پیاده کنند، اما افرادی مثل طلحه و زبیر به شیوه تقسیم غنائم اعتراض داشتند و معتقد بودند باید بین عرب و غیر عرب فرق باشد. اما حضرت مخالف بودند و آنها چون حضرت با حکومت آنها بر شهر موافقت نکرده بودند بدعت خود را شکستند.

۵- عوامل مؤثر بر موفقیت مسلمانان در فتح شام و مصر را در دو بعد سیاسی و اجتماعی بیان کنید.

پاسخ: اختلافات مذهبی و تفاوت‌های قومی و فرهنگی و زبانی که میان توده مردم شام با طبقه حکومت گر رومی وجود داشت، که باعث فتح روم شدند. مصر نیز همانند روم بخشی از قلمرو امپراطوری روم بود و آنها به دلایل مختلف (پرداخت مالیات زیاد اختلاف مذهبی با مسیحیان و ...) مخالف حاکمیت رومیان بر مصر بودند که فتح مصر را راحت تر می‌کرد.

جواب فعالیت ۱ صفحه ۵۵

بررسی نقشه تاریخی

با مقایسه ی نقشه های صفحه های ۴۸ و ۵۶، سرزمین ها و مناطقی را که در دوران بنی امیه فتح شد، فهرست نمایید.
پاسخ: قبرس - سمرقند - سودان - طرابلس - پنجاب و

جواب فعالیت ۲ صفحه ۵۷

بررسی شواهد و مدارک

متن های زیر را بخوانید و به صورت گروهی به پرسش های مربوط به آن پاسخ مناسب دهید.

متن ۱: در کوفه یکی از بزرگان آن شهر هنگام بیعت با معاویه گفت: «سلام بر تو، ای پادشاه»، معاویه به خشم آمد و گفت: «چرا مرا امیرالمؤمنین خطاب نکردی؟»، پاسخ آن شخص چنین بود: «آن در صورتی بود که ما تو را امیر کرده باشیم، ولی تو خود به این کار اقدام کرده ای» (یعقوبی، تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۱۴۴).

متن ۲: معاویه در نخستین خطابه ی خود در مدینه پس از رسیدن به خلافت، گفت: «... اما بعد، من، به خدا قسم، خلافت را به وسیله ی محبتی که از شما سراغ داشته باشم، یا به رضایت شما به دست نیاورده ام، بلکه با همین شمشیر با شما مبارزه کرده ام...» (احمد بن محمد بن عبدربه، العقد الفرید، ج ۴، ص ۱۴۷).

متن ۳: عمرو بن بحر جاحظ، یکی از اندیش مندان و نویسندگان برجسته ی قرن سوم هجری در ارزیابی خلافت معاویه می نویسد: «آن گاه که معاویه به ملوک [پادشاهی] نشست، بر بقیه ی شورا و جماعت مسلمانان اعم از انصار و مهاجران غلبه نمود. [آن سال را] سال جماعت نامیده اند، لیکن جماعت نبود و برعکس سال تفرقه، زور، اجبار و غلبه بود...» (رسائل جاحظ، رسائل کلامیه، ص ۲۴۱).

۱- شواهد فوق چه دلالتی بر شیوه ی تأسیس خلافت اموی دارد؟

پاسخ: پیمان برادری که وابسته به قومیت و اشرافیت نمی باشد.

۲- نکته ی مشترک سه متن بالا چیست؟

پاسخ: پیمان نامه عمومی مدینه نیز فارغ از تأثیر قومیت و اشرافیت تهیه شده است.

۳- شواهد دیگری را در تأیید یا رد ادعای شواهد فوق ارائه دهید.

پاسخ: بر عهده دانش آموزان

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۵۸

جست و جوی شواهد و مدارک

با رجوع به درس ۴، شواهدی ارائه کنید که دلالت بر مخالفت سنت پیامبر با قومیت گرایی دارد.

پاسخ: ۱- تشویق به برادری و ایجاد پیمان مودت میان مسلمانان با هدف کنار گذاشتن تفاوت های قومی و برتری نژادی ۲- تنظیم پیمان نامه عمومی مدینه با شرکت تمام اقوام و گروه ها ۳- مبارزه با قریش در جنگ بدر و سایر نبردها ۴- عدالت در تقسیم بیت المال و غنایم.

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۵۸

به نظر شما گرفتن جزیه از نو مسلمانان نشانه ی چه ویژگی حکومت اموی بود؟ این اقدام چه آثار سیاسی و اجتماعی می توانست داشته باشد؟

پاسخ: جزیه گرفتن از تو مسلمانان در دوران حکمت اموی (بر خلاف رسوم صریح اسلام و پیامبر) برای تأمین کمبودهای مالی و پر شدن خزانه دولت صورت می گرفت و علاوه بر بحران اقتصادی و بحران مشروعیت در حکومت اموی، نشانه تبعیض و برتری طلبی قومی و نژادی امویان بود.

آثار: این اقدام، هم سبب نارضایتی نو مسلمانان از حاکمیت اموی شد و هم باعث شد تا میان نو مسلمانان با غیر مسلمانان که هر دو جزیه می دادند، هیچ تفاوتی از نظر پرداخت مالیات وجود نداشته باشد. در نتیجه این نگاه تبعیض آمیز و سایر فشارهای اقتصادی و اجتماعی، میزان گرایش ایرانیان به اسلام و در دوران اموی کاهش چشمگیری یافت و موالی نیز به یکی مهم ترین مخالفان این حکومت بدل شدند.

پاسخ فعالیت ۴ صفحه ۶۰ درس ۶

استنباط و تحلیل تاریخی

مطلب زیر را بخوانید و به صورت گروهی به پرسش های مربوط به آن پاسخ دهید.

۱- از بدو تأسیس خلافت، کسانی که به عنوان خلیفه ی مسلمین زمام جامعه ی اسلامی را بر عهده می گرفتند، هم زمان به امور حکومتی و امور دینی رسیدگی می کردند. آنان علاوه بر قدرت سیاسی، دارای مرجعیت دینی نیز بودند و به عنوان نماینده ی رسمی آیین اسلام در جامعه به شمار می رفتند.

۲- یزید بن معاویه، خلیفه ای بود که نه تنها به ظواهر اسلامی اعتنائی نداشت و آشکارا احکام دینی را زیر پا می گذاشت؛ بلکه نسبت به نبوت پیامبر و حقانیت دین اسلام خدشه وارد می کرد و آن را به برتری جویی خاندان بنی هاشم در مقابل بنی امیه نسبت می داد. این موضوع در زمان معاویه به صراحت بیان نمی شد، اما یزید می خواست انتقام شکست بنی امیه از بنی هاشم در دوران رسول خدا را از طریق بی پایه و اساس جلوه دادن صحت ادعای پیامبری حضرت محمد (ص) بگیرد.

۳- چنین روندی می توانست به محو کامل اسلام منجر شود. چون وقتی کسی که در جایگاه مدافع رسمی یک مکتب قرار دارد، آن را باطل می شمارد، دیگر دلیل و حجتی برای پایبندی سایر مردم به آن مکتب باقی نمی ماند.

۴- امام حسین (ع)، آخرین بازمانده ی پنج تن آل عبا (اهل بیت پیامبر) بود که در میان مردم جایگاه علمی، دینی و اخلاقی بسیار برجسته ای داشت. از این رو، آن حضرت بهترین فردی بود که می توانست اعلام کند یزید از صلاحیت و مشروعیت برای به دست گرفتن زمام امور جامعه ی اسلامی برخوردار نیست و تصدی او بر حکومت غاصبانه است. این عدم صلاحیت، هم جنبه ی حکومتی و هم مشروعیت دینی یزید را دربر می گرفت. یزید گرچه با نیرنگ و زور بر مسلمانان حاکم شده بود، اما از جنبه ی دینی، هیچ مقبولیت، حقانیت و مشروعیتی نداشت.

۵- با قیام امام حسین (ع)، مشروعیت دینی از حکومت یزید سلب شد و او چنان در موضع ذلت و ضعف قرار گرفت که نتوانست اهداف خود را عملی سازد. از سوی دیگر در دراز مدت زمینه ای فراهم شد که نو مسلمانان و جست و جو گران حقیقت با ورود به دنیای اسلامی، در جست و جوی حافظان راستین دین و مدافعان حقیقی اسلام بر آیند و معارف دینی را از آنان اخذ نمایند.

۶- بدین ترتیب، امام حسین (ع) در کوتاه مدت با سلب مشروعیت از حکومت غاصبانه ی بنی امیه در یک بزنگاه بسیار مهم تاریخی، روند تضعیف و نابودی اسلام را متوقف کرد و در دراز مدت، زمینه ساز حرکت اصلاحی پیشوایان دینی پس از خود در راستای احیای اسلام ناب محمدی و نشر معارف اسلامی در جهان بشریت شد.

۱- چرا گفته می شود که بقای اسلام، نتیجه ی قیام امام حسین (ع) است؟ اگر آن امام قیام نمی کرد اسلام از بین می رفت؟

پاسخ: واقعه کربلا محک و معیاری برای شناخت واقعی راه و هدف اسلام است و این معیار باعث می شود اسلام واقعی از غیر واقعی شناخته شود.

۲- چرا امام حسن (ع) و امام حسین (ع) در زمان معاویه قیام نکردند؟

پاسخ: به دلیل اینکه می خواستند مردم شخصیت عوام فریب معاویه را بشناسند و از سوی دیگر به دلیل جنگ های پیاپی مردم از جنگ استقبال نمی کردند.

۳- چرا امامان شیعه پس از امام حسین (ع) مانند ایشان علیه حکومت های زمان خود قیام نکردند؟

پاسخ: زیرا اهمیت آگاهی بخشی را مهمتر می دانستند و معتقد بودند اگر درک و آگاهی مردم افزایش یابد می توان بر ظالمان پیروز شد.

جواب کاوش خارج از کلاس صفحه ۶۰

با رجوع به کتاب خانه ی مدرسه یا محله ی خود، یکی از کتاب های نویسندگان معاصر درباره ی قیام کربلا را انتخاب و معرفی کنید.

پاسخ: کتاب طوفان بلا در کربلا - نوشته غلامرضا ادبی

فلسفه این کتاب جمع کردن مجموعه ای از نیازهای یک شخص در ماه محرم است؛ یک مجموعه کوچک و کاربردی. کتاب از دو بخش تشکیل می شود. بخشی در مورد ابعاد مختلف قضیه عاشورا و بخشی در مورد خود قضیه عاشورا و یاران و اتفاقات آن روز. در بخش اول هر چیزی که لازم است درباره عزاداری دانسته شود را نویسنده به سرعت و اختصار مطرح کرده؛ و البته مستدل و منطقی و عالمانه. کتاب با فلسفه عزاداری شروع می شود و با بحثی تاریخی در مورد تاریخچه عزاداری ادامه پیدا می کند. از عزاداری قبل از خلقت حضرت آدم (ع) تا عزاداری حضرت رسول (ص) و عزاداری ائمه اطهار (علیهم السلام) بعد از شهادت ایشان.

در فصل بعدی به صورت خیلی کوتاه به آفات عزاداری بدون غر زدن اضافی پرداخته می شود! و بعد احکام عزاداری بنابر فتاوی علما مطرح می گردد؛ از شبیه خوانی تا علم برداری و سینه زنی و آرایش خانم ها. مختصر و مفید! و بعد هم بحث گریه و برکات و آثار آن بر مصیبت حضرت سیدالشهدا (ع) و البته در ذیل هر کدام از این مباحث فصل هایی کوتاه که بحث را از جهات گوناگون باز می کنند.

بخش دوم کتاب به صورت روز شمار دهه محرم و به تبع هر روز، شخصی از یاران را مطرح می کند و البته بدون ماندن در لایه تاریخی در ضمن هر بحث. مباحث متفاوت اخلاقی و علمی نیز مطرح می شوند.

کتاب عاشورا - نوشته صفائی حایری

این کتاب با توجه به این نکته که زندگی صحنه پیکارها و میدان مبارزه هاست، به اشکال مختلف، انگیزه ها، هدف ها، نیازها و سدها و مانع های جهاد و مبارزه می پردازد. و در نهایت با بررسی تحلیل های مختلف در رابطه با قیام و حرکت امام حسین (ع)، نویسنده خود به تحلیلی از قیام ابا عبدالله (ع) می پردازد.

عاشورا!

از این داستان خون تا به حال تحلیل هایی شده است. تحلیل هایی نه چندان نزدیک و همدم، بلکه در برابر و مخالف با هم. شهادت، شفاعت، امر به معروف، جلوگیری از ظلم، انقلاب و تشکیل حکومت.

کتاب "عاشورا" بر آن است تا فهم دوره های نزدیک

کتاب آذرخش کربلا - نوشته علامه مصباح

ین کتاب بخشی از سخنرانی های استاد مصباح یزدی است که در ایام محرم سال ۱۴۲۱ ایراد گردیده است. برخی از محورهای مورد بحث عبارت است از:

شبیهاتی پیرامون عاشورا و بزرگداشت آن: در این قسمت از علل گرامی داشت عاشورا و عزاداری امام حسین علیه السلام و روش های عزاداری بحث می شود.

زمینه های قیام عاشورا: در مباحث این بخش پیشینه تاریخی واقعه عاشورا و زمینه های اجتماعی انحراف جامعه و عوامل انحراف عمل کرد معاویه و علل انفعال جامعه در برابر فعالیت های معاویه بررسی شده است.

هدف قیام: در این بخش پس از بحث از مفهوم اصلاح و تصریح به این حقیقت که هدف اصلی قیام امام حسین علیه السلام اصلاح مفاسد بوده است، درباره اموری چون اصلاح مطلوب و امر به معروف مطالبی عرضه شده است.

پاسخ کاوش خارج از کلاس صفحه ۶۳

با استفاده از منابعی که دیر معرفی می کند، مطالبی را در پاسخ به پرسش های زیر، گردآوری و در کلاس ارائه نمایید.

ابومسلم که بود؟ چرا و چگونه به جنبش عباسی پیوست؟ تأثیر و نقش او در موفقیت آن جنبش چه بود؟

پاسخ: بهزادان پور ونداد هرمزد ملقب به ابومسلم خراسانی فرمانده نظامی ایرانی و رهبر جنبش سیاه جامگان بود. ابومسلم خراسانی احتمالاً در سال ۱۰۰ هجری قمری در مرو یا اصفهان متولد شد.

در منابع تاریخی مربوط به زندگی ابومسلم، فردی به نام های موسی سراج یا ابوموسی سراج یا عیسی بن موسی سراج دیده می شود که مقیم کوفه بود. او در کار زین و لکام اشتغال داشت و ابومسلم شاگرد یا کارگر او بوده است. این فرد از طرفداران یا داعیان بنی عباس بوده و ابومسلم از طریق او یا در سفر با او، با دیگر داعیان عباسی در عراق به خصوص کوفه آشنا گشت.

دوران جوانی ابومسلم خراسانی با دوران خلافت مروان بن محمد مقارن بود. در این دوران، ظلم، فساد و تفرقه زیادی در بین حکام اموی رواج یافته بود و به طور خاص، مردم خراسان تحت فشار و ستم فراوانی قرار داشتند.

ابومسلم برای مدتی دعوت خود را به گونه مخفیانه انجام داد تا اینکه ابراهیم امام به او فرمان داد تا آن را علنی کند. ابومسلم در ۱۲۶ خورشیدی (۱۲۹ قمری) دعوت خود را در خانه سلیمان بن کثیر در روستای سفیدنج در نزدیکی مرو علنی کرد. پیروان او جامه های سیاه به تن کردند، که یا به نشانه سوگواری برای خانواده پیامبر که کشته شده بودند، یا به نشانه برافراشتن بیرق پیامبر، که سیاه بود، بر ضد امویان، بود. در طول یک شب، ساکنین شصت روستا به او می پیوندند که همگی جامه های سیاه بر تن داشتند و چوب دستی های شان را کافر کش و خرهای شان را «مروان» می نامیدند.

ابومسلم برای شروع نهضت خود از پرچم سیاه به عنوان نماد نهضت استفاده کرد و به سپاهیان خود نیز دستور داد تا جامه های سیاه بر تن کنند و به همین دلیل، طرفداران وی با نام سیاه جامگان و قیام وی تحت عنوان جنبش سیاه جامگان شناخته شد. از آنجا که امویان دارای پرچم های سبز بودند و لباس های سبز می پوشیدند، انتخاب رنگ دیگری به جز سبز، به عنوان رنگ نماد این گروه مورد توجه ابومسلم قرار گرفت. علت انتخاب رنگ سیاه نیز این بود که ابومسلم خود و گروهش را در عزای زید بن علی و فرزندش یحیی بن زید می دانست.

شروع جنبش سیاه جامگان در حالی بود که در مرو، دو قبیله ازادی (یمانی) و مضری با یکدیگر در حال جنگ بودند؛ یمانی ها به سرکردگی جدیع کرمانی و مضری ها به سرکردگی نصر بن سيار، حاکم خراسان. گروه مستقلی از خوارج نیز به رهبری شبیان بن سلمه در این منطقه دارای قدرت و نفوذ بود. ابومسلم از این فرصت برای گرد آوردن طرفداران خود استفاده می کرد و در عین حال، با ارسال نامه هایی برای سران یمانی ها و خوارج، هر دو را به دوستی و اتحاد با خود دعوت می کرد. وی تلاش می کرد مانع از اتحاد این قبیله ها با یکدیگر شود.

جواب پرسش های نمونه صفحه ۶۵

۱- عملکرد معاویه نسبت به تعهداتش در صلح با امام حسن را بیان کنید.

پاسخ: برخی از تعهدات معاویه: ۱) از دشنام به امام علی (ع) و آزار شیعیان او بپرهیزد

۲) جانشینی برای خود تعیین نکند.

۳) بر اساس سنت نبوی عمل کند.

اما پس از هجرت امام به مدینه معاویه تمام تعهدات را زیر پا گذاشت و شیعیان را اذیت نمود.

- ۲- ترندها و اقدام های تبلیغاتی و سیاسی معاویه را برای دست یابی به قدرت و تأسیس خلافت اموی فهرست کنید.
پاسخ: معاویه برای رسیدن به قدرت، خود را خون خواه و وارث عثمان می دانست و همچنین با وعده حکومت شهرها و بذل و بخشش، عده ای از سیاستمداران زیرک همچون عمروعاص را همراه خود کرد و باعث رهایی او از جنگ صفین شدند.
- ۳- زمینه های سیاسی قیام ها و جنبش های عصر اموی را با ذکر مثال شرح دهید.
پاسخ: در عصر اموی، سپاهیان مسلمان، مناطق وسیعی را در شرق و غرب قلمرو خلافت گشودند. یکی از مهم ترین فتوحات مسلمانان در زمان بنی امیه، فتح اسپانیا (آندلس) به دست سردارانی چون طارق بن زیاد و موسی بن نصیر بود. سپاهیان اسلام حتی مناطقی از جنوب فرانسه را تصرف کردند، اما سرانجام در نبردی بزرگ از مسیحیان شکست خوردند و به اسپانیا عقب نشستند. یکی از اقدام های برجسته ی امویان توسعه ی نیروی دریایی و گسترش فتوحات در دریا بود. معاویه این اقدام را به منظور فتح جزایر دریای مدیترانه و پایان دادن به حاکمیت مطلق رومیان بر آن دریا، انجام داد.
- مهم ترین تحولی که با خلافت خاندان اموی پدید آمد، فاصله گرفتن حکومت از اصول و ارزش های انسانی و اخلاقی مورد تأکید قرآن و پیامبر اسلام و تبدیل خلافت دینی به سلطنت بود.
- ۴- دو مورد از دلایل موفقیت جنبش عباسیان را توضیح دهید.
پاسخ: تبلیغات آنها بسیار زیرکانه بود. آنها ابتدا مشکلات و معایب حکومت بین امیه را می گفتند و پس از آن بدون اسم بردن از کسی مردم را به حکومت آل محمد دعوت می کردند.
- ۵- منابع و تحقیقاتی را که در این درس مورد استناد قرار گرفته است، استخراج و فهرست کنید.
پاسخ: یعقوبی (تاریخ یعقوبی) ابن قتیه (الامامه و السیاسة) - ابن هشام (سیره نبوی) - بلاذری (انساب الأشراف)

سفر به گذشته

فرض کنید که شما در زمان قیام عباسیان زندگی می کردید و از نزدیک شاهد تبلیغات و شعارهای آنان علیه امویان بودید. انتظارات خود را از دوران پس از پیروزی قیام در سه جنبه ی سیاسی، دینی و اجتماعی فهرست کنید. پاسخ: بر عهده دانش آموزان (شما می توانید پاسخ پیشنهادی خود را در بخش دیدگاه بنویسید).

با راهنمایی دبیر و هم فکری، توضیح دهید که انتخاب مکانی در نزدیکی تیسفون برای بنای پایتخت از سوی منصور عباسی و ساخت آن بر اساس سنت شهرسازی ایرانی، چرا برای مورخان نکته ای مهم و معنادار است؟ به نظر شما اهمیت و معناداری این اقدام چیست؟

پاسخ: این کار نشان می دهد که ایرانیان تا چه حد تسلط و نفوذ در درون بنی عباسیان داشته اند. یکی از دلایل آن تاثیر ابومسلم در به قدرت رسیدن آنها می باشد.

نقشه های قلمرو خلافت عباسیان و امویان را مقایسه کنید و بگویید از نظر محدوده جغرافیایی چه تفاوتی با هم دارند و دلیل آن چیست؟

پاسخ: در زمان عباسیان نیز قلمرو توسعه یافت. اما در حد و اندازه امویان این اتفاق صورت نگرفت و دلیل آن ضعیف شدن خلفا به مرور زمان بود و به مرور مناطق سیطره عباسیان تجزیه شد.

به چند گروه تقسیم شوید و با استفاده از منابعی که دبیر معرفی می کند هر گروه درباره ی یکی از موضوع های زیر مطلبی را تهیه و در کلاس ارائه دهید.

الف) برمکیان که بودند و چگونه به دربار عباسیان راه یافتند؟

پاسخ: برمکیان خاندانی ایرانی بودند که با نزدیک شدن به دستگاه خلافت امویان و عباسیان، راه ترقی و کمال را پیمودند. در دوره اول عباسی، به روزگار خلافت هارون الرشید (حک: ۱۷۰-۱۹۳ق.) که اوج اقتدار عباسیان بود، آنان در بسیاری از شؤون حکومتی دخالت داشتند.

پایه گذاری قدرت برمکیان به دست خالد بن برمک صورت پذیرفت. خالد بن برمک که نزد مروان حمار نیز جایگاه ممتازی داشت در زمان شروع قیام عباسیان خود را در صفوف لشکریان ابومسلم جای داد و به فرماندهی در سپاه رسید.

همکاری با قحطبه بن شیب موجب شد تا بتواند نزد سفاح راه یابد و به او نزدیک شود. چندی بعد متصدی دیوان خراج گشت و هنگام بنای بغداد نیز که وزارت منصور را بر عهده داشت او را از تخریب ایوان کسری که خلیفه می خواست مصالح آن را جهت بنای بغداد به کار برد بازداشت.

پس از فوت خالد بن برمک پسرش یحیی بن خالد بر جای او تکیه زد و قدرت را چپاول کرد. زمانی که طبرستان و دماوند به خالد سپرده شده بود یحیی بن خالد به جانشینی پدرش در ری حکومت می کرد و در همین محل بود که با مهدی عباسی، روابط صمیمانه ای برقرار کرد.

مدتی حکومت ارمنستان و آذربایجان را داشت، سپس خلیفه مهدی عباسی یحیی بن خالد را مریی هارون کرد و در هارون نفوذ زیادی کسب کرد. مخصوصاً در دوره خلافت هادی از حق ولیعهدی هارون دفاع کرد و به سبب آن به زندان افتاد و سختی

فراوان دید و به این خاطر نزد هارون تقرب بیشتری یافت و در زمان خلافت وی وزارت یافت و خود و فرزندان جعفر بن یحیی و فضل بن یحیی و موسی بن یحیی و محمد بن یحیی در دستگاه خلافت قدرت بی‌مانندی بدست آوردند.

ب) خدمات سیاسی و اداری برمکیان چه بود؟

پاسخ: در هفده سال نخست خلافت هارون الرشید تقریباً تمام امور خلافت در دست یحیی و فرزندان و خویشان او بود و توانستند ثروت و مکتبی بی حد به دست آورند. هارون الرشید نظر به اعتماد مطلق که به برامکه داشت تربیت فرزندان خود را بر عهده فرزندان یحیی گذاشته بود، مأمون زیر نظر جعفر قرار گرفت و امین به فضل سپرده شد.

هارون الرشید ابتدا کار وزارت خویش را بر عهده فضل گذاشت اما نظر به علاقه‌ای که جعفر داشت و با وساطت یحیی این مقام را به جعفر محول کرد. جعفر نیز پس از رسیدن به این کرسی فضل را قائم مقام و جانشین خود کرد. مأموریت‌های مهمی بر عهده فضل گذاشته شد، از جمله در طغیان یحیی بن عبدالله علوی به طبرستان و گرگان فرستاده شد و توانست با مدارا و لطف یحیی را رام کرده و نزد هارون اعزام دارد.

فضل از ۱۷۷ تا ۱۸۰ هجری نیز به حکومت خراسان منصوب گردید و در این زمان دو اقدام کرد نخست سپاهیانی به تصرف بامیان؛ شهرهای دره جنوبی هندوکش و کابل اعزام کرد و این مناطق را مطیع خلیفه عباسی کرد و دوم در خراسان سپاهی از عجمان گرفت که آن‌ها را عباسیه نام داد و در بغداد کرنیان عنوان یافتند.

پ) خاندان برمکی چه خدمات علمی و فرهنگی کردند؟

پاسخ: حضور برمکیان در دستگاه خلافت عباسی تأثیرات سیاسی و اجتماعی مهمی بر جای نهاد؛ همچون: نفوذ روزافزون ایرانیان در دستگاه خلافت، بهبود نظام حکومتی و رواج شیوه ایرانی عهد ساسانی در اداره دیوان‌های سراسر قلمرو پهنای عباسیان، توجه به ادیبان و دانشمندان و حمایت مادی و معنوی از ایشان، ترویج فرهنگ سخاوت و بخشش میان دولتمردان.

ت) چرا هارون الرشید تصمیم به نابودی برمکیان گرفت؟

پاسخ: سقوط برمکیان از نقاط مبهم تاریخ است و تحلیل‌های متفاوت و گاه متناقض را در پی داشته است. این که برخی از تاریخ نگاران ازدواج جعفر با عباسه، خواهر هارون، به شرط صوری بودن و سپس عهدشکنی جعفر و تولد دو فرزند و زندگی مخفیانه آن‌ها را علت سقوط برمکیان دانسته‌اند، به دلیل‌های گوناگون صحیح نیست.

گروهی دیگر خودداری فضل از پرداخت قسمتی از درآمد فارس به هارون را علت خشم وی دانسته‌اند. [۱۵۳] دل‌بستگی و ارتباط برمکیان با علویان و آزادی برخی از زندانیان ایشان به دست برمکیان نیز در زمره علل رویگردانی هارون و عقوبت ایشان یاد شده است.

برخی از منابع از نفرین امام رضا (علیه السلام) در حق برمکیان در عرفة و سقوط ایشان در همان سال یاد کرده‌اند. بدگویی مخالفان و رقیبانی از کارگزاران هارون چون علی بن عیسی یزدانی رود، منصور بن زیاد، جعفر بن محمد بن اشعث و فضل بن ربیع، و نفوذ برمکیان به ویژه فضل در سپاه خراسان نیز از علت‌هایی است که برای این حادثه بر شمرده‌اند.

پاسخ فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۷۰

به نظر شما، علت دوام آوردن خلافت عباسی با وجود ضعف قدرت سیاسی و نظامی خلفا و تجزیه ی قلمرو خلافت چه بود؟

پاسخ: اگر چه دستگاه خلافت عباسی دچار ضعف و انحطاط شده بود، ولی جایگاه دینی خلفا، نزد بیشتر مردم و حاکمان محفوظ مانده بود. بسیاری از حاکمانی که به عنوان امیر یا سلطان قدرت را به دست گرفته بودند، برای توجیه مشروعیت حکومت خود و مقبولیت نزد توده های مردم مسلمانان، نیازمند فرمان و لواء خلیفه بودند و همچنان وانمود می کردند که مطیع اوامر او هستند. به همین دلیل، خلیفه و دستگاه خلافت، همچنان جایگاه خود را میان تمامی مسلمانان حفظ کرده بود.

به نقشه دقت کنید و با هم فکری بگویید، تسلط فاطمیان بر مناطق شام و حجاز، از نظر سیاسی و مذهبی چه اهمیتی در رقابت آنان با عباسیان داشت؟

پاسخ: استقرار فاطمیان در شام به معنای یافتن راهی به سوری بغداد و برچیدن عباسیان بوده است. تسلط بر حجاز نیز به دلیل نزدیکی به مکه و مدینه نفوذ فاطمیان را افزایش می داد.

پاسخ فعالیت ۵ صفحه ۷۷

بررسی شواهد و مدارک

ناصر خسرو، حکیم و شاعر ایرانی که به مذهب اسماعیلیه گرایش داشت، در عصر فاطمیان به مصر سفر کرد. او در سفرنامه ی خود به توصیف دیده ها و شنیده هایش از مصر و شهرهای آن پرداخته است. بخشی از توصیف او از قاهره را بخوانید و بگویید برداشت شما از این توصیف، درباره ی هنر معماری و شهرسازی فاطمیان چیست؟

«... و آن شهری شد که نظیر آن کم باشد. و تقدیر کردم (اندازه گرفتم) که در این شهر قاهره، از بیست هزار دکان کم نباشد، همه ملک سلطان. و بسیار دکان هاست که هر یک را در ماهی ده دینار مغربی اُجره (اجاره بها) است... و کاروان سرای و گرمابه و دیگر عَقارات (ملک و زمین زراعتی) چندان است که آن را حدّ و قیاس نیست.... و قصر سلطان میان شهر قاهره است و همه حوالی آن گشاده، که هیچ عِمّارت (ساختمان، بنا) بدان نپیوسته است. ... و چون از بیرون شهر بنگرند قصر سلطان چون کوهی نماید، از بسیاری عمارات و ارتفاع آن، اما از شهر هیچ نتوان دید، که باروی آن عالی است. و گفتند که در این قصر دوازده هزار خادمِ اِجری خواره (مقرری بگیر، حقوق بگیر) است، و زنان و کنیزکان خود که داند، الا گفتند که سی هزار آدمی در آن قصر است و آن دوازده کوشک (قصر، کاخ) است. و این حَرَم را ده دروازه است» (سفرنامه ی ناصر خسرو، ص ۷۷).

پاسخ: بناهای قاهره از شاهکارهای معماری جهان اسلام بود. اصول و شیوه معماری و شهرسازی ایرانی حتی بر شیوه معماری در خلافت فاطمی، تأثیر گذاشته بود.

جواب پرسش های نمونه صفحه ۷۸

۱- خلافت عباسیان را به لحاظ شیوه ی کسب، انتقال و حفظ قدرت با خلافت امویان، مقایسه کنید.

پاسخ: عباسیان از نظر شیوه کسب قدرت: معاویه خود را خون خواه عثمان خواند و امام حسن (ع) بدلیل بی اعتمادی به مردم کوفه حکومت را او داد.

از نظر انتقال همانند امویان به صورت موروثی بود. از نظر حفظ قدرت: نیرنگ و زیرگی و شهادت رساندن ائمه اطهار و سرکوب مخالفان بنی عباس

۲- اقدام های مهم منصور را برای تحکیم و تثبیت خلافت عباسیان، فهرست نمایید.

پاسخ: الف) خلع عموهایش از منصب های دولتی چون ادعای خلافت داشتند

ب) معلم عموهایش ابن مقفع که انسانی متفکر بود به قتل رساند

ج) ابومسلم را کشت

د) قیام هایی که بدلیل مرگ ابومسلم ایجاد شد را سرکوب کرد

ه) انتخاب بغداد به عنوان پایتخت

۳- تحلیل و قضاوت خود را از اقدام خلفای عباسی در کشتن ابومسلم بیان کنید.

پاسخ: قدرت زیاد ابومسلم در خراسان باعث نگرانی عباسیان شده بود. چون فرمانروایان شرق را بدون هماهنگی با آنها تعیین می کرد و همین کار باعث عصبانیت منصور شد و در نهایت منجر به مرگ او گردید.

۴- نقش خاندان ایرانی سهل را در تحولات سیاسی و فرهنگی دوران مأمون شرح دهید.

پاسخ: خانواده سهل از مالکان بزرگ خراسان بودند و نقش تعیین کننده ای در زمان مامون داشتند. هارون دو پسرش امین و مامون را به عنوان ولی عهد برگزید اما امین بعد از خلافت برادرش را کنار زد و مامون هم به کمک خانواده سهل برادرش را کشت و به حکومت رسید. پس از آن فضل بن سهل وزیر مامون شد و حسن بن سهل حاکم عراق شد. سرانجام مامون تحت تاثیر وزیر خود پایتخت را از بغداد به مرو منتقل کرد.

۵- مهم ترین دست آوردهای خلافت فاطمیان در عرصه علم و آموزش چه بود؟ توضیح دهید.

پاسخ: دانشگاه الازهر مسر در زمان فاطمیان افتتاح شد و مرکز علمی بزرگی به نام دارالعلم در قاهره در آن زمان بنا شد. در دارالعلم کتاب های بسیار زیادی در اختیار عالمان آنجا قرار گرفت و کتابخانه ی معتبر و کاملی در آن شکل گرفت.

مورخان در یک تقسیم بندی معروف، تاریخ ایران را به دو دوره ی باستان و اسلامی تقسیم کرده اند.

الف) به نظر شما مبنای این تقسیم بندی چیست؟

پاسخ: ورود اسلام به ایران

ب) با هم فکری، چند ویژگی مشترک و متفاوت جامعه ی ایران را در این دوره به یاد بیاورید.

پاسخ: شکل گیری آداب و رسوم بر مبنای دین جدید. آمیخته شدن رسوم باستان و آیین جدید

کاوش خارج از کلاس صفحه ۸۱

با رجوع به منابعی که دبیر معرفی می نماید درباره ی سلمان فارسی تحقیق کنید و به پرسش های زیر درباره ی او پاسخ کتبی دهید.

الف) با چه انگیزه و هدفی و چگونه به مدینه رفت و مسلمان شد؟

پاسخ: سلمان در سال اول هجری و به روایتی در ماه جمادی الاولی اسلام آورد. او از آخرین راهبی که با او ملازمت داشت، شنیده بود که نشانه های پیامبر (ص) سه چیز است: ۱- صدقه نمی خورد ۲- هدیه را می پذیرد ۳- بین دو کتفش خاتم نبوت وجود دارد.

وی همراه با کاروانی به سمت سرزمین عرب حرکت کرد، اما اهل کاروان در وادی القری به سلمان ظلم کرده، با تصاحب اموالش، او را به عنوان برده به فردی یهودی فروختند. آن یهودی نیز سلمان را به یهودی دیگری از بنی قریظه فروخت و سلمان با او به مدینه رفت و در نخلستانش به کار گرفته شد.

با گذشت اتفاقاتی، پیامبر سلمان را خریداری کرد و او مسلمان شد و همراه پیامبر در جنگ ها شرکت کرد.

ب) چه خدماتی به اسلام در مدینه کرد؟

پاسخ: سلمان فارسی در جنگ های صدر اسلام شرکت داشت و پس از غزوه خندق هیچ جنگی از او فوت نشد. پس از رحلت رسول خدا او فرماندار مدائن شد. مطابق نقل یاقوت حموی، نویسنده معجم البلدان، پس از فتح اصفهان به دست مسلمانان، سلمان به آنجا رفت و مسجدی را در زادگاهش بنا نمود. اکنون نیز در منطقه جی اصفهان بقایای مسجدی کهن وجود دارد.

پ) در جریان فتح ایران چه مأموریتی را به عهده گرفت؟

پاسخ: سلمان فارسی در فتح مداین نقش ویژه ای داشت. هنگامی که مسلمانان وارد مداین شدند و قصرها را یک به یک می گشودند، نگهبانان یکی از قصرها در برابرشان مقاومت کردند. در این کاخ سرداران چابک و نیرومندی بودند که نمی خواستند به سادگی تسلیم شوند.

سلمان نزد آنان رفت و به زبان پارسی خطاب به ایشان گفت: انسان تا زمانی با جان و مال خویش می جنگد که رهایی یابد؛ در حالی که برای شما نجاتی نمی بینم؛ زیرا کسرا در مقابل ارتش اسلام عقب نشینی کرده و متواری شده است و بر مقر حکومتش دست یافته اند؛ چنان که سربازی از او در مداین باقی نمانده است. ایسته است با دست خود، خویش را به هلاک نیافکنید و تسلیم شوید.

آنان از این سخن سلمان خشمگین شده، به سوی تیراندازی کردند. آنگاه از او پرسیدند: تو که هستی؟! او ماجرای زندگی خویش و چگونگی آشنایی با رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) را برایشان بازگو کرد و از کرامت های اخلاقی و فضایل آن حضرت سخن ها گفت. ایرانیان تسلیم گردیدند و دروازه های قصر را گشودند و از آن خارج شدند.

جواب فعالیت ۱ صفحه ۸۲

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر را بخوانید و برداشت و تحلیل خود را از آن بیان کنید.

مُثنی بن حارثه، رئیس یکی از قبیله های عرب که در حمله به مرزهای ایران خیلی فعال بود، گفت: «در جاهلیت و اسلام با عرب و عجم جنگ کردم، به خدا به روزگار جاهلیت یک صد عجم پرتوان تر از هزار عرب بود و اکنون یک صد عرب پرتوان تر از هزار عجم است» (طبری، تاریخ طبری، ج ۴، ص ۱۶۱۷)

پاسخ: بیانگر قدرت ایمان، اعتقاد و روحیه جنگجویی اعراب می باشد که در گذشته امیال مادی انگیزه جنگ آنها بود. ولی در زمان مثنی هدف اشاعه آیین اسلام بر مبنای اعتقادات دینی بود.

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۸۳

بررسی شواهد و مدارک؛ صلح نامه ها

صلح نامه های میان ایرانیان و اعراب، حاوی نکات مهمی درباره چگونگی فتح ایران و برخوردهای فاتحان و مغلوبان است. قسمت هایی از چند

صلح نامه را به دقت بخوانید و به پرسش های مربوط به آن ها، پاسخ دهید.

صلح نامه ی نهاوند: «[فرمانده سپاه عرب] جان ها و مال ها و زمین هایشان را امان می دهد که کسی دینشان را تغییر ندهد و از انجام [ترتیبات دینشان منع نکند، مادام که هر سال به عامل خویش جزیه دهند. مادام که ره مانده را رهنمایی کنند، راه ها را اصلاح کنند و هر کس از سپاه مسلمانان را که به آن ها گذر کند [یک شبانه روز] مهمان کنند و مادام که نیک خواهی کنند. اگر خیانت کردند ذمه ی ما از آن ها بری باشد» (طبری، تاریخ طبری، ج ۵، ص ۱۹۶۰).

صلح نامه ی ری: «[یکی از بزرگان شهر] پانصد هزار درهم بداد تا تازیان کسی از ایشان را نکشند و به اسیری نبرند و آتش کده ای را ویران نکنند، و نیز خواستند که مقدار خراج ایشان برابر خراج اهل نهاوند باشد» (بلاذری، فتوح البلدان، ص ۱۲۰).
صلح نامه ی آذربایجان: «مرزبان بر همه آذربایجان از خذیفه بن یمان [فرمانده سپاه مسلمانان] طلب صلح کرد و بر آن شد که هشت صد هزار درهم بپردازد به آن شرط که حذیفه کسی را نکشد یا به اسیری نگیرد و آتش کده ای را ویران نسازد. اهل شیز (نواحی کوهستانی البرز، منطقه ماوراء النهر و بخش های شرقی فلات ایران مانند زابل و کابل، بعدها در زمان امویان فتح شد). را از پای کوبی در روزهای عید و انجام مراسم دیگر باز ندارد» (همان، ص ۱۶۳).

الف) تعهدات ایرانیان و اعراب مسلمان را در قراردادهای صلح فوق فهرست نمایید.

پاسخ: تعهدات اعراب: ۱) جان و مال ایرانیان در امان بماند. ۲) در پذیرش دین اسلام اجباری وجود نداشته باشد. ۳) ایرانیان در انجام آیین های دین زرتشت آزاد گذاشته شوند و آتشکده های ایرانیان تخریب نشود.

تعهدات ایرانیان: ۱) پرداخت جزیه در قبال ماندن در دین زرتشتی ۲) مهمان کردن سپاهیان مسلمان که از آن شهر می گذرند. ۳) اصلاح راه ها ۴) خیانت نکردن به پیمان صلح

ب) تعهدات اعراب مسلمان در این صلح نامه ها، دلالت بر چه مسائلی دارد؟

پاسخ: نبود اجبار در پذیرش دین اسلام و دادن آزادی عمل به ایرانیان برای ماندن در دین گذشتگان - حفظ مال و جان مردم سرزمین های فتح شده در قبال پرداخت جزیه - تسلط کامل اعراب بر سرزمین ایران

جواب فعالیت ۳ صفحه ۸۶

مطالب جدول بالا را به دقت بخوانید و پاسخ پرسش های زیر را از آن استخراج و استنباط نمایید.

۱- از نظر دینی و مذهبی، جنبش های مذکور چه وجه مشترکی داشتند؟

پاسخ: رهبران آن ها یا خود را فرستاده زرتشت و یا موعود و منجی دین زرتشتی می دانستند و به دنبال برپایی دین پیشین ایرانیان بودند و مسلمانان و اعراب را در ایران دشمن و بیگانه تلقی می کردند.

۲- به لحاظ سیاسی، نکته ی مشترک جنبش های فوق چیست؟

پاسخ: خونخواهی ابومسلم و مبارزه با سلطه اعراب؛ بیشتر این جنبش ها در خراسان، سیستان و آذربایجان به وقوع پیوست که آمادگی مردم این مناطق را برای قیام علیه اعراب مسلمان نشان می دهد.

پاسخ فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۸۷

صلح نامه هایی که میان ایرانیان و اعراب مسلمان در جریان فتح ایران منعقد شد، حاوی چه شواهدی درباره ی روند اسلام پذیری مردم ایران هستند؟

پاسخ: توضیح آن که مسلمانان در هنگام رویارویی با ایرانیان از آن جا که آن ها را مجوس و ملحق به اهل کتاب می دانستند، سه پیشنهاد قبول اسلام، پرداخت جزیه و بالاخره آماده شدن برای جنگ را می دادند. در مورد سرزمین هایی همانند قادسیه، نهاوند و جلولا و... که از راه جنگ گشوده می شدند، صلح نامه ای وجود نداشت. هم چنین سرزمین هایی مانند قزوین که قبول اسلام می نمودند، (۶) مسلمانان با آن ها همچون برادران خود برخورد کرده و نیازی به انعقاد صلح نامه نمی دیدند و صلح نامه تنها با مردمی منعقد می شد که از سویی جنگ را رها کرده و از سوی دیگر حاضر به پذیرش اسلام نبودند.

جواب فعالیت ۴ صفحه ۸۷

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر را بخوانید و توضیح دهید که چه برداشتی از آن درباره ی روند مسلمان شدن ایرانیان در فارس دارید؟
ابواسحاق ابراهیم بن محمد اصطخری (استخری) (۳۴۶ ق) از مردم استخر فارس در کتاب جغرافیای مسالک و ممالک در خصوص دین مردم فارس می نویسد: «در پارس گبرکان (زرتشتیان) و ترسا آن (مسیحیان) و جُهودان (یهودیان) باشند، و غلبه گبرکان دارند. و جهودان اندکی باشند، و کتاب های گبرکان و آتش کده ها و آداب گبرکی هنوز در میان پارسیان هست. و به هیچ ولایت اسلام چندان گبر نباشد کی در ولایت پارس - کی دار مُلک ایشان بودست» (اصطخری، مسالک و ممالک، ص ۱۲۱)
پاسخ: بیانگر این مطلب است که در اغلب ولایت های ایران در سال ۳۴۶ قمری توسعه پیدا کرده بود، به جز در فارس. از نظر نویسنده علت امر آن بود که فارس مقر حکومت ساسانیان و مذهب زرتشت بوده است.

جواب پرسش های نمونه صفحه ۸۸

۱- زمینه های سیاسی شکست حکومت ساسانیان از اعراب مسلمان را شرح دهید.
پاسخ: از عوامل شکست قادسیه می توان به اختلاف های داخلی ایرانیان نا امیدی رستم فرخزاد، فرمانده سپاه ساسانی از پیروزی و همکاری برخی دهقانان و قبیله های عرب ساکن با مسلمان اشاره کرد. ضمن آنکه خبر پیروزی خیره کننده اعراب مسلمان بر رومیان در شام موجب تقویت روحیه و انگیزه جنگاوران عرب در قادسیه شد.

۲- روند فتح ایران پس از جنگ نهاوند، چگونه پیش رفت؟
پاسخ: پیروزی اعراب مسلمان در جنگ نهاوند سرنوشت حکومت ساسانی را قطعی کرد. فاتحان این پیروزی را فتح الفتوح نامیدند، به دنبال آن سپاهیان مسلمان از هر سوی داخل ایران پیش تاختند و تا دوران خلافت عثمان بیشتر شهرها و ولایت های مختلف را به جنگ یا صلح گشودند.

۳- علل جنبش های اجتماعی و سیاسی ایرانیان را در دوران خلافت امویان توضیح دهید.
پاسخ: خلافت اموی در حقیقت یک دولت عرب گرا بود و نسبت به غیر عرب ها خشونت و نفرت خاصی نداشت و به تحقیر آنان می پرداخت. ایرانیان به خصوص مسلمانان ایرانی که موالی خوانده می شدند در برابر رفتارهای تحقیر آمیز بنی امیه در دو بعد سیاسی نظامی و اجتماعی فرهنگی به مقابله و مبارزه پرداختند.

۴- چرا روند گروش ایرانیان به اسلام در سده ی نخست هجری کند بود؟
پاسخ: از اشاره های کوتاه منابع تاریخی می توان فهمید که در خلال فتح ایران عده کمی از ایرانیان به اسلام گرویدند. تعدادی از دهقانان و برخی از بزرگان محلی و بخشی از جنگجویان در جریان فتح ایران به اسلام گرویدند. به عنوان مثال در جنگ

قادسیه دسته ای از سپاه ساسانیان به دین اسلام در آمدند، ساکنان شهر پادگان قزوین نیز یکجا مسلمان شدند اما در زمان خلافت بنی امیه روند پذیرش اسلام کم شد و به دلیل رفتار غیر اسلامی حاکمان بود و آنها مسلمانان غیر عرب از بخشی از حقوق اجتماعی محروم می کردند و گرفتن جزیه از کسانی که تازه مسلمان شده بودند.

۵- منابع تاریخی که در این درس مورد استناد قرار گرفته است، فهرست نمایید.

پاسخ: نهج البلاغه - ابن هشام السیره النبویه - کتاب الخراج - فتوح البلدان بلاذری

۶- نمودار خط زمان دو قرن اول هجری را ترسیم نمایید و رویدادهایی را که در این درس به آن ها اشاره شده است، بر روی آن نشان دهید.

پاسخ: (۱) ۱۴ هجری: جنگ پل

(۲) ۱۴ هجری: جنگ قادسیه

(۳) ۱۶ هجری: فتح تیسفون و جنگ جلولا

ترسیم نمودار خط زمان

با توجه به مندرجات جدول بالا، نمودار خط زمان تاریخ ایران را در سده های سوم تا پنجم هجری ترسیم نمایید.
پاسخ: در جدول زیر می توانید مشاهده کنید:

۴۰۰ الی ۴۵۰ ق	۳۵۰ الی ۴۰۰ ق	۳۰۰ الی ۳۵۰ ق	۲۵۰ الی ۳۰۰ ق	۲۰۰ الی ۲۵۰ ق
تاسیس حکومت روادیان سقوط حکومت حسنویه	سقوط حکومت صفاریان	تاسیس حکومت ساسانیان تاسیس حکومت زاریان تاسیس حکومت آل بویه تاسیس حکومت حسنویه	سقوط حکومت طاهریان تاسیس حکومت صفاریان تاسیس حکومت علویان	تاسیس حکومت طاهریان

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۹۱

نسب بیش تر بنیان گذاران سلسله های مسلمان ایرانی از جمله طاهریان، سامانیان، صفاریان، آل بویه و زاریان را به یکی از شاهان و سرداران ساسانی از قبیل خسرو انوشیروان، خسرو پرویز و بهرام چوبین و یا پهلوانان اساطیری مانند رستم رسانده اند. به نظر شما دلیل این نسب سازی چه بوده است؟

پاسخ: (۱) مشروعیت سیاسی در ذهن بسیاری از ایرانیان، حتی با گذشت صدها سال از سقوط سلسله ی ساسانی و پایان دوران ایران باستان، همچنان بر اصالت خون و نسب استوار بود و پادشاهان ایران باستان، همچنان در ذهن بسیاری از ایرانیان، حاکمان اصلی به شمار می رفتند.

(۲) پس از ظهور حکومت نژاد پرست اموی (و در مقابل، رواج عقاید شعویی بین ایرانیان) و سرکوب قیام های ایرانی در دوره ی اول عباسی، سرخوردگی و نارضایتی از حکومت اعراب و ستایش شکوه ایران باستان، رونق زیادی یافته بود و از این حکومت ها با نسبت دادن خود به سلسله های پیش از اسلام، از محبوبیت و مقبولیت مردمی برخوردار می شدند.

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۹۲

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر را بخوانید و بگویید چه دلالتی بر شیوه ی کسب قدرت توسط یعقوب لیث صفاری دارد؟

«هنگامی که یعقوب به نیشابور، پایتخت طاهریان حمله کرد، محمدبن طاهر، امیر طاهری به او پیغام داد اگر به فرمان امیرالمؤمنین [خلیفه عباسی] آمده ای، عهد و منشور عرضه کن تا ولایت به تو سپارم وگرنه بازگرد. چون رسول به نزد یعقوب رسید و پیغام بگذاشت، یعقوب شمشیر از زیر مصلی بیرون آورد و گفت عهد و لوای من این است» (گردیزی، تاریخ گردیزی، ص ۷).

پاسخ: دلالت بر این دارد که یعقوب قدرت خودش را از نیروی انتظامی و قدرت خود می دانست و هیچ اعتنایی به خلیفه عباسی نداشت و نشانگر عدم اعتماد او از خلافت عباسی بود.

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۹۲

قضاوت کنید

متن زیر را بخوانید و درباره ی دلیل یعقوب لیث صفاری برای بی اعتمادی به خلافت عباسی، قضاوت کنید.

«يعقوب بسيار گفتي که دولت عباسيان بر غدر و مکر بنا کرده اند؛ نبيني که با بوسلمه [ابوسلمه خال] و بومسلم [ابومسلم] و آل برامکه و فضل بن سهل چندان نیکویی کایشان را اندر آن دولت بودند، چه کردند؟ کسی مبادا که بر ایشان اعتماد کند» (تاریخ سیستان، ص ۲۶۷)

پاسخ: خلافت عباسی بر پایه مکر و حيله بيان شده بود و هيچ اعتمادی به آنان نیست. زیرا تمام کسانی که در شکل گیری و اوج قدرت آن نقش داشتند، نه تنها قدرشناسی نکردند، بلکه همه را با نیرنگ کشتند.

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۹۳

به نظر شما چرا امیران آل بویه پس از فتح بغداد، خلافت عباسی را از بین نبردند؟

پاسخ: زیرا احترام و مشروعیت دینی خلفای عباسی همچنان بین مردم حفظ شده بود و فضای فکری جامعه آمادهی براندازی نهاد خلافت نبود. خلفا نیز از نظر قدرت سیاسی و نظامی به حدی ضعیف شده بودند که خطری برای حکومت آل بویه نداشتند. البته آنان وانمود می کردند که تابع خلیفه هستند و با استفاده از این سیاست، هم قدرت سیاسی و هم قدرت دینی را در اختیار داشتند و خود را حامی تمامی مسلمانان معرفی می کردند.

پاسخ کاوش خارج از کلاس صفحه ۹۵

شاهنامه

با استفاده از منابع و محتوایی که دبیر در اختیار شما قرار می دهد، درباره ی زندگی و اقدامات فرهنگی حکیم ابوالقاسم فردوسی تحقیق کنید و به پرسش های زیر پاسخ دهید.

۱- فردوسی چه جایگاه و موقعیت اجتماعی در روزگار خود داشت؟

پاسخ: به دلیل شیعه بودن فردوسی، و قرار گرفتن وی در دوران غزنوی که اهل سنت و ترک بودند، جایگاه خوبی میان شاهان آن دوره نداشت و با مشکلات بسیاری روبرو می شد.

۲- انگیزه ی فردوسی از سرودن شاهنامه چه بود؟

پاسخ: شاهنامه پر آوازه ترین سروده فردوسی و یکی از بزرگ ترین نوشته های ادبیات فارسی است. فردوسی هنگامی سرودن شاهنامه را آغاز کرد که زبان پارسی دری توانایی های بایسته را برای بیان موضوع های گوناگون یافته، اما هنوز در سراسر سرزمین های پارسی زبان به گونه ای یکدست و یکسان در نیامده بود؛ و در لهجه هر شهر و ناحیه، واژه ها و تعبیرهای ویژه وجود داشت، و گردآورندگان کتاب مَسَالِک و مَمَالِک به برخی نکته ها در این زمینه اشاره کرده اند.

جواب پرسش های نمونه صفحه ۱۰۰

۱- زمینه های سیاسی و اجتماعی شکل گیری حکومت های ایرانی را در سده های سوم و چهارم هجری توضیح دهید.

پاسخ: سرآغاز این تغییر زمانی بود که طاهر بن حسین مشهور به ذوالیمینین از طرف مامون به حکومت خراسان منصوب شد، تشدید جنبش های ضد خلافت در ایران مامون را متوجه این نکته کرد که می بایست تغییری در شیوه اداره قلمرو ایجاد کند. به همین دلیل حکومت خراسان را به طاهر سردار ایرانی خود سپرد و بعد از طاهر حکومت خراسان مورانی شد و بدین ترتیب نخستین سلسله مسلمانان ایرانی شکل گرفت و بعد از آن با کم شدن قدرت عباسیان سلسله های دیگری در گوشه و کنار ایران روی کار آمدند، صفاریان - سامانیان - آل بویه ... از این جمله سلسله ها هستند.

۲- حکومت های طاهریان و سامانیان را با سلسله های صفاریان و آل بویه از نظر نحوه ی به قدرت رسیدن و نوع رابطه با خلافت عباسی مقایسه کنید.

پاسخ: بنیان گزاران برخی از سلسله ها مثل طاهریان و سامانیان به دستور خلیفه عباسی به حکومت رسیدند و انتقال قدرت نیز به دستور خلیفه

انجام می گرفت. اما در مقابل این ها بسیاری از سلسله های دیگر بدون تایید و اجازه خلیفه به قدرت رسیدند. مانند یعقوب لیث صفاری بنیان گذار حکومت صفاریان، حسین بن زید موسس علویانه پسران بویه بنیانگذاران آل بویه و ...

۳- پیامدهای سیاسی و اجتماعی تأسیس حکومت های ایرانی مسلمان در سده های سوم تا پنجم هجری را تجزیه و تحلیل نمایید.
پاسخ: مهم ترین پیامد آن کم شدن قدرت سیاسی و نظامی خلفای عباسی در ایران بود و همین طور وقتی اداره امور برخی مناطق به ایرانیان واگذار شد، آرامش نسبی بر جامعه حاکم شد اما برخی از امیران سلسله ها به دلیل تمایلات توسعه طلبانه به تحریک خلفای عباسی به رقابت می پرداختند.

۴- نقش سلسله های ایرانی را در پیشرفت و شکوفایی علوم و معارف اسلامی در سده های سوم تا پنجم هجری شرح دهید.
پاسخ: در ایران دوران فعالیت های علمی و فکری دو چندان شد، در این دوره دانشمندان بزرگی پا به عرصه گذاشتند و اثرهای فاخر را پدید آوردند. امیران فرهنگ پرور این سلسله ها (به خصوص سلسله آل بویه و سامانیان) عالمان را مورد حمایت مادی و معنوی قرار می دادند و می توانستند بودن تنگ نظری و فارغ از دین و مذهب فعالیت خود را انجام بدهند.

۵- منابع و تحقیقات تاریخی را که در این درس به آن ها استناد شده است، فهرست نمایید.
پاسخ: تاریخ گردی زی - تاریخ سیستان - تاریخ ایران

درس ۱۰ تاریخ یازدهم انسانی (ایران در دوران غزنوی ، سلجوقی و خوارزمشاهی)

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۱۰۱

با راهنمایی دبیر و هم فکری، توضیح دهید چه عاملی نقش مهمی در ورود ایران به دوران غزنویان، سلجوقیان و خوارزم شاهیان داشت؟

تاریخ: الف) در جریان لشکرکشی های جهادی مسلمانان به ماوراء النهر و سرزمین های آن سوی رود سیحون در سده های نخست هجری، شماری از ترکان به صورت فردی و یا گروهی به دین اسلام گرویدند و به درون قلمروی اسلامی راه یافتند.

ب) عده ی زیادی از این ترکان به دلیل استعداد خاصی که در امور نظامی داشتند به خدمت دربار عباسیان و امیران مسلمانان در مناطق مختلف قلمرو خلافت در آمدند؛ برخی از آنان حتی به مراتب و مناصب بالای نظامی دست یافتند.

پ) سرکوب دهقانان در اواخر حکومت سامانیان و تضعیف این نهاد قدیمی ایرانی و اختلافات میان شاهزادگان سامانی بر سر قدرت موجب شد سپهسالاران ترک روز به روز قدرتمندتر شوند.

ت) نبود عوارض عمده ی طبیعی در شمال شرق نیز موجب شد ترکان بسیاری پس از ضعف حکومت های ایرانی، به داخل قلمرو ایران کوچ کنند و مجموعه ی این عوامل، باعث برتری سیاسی و نظامی قبایل ترک و تشکیل سه سلسله ی پیاپی ترک نژاد در ایران شد.

جواب فعالیت ۱ صفحه ۱۰۵

نمودار خط زمان تاریخ ایران در دوران حکومت های غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان را ترسیم کنید و رویدادهای مهم سیاسی و نظامی را بر روی آن نشان دهید.

تاریخ: در جدول زیر می توانید مشاهده کنید:

۴۷۵ الی ۵۶۱ ق	۴۲۹ الی ۵۹۰ ق	۳۵۰ الی ۴۳۱ ق
به قدرت رسیدن تکش و سپس آتسز و سلطان محمد خوارزمشاه	تصرف نیشابور توسط طغرل - ۴۲۹	تاسیس حکومت محلی الپتگین
لشکرکشی سلطان محمد خوارزمشاه به سمت بغداد حمله چنگیز به ایران - ۶۱۶	بیرون کردن آل بویه از بغداد در سال ۴۴۷	تاسیس حکومت به دست محمد
	وقوع جنگ ملازگرد - ۴۶۳	حمله به ری در سال ۴۲۰
	پیروزی تکش بر آخرین سلطان سلجوقی	پایتخت آل بویه
		حمله های به هند
		جنگ دندانقان و شکست مسعود غزنوی

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۱۰۶

بررسی شواهد و مدارک

متن های زیر را بخوانید و به پرسش های مربوط به آن ها پاسخ دهید.

متن ۱: «روزی سلطان به وی [نظام الملک] پیغام داد که همانا با من در ملک شریکی که ولایت و اقطاع به اولاد خود می دهی، و هر تصرف که در ملک می خواهی بی مشورت من می کنی، خواهی تا بفرمایم که دوات وزارت از پیش و دستار از سرت بردارند؟ نظام الملک جواب داد که دوات من و تاج تو در هم بسته است و توأمانند، اما فرمان تو را باشد» (رشید الدین فضل الله، جامع التواریخ، بخش _____ ش _____ سلجوقیان، ص ۳۶).

منظور نظام الملک از رابطه ی بین دوات [نماد اهل قلم] وی و تاج سلطانی چیست؟

متن ۲: «باید که به همه ی اطراف همیشه جاسوسان روند بر سبیل بازرگانان و سیاحان و صوفیان و داروفروشان و درویشان، و از هر چه می شنوند خبر می آورند تا هیچ گونه از احوال چیزی پوشیده نماند» (نظام الملک، سیاست نامه، ص ۹۰).

الف) با توجه به متن فوق، نظام الملک، ایجاد کدام دیوان را برای حکومت سلجوقی ضروری شمرده است؟
دیوان برید

ب) به نظر شما اطلاع حاکم از اوضاع مملکت می توانست چه فایده ای به هم راه داشته باشد؟
می توانست از اوضاع مملکت ارزیابی درستی داشته باشد و با اطلاعات درست برنامه ریزی درستی انجام دهد و مردم را به سمت رضایت بکشاند.

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۱۰۷

با مطالعه ی دقیق وظایف دیوان ها در عصر سلجوقیان، بگوئید امروزه وظایف هر یک از این دیوان ها را چه وزارت خانه یا نهادی انجام می دهد؟

تاریخ: دیوان استیفا — وزارت دارایی

دیوان رسایل — دبیرخانه

دیوان اشراف — وزارت دارایی

دیوان برید — اداره پست و اطلاعات

دیوان عرض — وزارت جنگ

دیوان اوقاف — سازمان اوقاف

جواب فعالیت ۴ صفحه ۱۰۹

سیاست مذهبی سلجوقیان را با سیاست مذهبی آل بویه مقایسه کنید و پیامدهای اجتماعی و فرهنگی آن را بیان نمایید.
سلجوقیان و وزراء آنان سنیان متعصبی بودند که اهل تشیع را به شدت سرکوب می کردند، اما در زمان آل بویه چون آن ها شیعه بودند، مراسم شیعیان برگزار می گردید.

جواب پرسش های نمونه صفحه ۱۱۳

۱- اهداف محمود غزنوی از حمله به هند چه بود؟

او به بهانه جهاد در راه خدا چندین بار به هند حمله کرد، اما هدف اصلی او دستیابی به ثروت فراوان هند از طریق معابد و پرستش گاه های آنان بود.

۲- نظام الملک چه اهدافی از تقویت و توسعه ی نظام اداری در عصر سلجوقی داشت؟

خواجه نظام الملک در تلاش بود با تقویت حکومت مرکزی از طریق توسعه نظام اداری مدنظر خود ضمن ایجاد ثبات با نیروی سرکش امیران سلجوقی که به سنت های قبیله ای خود وفادار بودند مقابله کند و این چالش ها منجر به تقابل شد که در تاریخ ایران به تقابل اهل قلم (دیوان سالاران) و اهل شمشیر (نظامیان) معروف است و همچنین این نظام اداری الگوی مطلوبی برای حکومت های بعد شد.

۳- شکل گیری نظام سلطنت در دوره ی سلجوقی، چه تأثیری بر جایگاه و قدرت سیاسی نظامی خلفای عباسی داشت؟

سلجوقیان برای مشروعیت حکومت خود، فرمانبرداری از خلیفه عباسی را پیشه کردند. اما این اطاعت نسبی بود، زیرا تقسیم قدرت دینی و دنیوی از اهداف سلاطین سلجوقی گشت، آنها سلطنت همه جانبه خود را می خواستند و بهای چندانی به خلفا نمی دادند و تنها به دنبال این بودند که با کسب مشروعیت سلطنت خود را حفظ کنند.

مناسبات خلیفه و سلطان همیشه روال عادی خود را نداشت. چون تا زمانی که سلاطین قدرتمند و با نفوذ سلجوقی بر سر کار بودند، خلفا به قدرت معنوی خود اکتفا می کردند اما با بروز ضعف سلطان سلجوقی، خلفا در صدد کسب قدرت دنیوی بر می آمدند. این سیاست باعث تنش روابط بین خلیفه و سلاطین سلجوقی می شد.

سلجوقیان با آنکه به تأیید خلفا نیاز داشتند اما تلاش می کردند با این ادعا، حق حکومت کردن و مسئولیت حمایت از افراد تحت سلطه، مستقیماً از سوی خدا به آنها واگذار شده برای خود وجهه مذهبی و الهی کسب کنند.

۴- بافت مذهبی شهرهای ایران را در دوران غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان به اختصار توضیح دهید.

بافت مذهبی جمعیت شهری و روستایی این دوره را معمولاً اهل تسنن تشکیل می دادند البته پیروان شیعه ۱۲ امامی نیز در شهرها پراکنده بودند و در برخی شهرها مثل (بیهق، ری، گرگان، ساری و قم) اکثر شیعه بودند پیروان مذهب اسماعیله نیز در شهرها و روستاها پراکنده بودند این گروه مهم ترین مخالفان حکومت های عباسی، غزنوی و سلجوقی بودند.

۵- عواملی که در رشد تجارت داخلی و خارجی در دوره ی سلجوقی نقش داشت چه بودند؟

عواملی همچون گسترش قلمرو، نظم امنیت، ایجاد راه های ارتباطی جدید و رونق حمل و نقل، وجود نظام دیوانی کار آمد باعث رشد تجارت شده بود.

۶- عوامل مؤثر بر رشد هنر و معماری در دوره ی سلجوقی کدام اند؟

توسعه شهرنشینی، رشد اقتصادی، گسترش قلمرو و حمایت دولتمردان از شکوفایی هنر و معماری باعث رشد هنر و معماری شد و بسیاری از کاروانسراها، مساجد و مدارس در این دوران ساخته شده است.

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۱۱۵

یکی از نتایج مهم لشکر کشی هولاکو خان، فتح بغداد و برانداختن خلافت عباسیان بود (۶۵۶ ق). به نظر شما این رویداد از نظر سیاسی و مذهبی چه آثار و پیامدهایی برای ایران داشت؟

پاسخ: ۱) قتل و غارت شهرها و روستاهای ایران: نخستین و بدیهی ترین نتیجه تهاجم مغولان به ایران کاهش جمعیت شهری و روستایی ایران به سبب قتل عام، برده و اسیر و گرفتن مردم و فرار بقایای آنان و ترک مناطقی که در گذشته پر جمعیت بود.

۲) انهدام زیرساخت های اقتصادی: به گزارش تاریخ نگاران، ایران در آغاز حمله مغول کشوری آباد و اقتصادش پررونق بوده است. لشکر کشی مغول، در زمان کوتاه، موجب سقوط و از بین رفتن نیروهای تولید و در عوض افزایش میزان اقطاعات نظامی و نفوذ سران نظامی شد. یورش آنها در زمانی اتفاق افتاد که اقتصاد ایران نیازمند ابزارهای تقویتی بود، این قضیه باعث شد که کل فرایند رو به رشد اقتصاد ایران از هم بپاشد.

۳) تخریب مراکز فرهنگی و تمدنی و کشتار عملی: یکی از بلایای سخت و مصائب سنگین با حمله ی مغول بر مردم ایران، قتل و کشتار بزرگان و از میان رفتن سرمایه های فکری و علمی کشور ایران بود. وقفه طولانی میان عصر حمله ی مغول و نابودی زیربنای علمی کشور تا اصلاحات عهد ایلخانی سبب قطع ارتباط ایرانیان با مبانی اقتصادی-فکری پیشینیان شد. دسترسی نداشتن به وسایل و امکانات برگشت به میراث گذشته و ناتوانی اقتصادی که در اثر حمله ی مغولان ایجاد شده بود باعث شود نتوانند راه را برای هموار کردن فعالیت های فکری و فرهنگی ایجاد کنند و ضربه ی کاری بر روند عادی سیر فرهنگ و علم در ایران شد.

۴) برقراری موقت سنت برده داری: جنگ همواره منبع اصلی و مطمئن برای به دست آوردن کنیز بود. زندگی صحرانوردی مغولان هم که با غارت و چپاول و دزدی از ایلات می گذشت، آنها زنان بسیاری را هم به چنگ می آوردند و به خدمت می گرفتند، آنها سعی می کردند زنان و یا دخترانی که به اسارت گرفته کاملاً از خاندان خود قطع امید و فقط به اسارت تن دردهند؛ از این رو، شوهر و نامزد آنها را به قتل می رساندند.

۵) وضع مالیات سنگین: در دوران حمله ی مغول علاوه بر خراج و مالیات رسمی، بیش از چهل نوع مالیات و عوارض دیگر هم دریافت می شد. برای دریافت میزان تاثیرات سوء این شیوه ی مالیات گیری باعث به وجود آمدن نابسامانی های بسیار بود.

جواب فعالیت ۱ صفحه ۱۱۹

برداشت خود را از این جمله ی معروف طنز آمیز که «تیمور دنیایی را ویران کرد تا شهری را آباد کند»، بیان نمایید.

پاسخ: منظور این جمله، این است که تیمور ایران و بسیاری از سرزمین های دیگر را به نابودی کشید و ویرانگری بزرگی به راه انداخت؛ اما با این حال، صنعتگران و هنرمندان هر منطقه را سمرقند می فرستاد تا موجبات رفاه و شکوفایی آن شهر را فراهم آورد.

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۱۲۱

قشرهای اجتماعی از منظر خواجه نصیرالدین توسی از نظر خواجه نصیرالدین توسی، دانش مند و عالم شیعه ی عصر مغول، اجتماعات انسانی با چهار صنف: اهل قلم، اهل شمشیر، اهل معامله و اهل مزارعه موجودیت می یابند و هر صنف را مشتمل گروه های مختلف می شمارد (اخلاق ناصری، ص ۳۰۵).

با راهنمایی دبیر گروه ها و قشرهای زیر را در چهار صنف مورد نظر خواجه نصیرالدین طبقه بندی کنید و در جدول بنویسید.

ارباب علوم و معارف، مقاتلان و مجاهدان، تجار، اهل حرث و فلاح، مطوعان و غازیان، اطبا و شعرا، برزگران و دهقانان، فقها و قضات، اعوان ملک و حارسان دولت، مهندسان و منجمان، محترفه و ارباب صناعات.	
اهل قلم	اطبا و شعرا، منجمان - مهندسان - اهل معرفت
اهل شمشیر	مطوعان و غازیان - حارسان دولت - اعوان ملک - مقاتلان و مجاهدان

اهل معامله	تجار - محترقه - ارباب صناعات
اهل مزارعه	اهل حرث و فلاحه - دهقانان و بزرگان

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۱۲۲

با راهنمایی دبیر و هم فکری، آسیب هایی را که هجوم مغول به بخش کشاورزی ایران وارد آورد فهرست نمایید.

۱- زیاده خواهی مأموران مغول و اخذ مالیات های بی رویه و طاقت فرسا از کشاورزان؛

۲- کشتن نیروی انسانی بر اثر کشتار جمعی

۳- از بین رفتن زیر ساخت های آبرسانی مثل قنات

۴- نابودی بخشی از محصولات کشاورزی به دلیل عدم آشنایی مغولان به یکجا نشینی

جواب فعالیت ۴ صفحه ۱۲۳

بررسی شواهد و مدارک

با راهنمایی دبیر متن زیر را بخوانید و به پرسش های مربوط به آن پاسخ دهید.

«و این هرگز که آن را جرون گویند در میان دریا بندری است که در روی زمین بدل ندارد. تجار اقالیم سبعة از مصر و شام و روم و آذربایجان و عراق عرب و عجم و ممالک فارس و خراسان و ماوراءالنهر و ترکستان و مملکت دشت قبیاق (دشتی در مغرب کشور کنونی قزاقستان) و نواحی قلماق و تمام بلاد شرق و چین و ماچین و خان بالیق (نام قدیمی پکن) روی توجه به آن بندر دارند و مردم دریابار از حدود چین و جاوه و بنگاله و سیلان و جزایر دیوه محل تا دیار بلیبار (احتمالاً مالابار باشد که ناحیه ای در جنوب غربی هندوستان است.) و حبش [حبشه] و زنگ بار و بندرهای بیجان گر و گلبرگه و گجرات و کنبات (از بلاد معروف هند) (کنبات) و سواحل برّ عرب تا عدن و جدّه و ینبوع (بندری در ساحل دریای سرخ در حجاز) نفایس و ظرایف که ماه و آفتاب و فیض سحاب آن را آب و تاب داده و بر روی دریا توان آورد به آن بلده آرند و مسافران عالم از هر جا آیند و هر چه آرند در برابر هر چه خواهند بی زیادت جست و جوی در آن شهر یابند. هم نقد دهند و هم معاوضه کنند و دیوانیان از همه چیز غیر از نقود زر و نقره عُشَر ستانند و اصحاب ادیان مختلفه بل کفار در آن شهر بسیارند و بیرون از عدل با هیچ آفریده معامله ای ندارند و به این سبب آن بلده را دارالامان گویند» (سمرقندی، مطل ع سعدین و مجمع بحرین، جلد ۳، ص ۵۱۳ - ۵۱۴).

۱- متن بالا بیان گر چه اطلاعاتی درباره وضعیت تجارت خارجی ایران و شرکای بین المللی آن در عصر تیموری است؟ پاسخ: گستردگی تجارت را با شرکای تجاری اعم از اروپا و آفریقا بیان می دارد.

۲- از متن بالا چه برداشتی می توان در خصوص شرایط بنادر و حمل و نقل دریایی ایران در دوره تیموری کرد؟ پاسخ: پر رونق بودن حمل و نقل از طریق کالا را می توان برداشت نمود.

۳- متن بالا دلالت بر آن دارد که تجار ایرانی در زمان تیموریان با چه کشور و سرزمین هایی روابط تجاری داشته اند؟ (۵ کشور یا سرزمین را نام ببرید).

پاسخ: شام، مصر، روم، چین، ترکمنستان

جواب پرسش های نمونه صفحه ۱۲۴

۱- موج اول حمله ی مغول به ایران چه پیامدهایی داشت؟

پاسخ: کاهش جمعیت بدلیل مهاجرت های گسترده - تخریب زیرساخت های اقتصادی و فرهنگی از بین رفتن موقعیت اجتماعی مالکان، بازرگانان، عالمان و مردم عادی و همچنین جمعیت قابل توجهی از اقوام ترک و مغول وارد ایران شدند.

۲- مهم ترین رسالتی که دیوان سالاران و عالمان ایرانی در دوره ی نامسلمانی مغول ها به عهده گرفتند چه بود؟ توضیح دهید.

پاسخ: این گروه از عالمان سعی کردند تا جلوی خشونت و رفتارهای خودسرانه آنان را بگیرند و اینکار را با آشنایی آنها با فرهنگ ایرانی و آداب کشاورزی انجام می دادند. از معروف ترین عالمان می توان به خواجه نصیرالدین طوسی و شمس الدین محمد جوینی اشاره کرد.

۳- فراز و فرود شهر و شهرنشینی را در دوره ی ایل خانان بررسی و تحلیل کنید.

پاسخ: پس از استقرار حکومت ایلخانی و با تلاش دیوان سالاران و عالمان برای مهار رفتار غیر اجتماعی به تدریج شهر و شهرنشینی رونق پیدا کرد و همین روند با مسلمان شدن مغول ها و اصلاحاتی که توسط ایلخان غازان برای بازسازی ویرانی انجام شد، سرعت بیشتری گرفت و شهرک ها و شهرهای جدیدی همچون شهرک رشیدیه، شام (شنب) غازان و سلطانیه ایجاد شد.

۴- قشربندی اجتماعی ایران در عصر ایل خانی چه وضعیتی داشت؟

پاسخ: با مسلمان شدن مغول ها به تدریج عالمان دیوان سالاران و مشایخ صوفی اعتبار و نفوذ خود را پیدا کردند و تلاش کردند خودسری اشرافیت مغول را مهار کنند. همچنین بازرگانان و اهل صنعت و هنر نیز مورد احترام قرار گرفتند.

۵- وضعیت تجارت ایران در عصر ایل خانان و عوامل مؤثر بر آن را شرح دهید.

پاسخ: وضعیت اقتصاد شهری و تجاری در عصر مغول و تیموری وضعیت به مراتب بهتری داشت. کشور گشایی های چنگیز و تیمور موجب شد که سرزمین های وسیعی در قاره پهناور آسیا به لحاظ سیاسی یکپارچه و متحد شود و زمینه تجارت بین المللی افزایش یافت و باعث ارتباط جزایر ایرانی به هند و چین شده بود و بازاریان و صنعتگران زندگی بهتری نسبت به غیر شهریان داشتند.

بررسی شواهد و مدارک

توصیف جوینی، مورخ عهد ایل خانان از اعتقادات دینی مغولان را بخوانید و اهمیت آن را در شناخت وضعیت دین و عقاید قوم مغول بیان کنید.

«چنگیز خان مغول» متقلد (پیرو) هیچ دین و تابع هیچ ملت (مذهب، آئین) نبود، از تعصب و رجحان ملتی و تفضیل بعضی بر بعضی مجتنب (دوری کردن) بودست؛ بلکه علما و زهاد هر طایفه را اکرام و اعزاز و تبجیل (بزرگ داشت، تجلیل) می کردست و در حضرت حق تعالی آن را وسیلتی می دانسته. و چنان که مسلمانان را به نظر توقیر (بزرگ داشتن، تعظیم کردن) می نگریسته، ترسایان (مسیحیان) و بت پرستان را نیز عزیز می داشته. و اولاد و احفاد او هر چند کس بر موجب هوی از مذاهب اختیار کردند: بعضی تقلید اسلام کرده و بعضی ملت نصاری گرفته و طایف های عبادت اصنام (بت ها) گزیده و قومی همان قاعده قدیم آبا و اجداد را ملتزم گشته و به هیچ طرف مایل نشده؛ اما این نوع کم تر ماندست. و با تقلد مذاهب، بیش تر از اظهار تعصب دور باشند و از آن چه یاسای چنگیز خان است همه ی طوایف را یکی شناسند و بر یک دیگر فرق نهند و عدول نجویند» (تاریخ جهان گشا، ج ۱، ص ۱۸ - ۱۹)

پاسخ: بیانگر این مطلب است که چنگیز از لحاظ دینی اعتقاد مشخصی نداشت اما با همین حال به پیروان سایر ادیان نیز احترام می گذاشت.

جواب فعالیت ۲ صفحه ۱۲۷

استنباط تاریخی

با راهنمایی دبیر و هم فکری، چند دلیل برای اتحاد و یگانگی پیروان مذاهب و فرق اسلامی و زندگی مسالمت آمیز آنان در عصر ایل خانان و تیموریان ذکر کنید.

پاسخ: از بین رفتن حاکمیت های ضد شیعه و در راس آن خلافت عباسیان - عدم تعصب مذهبی مغولان و تیموریان - عدم حمایت حاکمیت و دولت ها از هیچ یک از فرقه های دینی و مذهبی

پاسخ فعالیت صفحه ۱۳۱

بررسی شواهد و مدارک

با بررسی تصویر بناهای تاریخی این درس و تصاویر دیگری که دبیر به نمایش می گذارد، برای هر یک از ویژگی های معماری عصر ایل خانی و تیموری، چند نمونه یا مثال بنویسید.

ارگ علی شاه؛ گنبد سلطانیه ، مسجد گوهرشاد ، رصدخانه مراغه	بناهای عظیم
گنبد غفاری در مراغه ، سر در مناره های مسجد یزد	گنبد ها و مناره های بلند
محراب مسجد جامع اصفهان	تزیین با گچ بری
مسجد کبود ، مسجد گوهرشاد	تزیین با آجر و کاشی

پاسخ فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۱۳۲

به نظر شما دلیل توجه به منظومه های حماسی تاریخی در دوران ایل خانی و تیموری چه بوده است؟

(۱) سقوط خلافت عباسی

(۲) خودآگاهی رجال ایرانی و تلاش آنان برای حفظ هویت ایرانی در دوران سلطه ی مغولان

(۳) علاقه مندی ایلخانان و فرمانروایان تیموری به داستان های پهلوانان شاهنامه و تمایل آنان به تشبیه خود به این پهلوانان

۱- تسامح و تساهل دینی مغول ها چه تأثیری بر اسلام پذیری آن ها داشت؟

پاسخ: اقدام مغول به اقتضای زندگی در صحرا نسبت به مسائل دینی چندان تعصبی نداشتند و با پیروان دین های دیگر با ملایمت برخورد می کردند. این مدارای اعتقادی هر چند از روی آگاهی نبود و بخاطر سبک زندگیشان بود، اما در پذیرش دین های مختلف از سوی فرمانروایان و بزرگان مغول تأثیر بسزایی داشت و همین تسامح باعث شد پیروان دین های گوناگون در میان آنها به تبلیغ بپردازند.

۲- علل رشد تصوف را در دوران مغولان و تیموریان شرح دهید.

پاسخ: به اعتقاد برخی از مورخان هجوم ویرانگر و وحشت انگیز مغول به ایران و نگرانی و ناامیدی که در جامعه ایجاد کرد نقش موثری در آوردن مردم به تصوف و رفتن به درون خانقاه ها داشت.

۳- زمینه های رشد هنر را در عصر تیموری بیان کنید.

پاسخ: علاوه بر سلاطین و شاهزادگان تیموری که به هنر و هنرمندان توجه زیادی داشتند، برخی از وزیران از جمله امیر علی شیر نوایی، شاعر و وزیر سلطان حسین میرزا بایقرا نیز پشتیبان و مشوق جدی هنرمندان بود و همچنین شهر هرات بدلیل داشتن کتابخانه های بزرگ به یکی از کانون های علمی و فرهنگی جهان اسلام بدل شده بود.

۴- چرا تاریخ نگاری به زبان فارسی در عهد ایلخانان رشد کرد؟

پاسخ: علاقمندی ایلخانان و فرمانروایان تیموری به جاودانه ساختن کشور گشایی و موفقیت های سیاسی و نظامی خود و خود آگاهی رجال ایرانی، تأثیر بسزایی بر رشد و شکوفایی تاریخ نگاری در آن عصر نهاد.

۵- منابع غیر نوشتاری که در این درس به آن ها استناد شده است را فهرست کنید.

پاسخ: کتابخانه ها - آرامگاه ها - سردر مناره های مسجد جامع یزد - محراب مسجد جامع اصفهان - شنب غازان - آرامگاه شیخ زینالدین تایبادی

یادآوری

به صورت گروهی، حکومت های شیعه مذهبی را که پیش از تأسیس حکومت صفویان در ایران به قدرت رسیدند، فهرست کنید و محدوده قلمرو آن ها را بیان نمایید.

پاسخ: دولت علویان طبرستان – دولت آل بویه – دولت ایلخانیان مغول – دولت سربداران – دولت قراقویونلوها – دولت صفویه

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۱۳۷

در آستانه ی تأسیس حکومت صفوی، حکومت مرکزی نیرومندی در ایران وجود نداشت و بر هر قسمت از کشور افراد و خاندان های مختلف که رقیب و دشمن یک دیگر بودند، حکومت می کردند. به نظر شما این وضعیت سیاسی چه تأثیری بر به قدرت رسیدن صفویان در ایران داشته است؟

پاسخ: ۱) در نبود حکومت مرکزی قدرتمند و در شرایط ضعف و انحطاط دولت آق قویونلو، سپاه منسجم صفویان که از پشتیبانی ایلات قدرتمند قزلباش برخوردار بود، به راحتی توانست بر نقاط مختلف ایران مسلط شود.

۲) در نبود حکومت مرکزی نیرومند، هرج و مرج ناامنی حاکم شد و زمینه برای پذیرش حکومتی یکپارچه و قدرتمند، فراهم شد. پیروزی های شاه اسماعیل، به سرعت برای وی مقبولیت مردمی پدید آورد، زیرا مردم در آرزوی حکومتی مقتدر و با ثبات بودند.

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۱۳۸

بررسی شواهد و مدارک

متن های زیر را بخوانید و به پرسش های مربوط به آن ها پاسخ دهید.

متن ۱: «سواره نظام ایران با این که پراکنده بودند و به خوبی رهبری نمی شدند، افواج مقدم ینی چری ها را در هم شکستند و آن پیاده نظام نامور را در هم ریختند. چنان که گفتی صاعقه بر پیکر آن لشکر گران و نیرومند فرود آمده است... سلطان (سلیم) که نگران خونریزی و کشتار بود، عقب نشینی آغاز کرد، و خواست از معرکه برتابد و بگریزد؛ اما سنان پاشا... فرمان داد که توپ ها را بیاورند و به سوی... ایرانیان آتش بکشایند. اسب های ایرانیان چون بانگ تندر آسای آن ادوات و آلات دوزخی را شنیدند، رم کردند و هر یک به سمتی از دشت گریختند و از فرط ترس و وحشت به عنان کشیدن... سواران اعتنا نکردند... برآستی گفته اند اگر توپ خانه ی دشمن در میان نبود... نیروی عثمانی هر چه بود تار و مار می شد و سپاهیان عثمانی از دم شمشیر ایرانیان می گذشتند» (کاترینوزنو، سفرنامه ی ونیزیان، ص ۲۲۷)

متن ۲: «چون نیران (آتش) محاربه... به اشتعال درآمد از صبح تا به نزدیک زوال... اکثر عزیزان... خرمن حیاتشان از آتش غیرت بسوخت. حضرت شاه دین پناه... توکل بر کرم کردگار کرده با جمعی از قورچیان (سواره نظام) دلاور، که از تیر و شمشیر و از پلنگ و شیر، روی بر نمی تافتند بر مخالفان حمله برد» (خورشاه بن قباد حسینی، تاریخ ایلچی نظام شاه، ص ۶۷)

۱- متن اول، چه کسی را پیروز اولیه کارزار چالدران می داند و علت تفوق عثمانی ها را در نهایت چگونه بررسی می کند؟

پاسخ: در ابتدا صفویان را پیروز می داند و علت تفوق (برتری) عثمانی ها را استفاده توپ می داند که باعث رم اسبان صفوی ها شد.

۲- میان متن اول و دوم چه وجه مشترکی وجود دارد؟

پاسخ: مطلب مشترک این دو متن، آسیب خوردن سپاه صفوی از سلاح های آتشین عثمانی می باشد.

پاسخ فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۱۴۰

به نظر شما سپاه حرف های و دائمی که شاه عباس اول تشکیل داد، نسبت به سپاه قزلباش چه مزایا و چه معایبی داشت؟

پاسخ: مزایا: وابسته بودن به دولت متمرکز – منظم بودن – دارای ادوات و سلاح های پیشرفته

معایب: عرق ایلیاتی نداشتند - پس از شاه به دلیل نبود شخصی مدیر، کارایی خود را از دست داد.

جواب فعالیت ۳ صفحه ۱۴۱

بررسی و تحلیل رویدادها

بعضی از شاهان صفوی، از جمله شاه عباس اول، دستور به زندانی کردن و کشتن برخی از شاه زادگان دادند.

الف) به نظر شما زمینه ها و دلایل این اقدام ها چه بود؟

پاسخ: دلیل این اقدام ترس از سوء قصد به پادشاه و کودتا علیه وی (از طرف قزلباشان با دیگر مقامات حکومتی) برای نشان دادن شاهزاده ی دیگر یا فرزندان شاه به جای وی بود.

ب) نتایج و پیامدهای این اقدام ها را چگونه ارزیابی می کنید؟ بحث و استدلال نمایید.

پاسخ: موجب شد تا در مواقع حساس، کشور از داشتن فرد لایق و توانمند محروم بماند و اداره ی امور به دست افراد نالایق سپرده شود. از طرفی پرورش ولیعهد در حرمسرا، اثر مخربی بر روحیه ی شاه آینده می گذاشت، زیرا وی می بایست مشق سیاست می کرد و شیوه ی حکومت داری تعلیم می دید. این اقدام موجب شد که شاهان بعد از شاه عباس اول، افراد بی کفایتی بار بیایند و درایت کافی را برای اداره ی امور کشور نداشته باشند.

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۱۴۲

به نظر شما چرا حکومتی که دو قرن در برابر امپراتوری قدرتمند عثمانی ایستادگی کرد، در سال ۱۱۳۵ ق نتوانست در برابر شورش گروهی کوچک از اتباع خود مقاومت کند؟

پاسخ: با به تخت نشستن شاه سلیمان، روند انحطاط و زوال صفویان شدت گرفت. این پادشاه با امور و اصول کشورداری بیگانه بود و در زمان او اعضای حرم سرا نفوذ زیادی داشتند و در اداره ی امور حکومت دخالت می کردند. در نتیجه ی نفوذ و دخالت حرم سرا بود که شاه زاده ی بی کفایت و بی لیاقتی هم چون حسین میرزا به عنوان جانشین شاه سلیمان انتخاب شد.

در دوران شاه سلطان حسین، حکومت صفوی به نهایت ضعف به امور مملکت توجه لازم را نداشت و به شدت تحت نفوذ درباریان و مشاوران خرافه پرست و نالایق بود. از این رو، در زمان زمام داری او اختلاف و درگیری میان مقام های کشوری (اهل قلم) و لشکری (اهل شمشیر) افزایش یافت و اداره ی امور حکومت با بی نظمی و اخلال مواجه شد. کشاورزی، صنعت و تجارت دچار رکود و سستی شد. تعصبات مذهبی و فشار بر اقلیت های دینی افزایش یافت و اسباب نارضایتی گروه هایی از مردم ایران را فراهم آورد.

پاسخ ارزیابی و قضاوت صفحه ۱۴۵

به نظر شما، اگر میان دو کشور همسایه و مسلمان ایران و عثمانی در دوره ی صفوی، به جای دشمنی و جنگ، صلح و دوستی پایدار برقرار بود، چه تغییری در وضعیت جهان اسلام ایجاد می شد؟ بحث و استدلال کنید.

۱) افزایش توان نظامی و سیاسی هر دو کشور

۲) گسترش اسلام و پایداری بیشتر آن در برابر استعمار غرب

۳) کمتر شدن اختلاف میان مذاهب اسلامی

۴) تقویت وضعیت تجاری و اقتصادی دو کشور

جواب پرسش های نمونه صفحه ۱۴۷

۱- مهم ترین مسائل و مشکلات، نخستین سال های پادشاهی تهماسب و عباس اول را مقایسه کنید.

پاسخ: شاه تهماسب: خودسری و نافرمانی سران ایلات قزلباش - هجوم ازبکان از شرق مرزهای ایران - هجوم عثمانی ها از غرب مرزهای ایران

شاه عباس: سران قزلباش به جان هم افتاده و شاه را بازیچه اهداف و اغراقی طایفه و ایل خود قرار داده بودند

۲- روش کشورداری شاه عباس اول را چگونه ارزیابی می کنید؟

پاسخ: (۱) شاه عباس ابتدا برای نجات کشور اصلاحات زیادی انجام داد که عبارت است از ۱ ایجاد ثبات سیاسی و برقراری نظم و امنیت در داخل کشور

(۲) نوسازی تشکیلات و تجهیزات سپاه

(۳) توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی

(۴) دفع حملات دشمنان خارجی و بیگانه اما مشکل شاه عباس بدبینی و بی اعتمادی به اعضای خانواده بود که باعث شد بسیاری از شاهزادگان را کور کند و زندانی کند و همین کار باعث شد تا بعد از او حاکم با کفایت نداشته باشد.

۳- دلایل و نتایج دشمنی و ستیز حکومت عثمانی با دولت صفوی را بررسی و تحلیل نمایید.

پاسخ: در آن زمان که حکومت صفوی حاکم ایران بود حکومت عثمانی نیز در حال پیشرفت و اوج گرفتن بود و خودشان را خلیفه تمام مسلمین می دانستند و تسلط جهان اسلام را می خواستند و اروپا را نیز فتح کرده بودند. به همین دلیل حکومت صفوی را مانع توسعه طلبی خود می دیدند و چندین بار به ایران نیز حمله کردند اما نتوانستند پیشرفت زیادی داشته باشند پس به ناچار عهدنامه صلحی نوشتند.

۴- روابط ایران و غرب در عصر صفوی بر چه محورهایی استوار بود؟

پاسخ: دو عامل نقش مهمی داشت: الف) تهاجم عثمانی ها به اروپا باعث شده بود تا اروپایی ها با رقیبان عثمانی ها رابطه دوستانه برقرار کنند و علیه عثمانی ها متحد شوند.

ب) دومین دلیل در گسترش روابط ایران و اروپا انگیزه و اهداف اقتصادی در زمان شروع حکومت صفوی اروپاییان به تازگی راه دریایی جدیدی به ایران و هند و کشورهای آسیایی پیدا کردند که به توسعه روابط دو کشور کمک می کرد.

۵- شواهد و مدارک استفاده شده در این درس را نام برده و در مورد اهمیت آن ها توضیح دهید.

پاسخ: ۱- سفرنامه ی ونیزیان در ایران: سفرنامه های ونیزیان در ایران شامل شش سفرنامه است که پنج بخش آن توسط سفرای ونیزی به نامهای جوزا باربارو، آمبروزیو کنتارینی، کاترینو زنو، آنجوللو و وینچنتو دالساندرو و بخش ششم توسط بازرگان گمنام ونیزی نوشته شده است.

این سفرنامه ها از نظر تاریخی، سیاسی و جغرافیایی برای تاریخ ایران در عهد حکومت ترکمانان آق قویونلو و صفوی از اهمیت شایان توجهی برخوردار است. انگیزه اصلی مسافرت آنها به جز آجلو لولو و بازرگان ونیزی، دلیل سیاسی بود. تا بر اثر اتحاد با ایران، امپراتوری عثمانی را تحت فشار قرار داده و از توسعه و بسط قدرت عثمانیان جلوگیری کنند.

۲- تاریخ ایلچی نظام شاه اثر خورشاه بن قباد حسینی: کتابی است به زبان فارسی، در تاریخ عمومی که به تاریخ خورشاه و تاریخ قطبی نیز معروف است. خورشاه، کتاب را در سال ۹۷۱ قمری نوشته و محمدرضا نصیری و کوئیچی هانه دا، دو مقاله از آن را که به تاریخ صفویه و پادشاهان هندوستان مربوط است، در سال ۱۳۷۹ش با عنوان «تاریخ ایلچی نظام شاه: تاریخ صفویه از آغاز تا سال ۹۷۲ق» گردآوری کرده اند.

انگیزه تألیف، ثبت وقایع تاریخ و عبرت از گذشتگان بوده است. مؤلف در این دو مقاله، رویدادهایی را ذکر کرده که در دیگر منابع تاریخی کمتر دیده می شود. یک سال و نیم حضور وی در اردوهای شاه طهماسب، این مقاله را به گنجینه ای مهم و قابل استناد در تاریخ صفوی بدل کرده است.

وی در طی اقامت خود در ایران، در اغلب سفرها، همراه و همدم شاه طهماسب بود و در اکثر مجالس نیز حضور داشت. از این رو اغلب مشاهدات خود را در کتاب آورده که بدین وسیله بر اعتبار اثر افزوده است.

مباحث به دلیل نزدیکی به زمان مؤلف، ارزش تاریخی بسیاری دارد؛ از جمله، مطالب مربوط به تاریخ شاه طهماسب و روابط وی با هند از اعتبار ویژه ای برخوردار است.

۳- سفرنامه سانسون: سانسون مبلغ مسیحی که در زمان سلطنت شاه سلیمان صفوی برای ترویج دین مسیحیت به ایران آمده بود. چون زبان فارسی را یاد گرفته و سال های متمادی در ایران بود، در نتیجه با بسیاری از خصوصیات دربار و حکومت ایران و آداب و رسوم ایرانیان آشنایی پیدا کرده بود و آنچه را که به چشم خود دیده و مشاهده کرده بود، تحریر نموده است. سفرنامه سانسون بطور ویژه به به ساختار اداری حکومت صفویه در دوران شاه سلیمان پرداخته است.

متن ۱- «ایرانیان دارای فکر و اندیشه، سرعت فهم و ادراک، ظرافت و نیروی تمیز و حسن قضاوت و حزم و احتیاط می باشند... من تصور نمی کنم که در اروپای ما کشوری پیدا شود که در آنجا علوم بیش تر از ایران مورد تجلیل و تکریم و پژوهش و کاوش قرار گیرند» (شاردن، سفرنامه، ج ۹، ص ۱۴-۱۶)

متن ۲- «از نظر شکوه و جلال و طرز ساختمان، مدارس ایرانی سخت بر مدارس عالیه ما برتری دارند، اما مشکلات مدارس و طرز تعلیم و تعلم این مدارس را با اوضاع و احوال حاکم بر مدارس ما نمی توان قیاس کرد» (سفرنامه، ص ۱۳۹).

متن ۳- «حقوق مدرس کاملاً مکفی است و سالانه پرداخت می شود. در مدرسی که از طرف شاه وقف شده است حقوق مدرس به یک صد تومان بالغ می شود. در سایر مدارس این حقوق کم تر و غالباً در حدود پنجاه تومان است. ولی باید دانست که این حقوق درست در روز مقرر و بدون کم و کاست تأدیه می شود. کاش در آلمان نیز به استادان، این فروزندگان چراغ دانش چنین موهبتی ارزانی می شد» (همان، ص ۱۴۱).

۱- به نظر شما دیدگاه شاردن از چه جهتی دارای اهمیت است؟

پاسخ: مقام مقایسه ایران از نظر مباحث علمی جلوتر از اروپا می دانند.

۲- در متن دوم نویسنده به چه جنبه ای از مدارس عصر صفوی تأکید می کند؟ از نظر شما چه تفاوتی بین مدارس ایران و آلمان با توجه به این متن وجود داشت؟

پاسخ: از نظر او نحوه آموزش آلمان بهتر بوده اما از نظر ساختمان مدارس ایران شکوه و جلال بیشتری از آلمان داشتند.

۳- برداشت شما از متن سوم چیست؟ در کلاس بحث و استدلال کنید.

پاسخ: اولاً پرداخت حقوق مکفی به مدرسان که اهمیت و جایگاه تعلیم و تربیت را نشان می دهد و ثانیاً به موقع پرداخت شدن حقوق و همچنین اینکه مدرسان شاهی درآمد بیشتری داشتند.

«همه ی ایرانی ها اهمیت زیادی برای علوم و کسانی که این علوم را می دانند ... قائلند. برای فراگرفتن علوم مختلف در گوشه و کنار ایران دانشگاه هایی وجود دارد که آن ها را «مدرسه» می گویند... در رأس هر یک از آن ها «صدر» قرار دارد... علومى که در این مدارس تدریس می شود عبارت اند از حساب، هندسه، خطابه، شعر، فیزیک، فلسفه، نجوم، حقوق و پزشکی. آن ها کتب فلسفی ارسطو را به زبان عربی برگردانده و در مدارس خود تدریس می کنند» (یوس، آدام، سفرنامه، ص ۶۷۹-۶۸۰).

— به نظر شما مواد درسی در مدارس عصر صفوی از چه اهمیتی برخوردار بودند؟

پاسخ: ظاهراً اکثر علوم در مدارس زمان صفوی تدریس می شده است. (علوم ریاضی - علوم تجربی و علوم انسانی)

متن ۱- «... حضرت اعلی شاهی [شاه عباس اول] جهت انبساط ضمیر، اکثر اوقات در میدان نقش جهان با مخصوصان و مقربان به نشاط چوگان بازی و قیق اندازی (قیق چوب بلندی بود که بر روی آن جام زرین و یا ظرفی از سکه قرار می دادند و در محلی در میدان کاشته می شد. عده ای سوار بر اسب با کمان با فاصله ای معین، در حالی که در تاخت بودند به جام زرین یا ظرف پر از سکه تیر می انداختند. هر کس که می توانست آن را پایین بیاورد برنده ی آن سکه ها و یا جام زرین می شد. این بازی از هیجان بالایی برخوردار بود و نوعی فعالیت نظامی نیز محسوب می شد)، آتش بازی ها که استادان آتش ... ترتیب می دادند مشغول می

فرمود.... تماشای اطراف و جوانب میدان را فرا گرفته، نظاره گران انجمن بودند» (اسکندر بیک ترکمان، عالم آرای عباسی، ج ۲، ص ۱۳۸۲).

متن ۲- «... در این سال [۱۰۲۳ ق]، ایلچیان [سفیران، فرستادگان] و چند نفر از پادریان [کشیشان و مبلغان مسیحی] فرنگ که عبارت از دانش مندان و رهبانان نصاری است از جانب پادشاه اسپانیه که بزرگ ترین پادشاه فرنگستان است به پایه ی سریر اعلی آمده در نقش جهان اصفهان به سعادت بساط پوش شاه جهان سرافراز شدند» (همان، ص ۱۴۲۲).

– در متن های بالا به چه کارکردهای میدان نقش جهان اشاره شده است؟

پاسخ: کارکرد ورزشی: چوگان بازی، قیق بازی

کارکرد سیاسی: پذیرفتن سفرا ممالک دیگر در میدان نقش جهان

کارکرد تفریحی: مانند آتش بازی

پاسخ فعالیت ۴ صفحه ۱۵۶

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر را بخوانید و به پرسش های مربوط به آن پاسخ دهید.

«یادآوری می کنیم که سه چیز را در این شهر (کاشان) بهتر از ایتالیا تهیه می کنند، یا به هر حال به خوبی آن در ایتالیا ندیده ام. یکی از آن ها شال است که از پارچه ی پهن و بلندی بافته شده و مردان آن را تاب می دهند و به دور کمر می بندند. این پارچه راه راه است و احیاناً در تار و پود آن طلا به کار رفته و دارای شرابه های (رشته ها و منگوله هایی که از کناره و حاشیه ی بافته ها آویخته می شود). زیبایی است... شیء دوم پارچه ای است به نام میلک که دارای دو رو است و رنگی مخصوص دارد و اشعار ایرانی و نقش زن و مرد در روی آن بافته شده است و واقعاً زیباتر از آن نمی توان مجسم کرد.

سومین شیء پارچه زربفت... و تفاوتش با پارچه قبلی این است که میلک فقط از ابریشم درست شده، در حالی که در تار و پود این پارچه طلا یا نقره و گاهی هر دو بکار رفته است. این پارچه ها در ایران منحصراً از طرف زنان مصرف می شود، زیرا لباس مردان فقط از قماش نخی است. این لباس را شاه فعلی ایران (شاه عباس اول) مرسوم کرده و به نظر من علت این است که می خواهد ابریشم در مملکت زیاد مصرف نشود و این متاع که پول فراوان عاید خزانه می کند، تا حد امکان بیشتر صادر شود» (دلاواله، سفرنامه، ص ۱۱۵-۱۱۶).

۱- با توجه به متن، وضعیت پارچه بافی ایران در عصر صفوی را چگونه ارزیابی می کنید؟

پاسخ: در واقع این دوران را باید دوران طلایی پارچه بافی ایران به حساب آورد و همین هم از زبان نویسنده استنباط می شود.

۲- سعدی در گلستان می گوید که دیبای روم، صاحب شهرتی بود و به شرق صادر می شد. به نظر شما، از زمان سعدی در قرن هفتم تا زمان تألیف سفرنامه ی جهان گرد ایتالیایی در دوره شاه عباس (قرن یازدهم قمری) چه تحولی در پارچه بافی ایران قابل مشاهده است؟

پاسخ: با توجه به گفته دلاواله سه چیز در شهر کاشان بهتر از ایتالیا تهیه می شود یا به خوبی آن در ایتالیا ندیده است که یکی از آنها پارچه بافی است.

جواب پرسش های نمونه صفحه ۱۵۸

۱- زمینه های اعتلای فرهنگ و هنر عصر صفوی را ارزیابی کنید.

پاسخ: الف) ایجاد وحدت سیاسی، یکپارچگی جغرافیایی و انسجام شرایط مناسبی برای رشد فرهنگ ایجاد کرده بود. با استقرار شیعه ۱۲ امامی و رسمیت یافتن آن باعث اعتلای فرهنگ شد.

ب) پادشاهان و دیگر مقامات کشوری در این دوره علاقه به هنر و معماری داشتند و آنها را مورد تشویق قرار می دادند.

ج) رواج یافتن سنت حسنه وقف در این دوران توسط ثروتمندان و شاهان که بخشی از آن در امور آموزش و هنر و فرهنگ استفاده می گشت.

۲- به طور کلی با توجه به شواهد و مدارک ارائه شده، وضعیت مدارس عصر صفوی را چگونه ارزیابی می کنید؟
پاسخ: مدرسه در آن زمان برای آموزش معارف دینی و علوم دیگر بود و از طرف ثروتمندان و گروه های دیگر مردم ساخته می شد. زنان ثروتمند بخشی از ثروت خود را وقف ساخت مدارس کردند. از جمله این مدارس، مدارس چهارباغ و مدرسه شیخ لطف۱

به معلمان مدرسه می گفتند و آنها دستیاری داشتند که خلیفه (مبصر) یا معبد می گفتند.

۳- هنر نگارگری عصر صفوی از چه موقعیتی برخوردار بود؟

پاسخ: شاه اسماعیل با فتح هرات، کمال الدین بهزاد یکی از نوابغ هنر نقاشی و مینیاتور دربار تیموری را با خود به تبریز برد و به ریاست کتابخانه تبریز گذاشت. بهزاد و شاگردانش با خلق آثاری ماندگار و ترکیب مکتب هرات با عناصر جدید مکتب جدیدی به نام مکتب تبریز پایه گذاری کردند و همچنین در دوران شاه طهماسب هنرمندان قزوین نیز آثار برجسته ای پدید آوردند و خود شاه نیز از نقاشان چیره دست بود.

۴- وضعیت منسوجات و پارچه بافی ایرانی در عصر صفوی را شرح دهید.

پاسخ: برخی محققان دوره صفویه را عصر طلایی پارچه بافی می نامند. در این دوره پارچه های متنوع و گوناگونی مثل ابریشم مخمل، ترمه و قلمکار در کارگاه های کاشان، اصفهان، هرات، مشهد یزد و کرمان و ... بافته می شد.

۵- در تهیه و تدوین این درس از چه منابعی بهره برده شده است؟ فهرست کنید.

پاسخ: سفرنامه: سفرنامه اولتاریوس، سفرنامه شاردن، سفرنامه کمپفر، پیترو دلاواله

منابع فارسی: عالم آرای عباسی: اسکندر پیک ترکمان — منابع میر نوشتاری اماکن تاریخی مانند مدرسه چهارباغ اصفهان و میدان نقش جهان — پل خواجه

جواب فعالیت ۱ صفحه ۱۶۰

با راهنمایی دبیر، نمونه هایی از دست آوردهای برجسته ی تمدن یونان و روم باستان را که در کتاب تاریخ ۱ خواندید به خاطر آورید و بازگو نمایید.

پاسخ: برجسته ترین دستاورد هنری تمدن روم در معماری و مجسمه سازی تبلور یافت. رومیان به افتخار پیروزی های نظامی خود بناهای یادبود زیادی را برپا نمودند. آنان همچنین در رم و دیگر شهرهای قلمرو امپراتوری مثل انطاکیه، دمشق، اسکندریه، آتن و مارسا ساختمان های عمومی فراوانی ساختند که حکایت از مهارت در معماری و طراحی در مهندسی دارد. یکی دیگر از دستاوردهای مهم تمدن روم ایجاد شبکه پیشرفته ای از جاده ها بود. مهندسان و کارگران رومی برای احداث جاده های سنگ فرش شده، دامنه تپه ها را می بریدند، تونل می کردند، پل می ساختند و باتلاق ها را پر می کردند.

جواب فعالیت ۲ صفحه ۱۶۲

با بررسی نقشه ی فوق بگویید بر هر یک از کشورها یا مناطق زیر کدام یک از دسته های ژرمن تسلط یافتند؟

پاسخ: فرانسه: بورگونیها

انگلستان: انگلوساکسونها

آلمان: ساکسونها

ایتالیا: واندال ها

اسپانیا: واندال ها

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۱۶۳

از طریق مقایسه ی نقشه ی قلمرو شارلمانی با نقشه ی سیاسی کنونی قاره ی اروپا، بگویید قلمرو شارلمانی شامل کدام یک از کشورهای امروزی اروپا می شده است؟

پاسخ: شامل فرانسه بخشی از ایتالیا، سوئیس، هلند، چک، اسلواکی و اتریش

پاسخ فعالیت ۴ صفحه ۱۶۵

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر را بخوانید و با هم فکری:

الف) برداشت و تحلیل خود را از نقش و اهمیت «قانون» در اروپای قرون وسطا بیان کنید.

پاسخ: قانون در اروپای دوران قرون وسطا وجود داشته است. اما کاملاً ناقص و تنها تامین کننده ی نیازهای اقتصادی و اجتماعی اربابان بوده است. قانون، نظام ناعادلانه ی طبقاتی را بر هم نمی زد، فقط وظایف هر طبقه را در برابر طبقه ی دیگر مشخص می کرد.

ب) توضیح دهید که این جمله ی حقوق دانان قرون وسطا: «هوای شهر، آزادی سازی» است، چه ارتباطی با متن دارد؟

پاسخ: این جمله، فضای شهرهای آن زمان را با مناطق فئودال نشین مقایسه می کند و نیز بیانگر آن است که سرف های فراری با آمدن به شهرها از ظلم و ستم فئودال ها و ارباب ها نجات پیدا می کردند.

رهایی از قید و بندهای نظام سرفی غیر ممکن نبود. ساده و رایج ترین طریق آزادی، فرار از ملک اربابی و زندگی در جای دیگری مانند شهر بود. چنان چه اشخاصی ثابت می کردند که یک سال و یک روز در شهر سکونت داشته اند، از نظر قانون آزاد محسوب می شدند. علاوه بر آن، برخی از سرف ها با پرداخت بدهی، انجام خدمات شایسته و یا با اجازه ی ارباب، آزادی خود را به دست می آوردند (آدلر، فیلیپ جی، تمدن های عالم، ج ۱، ص ۳۳۲).

به نظر شما چرا کلیسا در قرون وسطا با وجود این که معتقد بود اجبار در دین مجاز نیست، به حربه ی تفتیش عقاید متوسل شد؟
پاسخ: ۱) کلیسا برهمه ی جنبه های زندگی مردم نظارت و تسلط داشت؛ هرگونه تفسیر دینی متفاوت با کلیسا، خطری برای سلطه ی کامل آن به حساب می آمد.

۲) تناقض در رفتار متولیان دین و ظلم و ستمی که بر مردم روا می داشتند، سبب دین گریزی و رویگردانی از دستورات شرع مسیحی شده بود و کلیسا برای جلوگیری از تغییر افکار، از زور و شکنجه استفاده کرد.

آیا این گونه اقدام ها در دراز مدت به سود کلیسا و دین مسیحیت بود؟ برای پاسخ خود استدلال نمایید.

پاسخ: خیر، ظلم و ستمی که کلیسا بر مردم روا داشت، سبب دین گریزی و روی گردانی از دستورات شرع مسیحی و زمینه ساز جنبش های ضد دینی و منتقد کلیسا در دوره ی رنسانس شد.

جواب فعالیت ۵ صفحه ۱۷۱

بررسی شواهد و مدارک

پاپ بونیفاس هشتم (Boniface VIII) (م ۱۲۹۴ - ۱۳۰۲) که با فیلیپ چهارم (شاه فرانسه از ۱۲۸۵ تا ۱۳۱۴ م) اختلاف و درگیری شدیدی پیدا کرده بود، بیانیه مهمی را صادر کرد. این بیانیه یکی از گویاترین اسناد سیاسی قرون وسطا به شمار می رود. بخش هایی از بیانیه ی مذکور را بخوانید و به پرسش های مربوط به آن پاسخ دهید.

«... ما قاطعانه معتقدیم و کاملاً معترفیم که فقط یک کلیسا... وجود دارد و بیرون از آن، نه رستگاری هست و نه آمرزش گناهان ... کلام انجیل بشارت دهنده به ما می گوید که در رم هاش دو شمشیر هست، یکی دینی و دیگری دنیوی... بنابراین هر دو شمشیر روحی و مادی در اختیار کلیسا هستند؛ در واقع یکی به خاطر کلیسا آن را به کار می برد و دیگری به وسیله ی خود کلیسا استفاده می شود. یکی در دست روحانی است و دیگری در دست شاهان و شهبازان که فقط به اراده و رضایت ضمنی شمشیر روحانی به کار برده می شود. به علاوه، یک شمشیر وظیفه دارد تابع شمشیر دیگری باشد؛ قدرت دنیوی وظیفه دارد تا از قدرت مذهبی تبعیت کند... در واقع ما اعلام می کنیم و به صراحت می گوییم همه ی مخلوقات خدا برای رستگاری خود می باید مطیع پاپ رم باشند» (فوگل، تمدن مغرب زمین، ج ۱، ص ۵۰۴).

۱- به نظر شما چرا این متن برای مورخان ارزش مند است و در شناخت و تحلیل چه مسائل و موضوعاتی به آنان کمک می کند؟
پاسخ: جواب این سوال را در قسمت دیدگاه بنویسید.

۲- این متن چه دیدگاه و نگرشی را درخصوص رابطه ی نهاد مذهب با نهاد سیاست بیان می کند؟
پاسخ: جواب این سوال را در قسمت دیدگاه بنویسید.

۳- برداشت و قضاوت شما از واژه ی «رمه» و جمله ی «همه ی مخلوقات خدا برای رستگاری می باید مطیع پاپ رم باشند» در متن بالا چیست؟

پاسخ: جواب این سوال را در قسمت دیدگاه بنویسید.

جواب پرسش های نمونه صفحه ۱۷۲

۱- مهم ترین پیامدهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی یورش ژرمن ها به امپراتوری روم غربی چه بود؟

پاسخ: پیامد سیاسی روم غربی بعد از فروپاشی به چند سرزمین جدا از هم تبدیل شد که ژرمن ها بر آن حکومت می کردند پیامد اقتصادی و اجتماعی باعث شد تا شهرنشینی کاهش پیدا کند و زندگی روستایی گسترش یابد بیشتر شهرهایی که بر پایه تجارت شکل گرفته بودند از بین رفتند و بازرگانان شغل خود را رها کردند و به مکان امن رفتند.

۲- چه عواملی موجب گسترش نظام فئودالی (زمین داری) در اروپای غربی شد؟

پاسخ: پس از انقراض امپراتوری شارلمانی در اوایل قرن ۹ هرج و مرج اروپا را فرا گرفت و حملات طوایف غیرتمند از شرق و شمال موجب گسترش ناامنی شد پادشاهان به دلیل عدم توانایی در تامین هزینه ارتش قادر به حفظ امنیت نبودند به همین دلیل پادشاهان و اربابان تصمیم گرفتند تا قسمت هایی از املاک خود را در برابر خدمات نظامی و غیر نظامی به زیردستان و اشراف درجه ۲ بدهند و اشراف درجه ۲ هم نیز این کار را برای زیر دستان خود می کردند به همین دلیل طبقه ای به نام فئودالان بوجود آمد و تقریباً کلیه حقوق مانند یک شاه را نیز دریافت می کردند.

۳- تأثیر مشکلات اقتصادی و اجتماعی سرزمین های اروپایی را بر بروز جنگ های صلیبی توضیح دهید.

پاسخ: به دنبال هجوم گسترده و مهاجرت طوایف ژرمنی به سرزمین های اروپای غربی و رکود و تعطیلی فعالیت تجاری باعث ایجاد مشکلات اقتصادی و اجتماعی متعددی شد که باعث بیکاری فقر و کمبود غذا گردید از این رو فئودالان و پادشاهان مردم را تشویق می کردند که برای شرکت در جنگ های مذهبی راهی سرزمین های دور دست شوند.

۴- موقعیت کلیسا را در قرون وسطا به اختصار شرح دهید.

پاسخ: در قرون وسطا هیچ نهادی به اندازه کلیسا نیرومند نبود، تمام کسانی که در خانواده مسیحی متولد می شدند به این نهاد قدرتمند تعلق داشتند. در سده های میانی کلیسایان هدایت جریان فکر و فرهنگ را در دست گرفتند و کلام و فلسفه و اخلاق و ادبیات و هنر را مطابق میل خود تعلیم می دادند. کلیسا دارای املاک بسیاری در سرتاسر اروپا به خصوص ایتالیا بود.

۵- عوامل مؤثر بر رونق و رشد علم و آموزش در نیمه ی دوم قرون وسطا را بیان کنید.

پاسخ: در نیمه دوم قرون وسطا به ویژه بعد از جنگ های صلیبی به سبب رونق شهرهای اروپایی و افزایش ثروت و رشد جمعیت شهری نیاز به علم و آموزش بیشتر شد. پادشاهان فئودال ها و کلیساها نیازمند افراد با سواد بودند.

متن های زیر را بخوانید به پرسش های مربوط به آن پاسخ دهید.

متن ۱: «اروپا از طریق جهان اسلام موفق به احیای آثار ارسطو و سایر نویسندگان یونانی شد. ترجمه ی آثار یونانی به زبان عربی را باید یکی از وجوه درخشان تمدن اسلامی نامید. در سده ی دوازدهم همین آثار از زبان عربی به لاتین ترجمه شد و در دست رس غرب قرار گرفت. آثار علمی مسلمانان در سده های نهم و دهم میلادی موجب شد تا جهان اسلام از دنیای غرب بسیار پیش افتد و در سده های دوازدهم و سیزدهم میلادی آثار علمی مسلمانان در زمینه ی فیزیک و ریاضیات و طب از زبان عربی به لاتین ترجمه شد و در اختیار علمای غربی قرار گرفت» (فوگل، تمدن مغرب زمین، ج ۱ ص ۴۵۹).

متن ۲: «مدت ها پیش از آن که نام ارسطو و افلاطون به گوش مسیحیان غربی برسد، مسلمانان در خاورمیانه ارزش یافته های علمی یونان کلاسیک را تشخیص دادند و در حفظ و گسترش آن کوشیدند. علمای اسلام عظمت فکری ارسطو را به اتباع مسیحی خود در اسپانیا منتقل کردند و به نوبه ی خود آن را در سده های دوازدهم و سیزدهم به سایر مسیحیان ساکن اروپا انتقال دادند. ابن سینا، ایرانی مسلمان، از برجسته ترین نمونه ی فیلسوفان اسلامی و از عالمان دانش مندی است که برای حفظ دانش کلاسیک، در عصری مجدانه اهتمام کرد که مسیحیان غربی از درک و فهم آن عاجز بودند. غرب به واسطه ی ابن سینا توانست تفکر یونانیان را در زمینه دنیای مادی و غیر مادی کشف کند و آن ها را با تعلیمات علمای قرون وسطای مسیحی پیوند دهد. در سده ی دوازدهم بخشی از کتاب شفا و قدری بعد هم تمام کتاب قانون در طب به زبان لاتین ترجمه شد. کتاب قانون چند صد سال در غرب مرجع و متون درسی طب بود» (آدلر، تمدن های عالم، ج ۱، ص ۲۳۵).

۱- یکی از مهم ترین اقدامات دانش مندان دوره ی رنسانس احیای آثار یونان باستان به عنوان سرچشمه خرد و اندیشه بود. با توجه به متن های ۱ و ۲، توضیح دهید که اروپاییان چگونه به این هدف دست یافتند؟
پاسخ: با استفاده آثاری که مسلمانان ترجمه کرده بودند و ثنیا در ارتباطی که با مسیحیان داشتند و آگاهی از مطالب ارزشمند کتب ارسطو، افلاطون و سایر علمانی یونانی، اهمیت آن را به مسیحیان منتقل کرد.

۲- با توجه به متن دوم تأثیر آثار و اندیشه های ابن سینا را در فرهنگ و تمدن غرب چگونه ارزیابی می کنید؟
پاسخ: ابن سینا یکی از بزرگترین دانشمندان و فیلسوفان ایران و جهان اسلام می باشد که آثار فراوانی در زمینه های گوناگون علمی، فلسفی، پزشکی و ... دارد. بسیاری از این آثار تا مدت های مدیدی در دانشگاه های اروپایی به عنوان مرجع علمی مورد استفاده قرار می گرفت و آثار این دانشمند بزرگ تأثیر بسیار زیادی بر افکار دانشمندان اروپایی گذاشت.

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۱۷۷

به نظر شما چرا هنرمندان عصر رنسانس انسان را در کانون توجه خود قرار دادند؟

پاسخ: به دلیل گسترش افکار و آرای اومانیستی در این دوره

متن های زیر را بخوانید و با هم فکری به پرسش های مربوط به آن ها پاسخ دهید.
 متن ۱: یکی از پیش گامان تعلیم و تربیت در عصر رنسانس به نام ویتورینو دافلتره (Vittorino da Faltre) می گفت: «همه وظیفه ندارند در فلسفه و طب و یا حقوق افضل شوند و طبیعت به همه یک سان نظر نکرده؛ اما برای همه مقدر شده تا در جامعه زندگی کنند و از فضیلت پیروی نمایند» (فوگل، تمدن مغرب زمین، ج ۱، ص ۵۴۸ - ۵۴۹).

متن ۲: مواد و موضوع های درسی که در دوره ی رنسانس به دانش آموزان آموزش داده می شد به «هنرهای ذوقی» موسوم بود که شامل تاریخ، فلسفه اخلاق، بلاغت و فصاحت، ادبیات، شعر، ریاضی، نجوم و موسیقی می شد. آموزش زبان یونانی و لاتین، تربیت بدنی و تعلیم دیانت مسیح هم از برنامه های مدارس بود. ویتورینو درباره ی موضوع های درسی گفته است: «در زمره ی» این مطالعات من مکان اول را به تاریخ می دهم، چون هم جذاب است و هم مفید؛ و این کیفیات هم مورد نظر دانش مندان است و هم خواسته ی سیاست مداران؛ فلسفه ی اخلاق بعد از تاریخ اهمیت دارد که در واقع به معنای خاص هنر ذوقی است و مقصود از آن راهنمایی انسان به سرّ آزادی است. پس تاریخ به ما مثال های روشن از مفاهیمی می دهد که فلسفه تلقین می کند. فلسفه می گوید انسان چه کار کند؛ تاریخ می گوید انسان در گذشته چه گفته و چه کرده و از آن ها برای امروز چه عبرت های عملی به دست می آوریم» (همان، ص ۵۴۸).

۱- از متن اول چه برداشتی می توان درباره اهداف تعلیم و تربیت در عصر رنسانس کرد؟

پاسخ: بر اساس این نظریه هدف آموزش و پرورش و تربیت دانشمندان برجسته بود، بلکه می خواستند شهروندانی را تربیت کنند که نقش سودمندی در جامعه ایفا کنند و در حیات شهری فعال باشند.

۲- متن دوم بیان گر چه تحولی در نظام تعلیم و تربیت عصر رنسانس نسبت به قرون وسطا است؟

پاسخ: در این دوره برای تعالی و رشد جسمی و روحی انسان ارزش بسیاری قائل بودند و انسان گرایان بر اصل آموزش انسان به منظور رشد استعداد و شکوفایی آن اسرار می ورزیدند.

۳- درس تاریخ در برنامه تعلیم و تربیت دوره رنسانس چه جایگاه و اهمیتی داشته است؟

پاسخ: از جایگاه و اهمیت بالایی برخوردار بود. زیرا این درس را هم جذاب و آموزنده می دانست.

متن زیر را بخوانید و با هم فکری به پرسش های مربوط به آن پاسخ دهید.
 بارتولومه دلاس کاساس (۱۴۴۷ - ۱۵۶۷ م) کشیش، در جوانی از فاتحان و برده داران اسپانیایی بود. او چندی بعد از رفتار خود پشیمان و به افشای رفتار ظالمانه ی هم وطنانش پرداخت. «مسیحیان با اسب ها، شمشیرها و نیزه ها رفتار عجیب و بیرحمی های هول ناکی با مردم داشتند. پیروان مسیحیان در داخل سرزمین رخنه نمودند و از جان هیچ کودک و پیری نگذشتند، به زنان حامله هم رحم نکردند، گویی می خواستند گله ای بره را در آغل های خود قصابی کنند، هر جا سرخ پوستی می یافتند او را می دریدند» (فیلیپ جی. آدلر، ص ۳۹۴).

۱- شما منشأ و علت این رفتارهای غیر انسانی را چگونه ارزیابی می کنید؟

پاسخ: این رفتار ناشی از خوی نخوت (تکبر، خودبینی) و برتری جویی آنان بود.

۲- آیا این رفتارها با تعلیم حضرت مسیح (ع) مطابقت داشت؟

پاسخ: خیر، در هیچ یک از ادیان الهی رفتار خشونت آمیز توصیه نشده است و مسیحیت هم مهربانی را توصیه می کند.

به نظر شما چرا تأثیرات فرهنگی و اجتماعی استعمار اروپایی در قاره ی آمریکا گسترده تر از آسیا بود؟

پاسخ: (۱) از آنجایی که مردم آسیا دارای پیشینه و سابقه ی تاریخی، تمدن و فرهنگ گسترده ای بودند، چندان تحت تأثیر فرهنگ جدید قرار نگرفتند و حتی مسلمانان توانستند خودشان در قرون وسطا بر اروپا تأثیر بگذارند. اما در قاره ی آمریکا وضع به شکل دیگری بود. تمدنی که در این قاره وجود داشت، ابتدایی و آسیب پذیر بود و دین و آیین قدرتمندی نیز وجود نداشت. تا این مردم حول آن یکپارچه و متحد شوند، بنابراین اروپاییان به سادگی توانستند از نظر فرهنگی و اجتماعی بر آن ها اثر بگذارند.

(۲) در قاره ی آسیا حکومت های مقتدر با جمعیت زیاد و ارتش های قدرتمند وجود داشت. (مانند ایران صفوی یا امپراتوری عثمانی) اما در قاره ی آمریکا حکومت ها پراکنده و نه چندان قدرتمند بودند.

جواب فعالیت ۴ صفحه ۱۸۶

بررسی شواهد و مدارک

در این جا بندهای ۵ - ۲۱ - ۵۰ - ۸۸ از رساله ی ۹۵ بندی لوتر آمده است. آن ها را بخوانید و به پرسش های زیر پاسخ دهید.

۵- پاپ نه قدرت و نه اراده ی آن را دارد که مجازاتی را عفو کند، مگر مجازات هایی که خودش با صواب دید خود یا بر حسب قانون کلیسایی بر مردم تحمیل کرده است.

۲۱- وقتی واعظان آمرزش فروش می گویند، آدم به دلیل آمرزش پاپی از گناهان خود آمرزیده می شود و روح او نجات می یابد، خطا می گویند.

۵۰- مسیحیان بدانند آن کس که حاجت مندی را ببیند و از کنار او [بی اعتنا] بگذرد و بعداً به خاطر بخشش خود [به پاپ] پول بدهد، آمرزش پاپ را به دست نمی آورد، بلکه غضب خدا را به خود متوجه می کند.

۸۸- چرا پاپ که از ثروت مندترین اغنیای بشر است، با پول خود تالار کلیسای سن پیترو را نمی سازد و چرا به پول مؤمنان فقیر چشم دوخته است؟ (فوگل، تمدن مغرب زمین، ج ۲، ص ۵۸۳)

۱- برداشت شما از این بندها چیست؟ استدلال کنید.

پاسخ: تحریک شدید در آیین مسیحیت توسط برخی علمای آن دین را نشان می دهد که دین را وسیله ای قرار داده بودند تا از آن بتوانند کسب درآمد کنند و مردم فقیر و ناآگاه را سرکیسه نمایند.

۲- آیا اقدام پاپ و کلیسای کاتولیک در جهت رسم فروش گناهان به حیثیت و آبروی کلیسا و پاپ لطمه شدیدی وارد ساخت؟ چرا؟

پاسخ: بله، زیرا او لوتر مسئله آموزش گناهان در برابر پول را به شدت مورد نقد قرار داد. اون بیان داشت خداوند پدری مهربان است که به رایگان گناهان را می آمرزد و دریافت پول سوء استفاده از دین است.

جواب پرسش های نمونه صفحه ۱۸۶

۱- به چه دلایلی ایتالیا خاستگاه نهضت رنسانس محسوب می شود؟ دو مورد را شرح دهید.

پاسخ: زیرا شهرهای اروپایی سرآمد شهره های اروپا در تجارت بانکداری و صنعت بودند، شهرهای بندری ونیز و جنوا تجارت دریایی در سرتاسر مدیترانه را در اختیار داشتند.

درگیری پاپ و پادشاهان در اواخر قرون وسطا استقلال و آزادی عمل بیشتری برای دولت شهرهای ایتالیا بوجود آورد. سرزمین ایتالیا قلب امپراطوری روم باستان بود و آثار و بناهای عظیمی در آن بود که وجود هنرمندان و قشر فرهنگی سطح بالا در آن بودند.

۲- نقش مسلمانان را در نهضت علمی رنسانس مورد نقد و بررسی قرار دهید.

پاسخ: دانشمندان اروپایی در قرون وسطا از طریق اندلس (اسپانیا مسلمان) و سیسیل با دستاوردهای فکری و فرهنگی جهان اسلام آشنا شدند. جنگ های صلیبی و گسترش روابط تجاری میان اروپا و شرق باعث افزایش آشنایی و آگاهی اروپاییان با ابعاد مختلف تمدن اسلامی شد، همچنین ترجمه آثار فیلسوفان مسلمان بویژه ابن سینا و ابن رشد تاثیر بسزایی داشته است.

۳- پیامدهای سیاسی اکتشافات جغرافیایی را تجزیه و تحلیل کنید؟

پاسخ: افزایش ذخیره فراوان طلا و نقره که از سرزمین های تازه کشف شده به اروپا رسیده بود موجب افزایش بیشتر قدرت پادشاهان اروپایی شد و توانستند ارتش های ملی و ناوگان دریایی خود را قوی تر کنند اما همین کشف سرزمین های جدید و گسترش قلمرو باعث تشدید رقابت و درگیری سیاسی و نظامی دولت های اروپایی شد.

۴- دلایل نهضت پروتستان و نتایج آن را بررسی کنید.

پاسخ: این نهضت بخاطر اصلاحات دینی مارتین لوتر بوجود آمد. اولین مسئله که ذهن او را درگیر کرده بود ارتباط ایمان با انجام کارهای نیک می باشد و او به این نتیجه رسیده بود آنچه باعث رستگاری انسان می شود ایمان است به کارهای نیک که بر خلاف دیدگاه اغلب کلیساها بود و در واقع به نوعی جنگ با کلیسا را آغاز کرد و همچنین جزو مخالفان دریافت پول به منظور آموزش گناهان بود و خدا را پدري مهربان می دانست که به رایگان می بخشد همین نهضت وحدت مسیحیان را از بین برد و در گروه کاتولیک و پروتستان بوجود آمدند.

